

3 MONTHLY SCIENTIFIC, ECONOMICAL AND CULTURAL MAGAZINE

TÜRKİSTAN

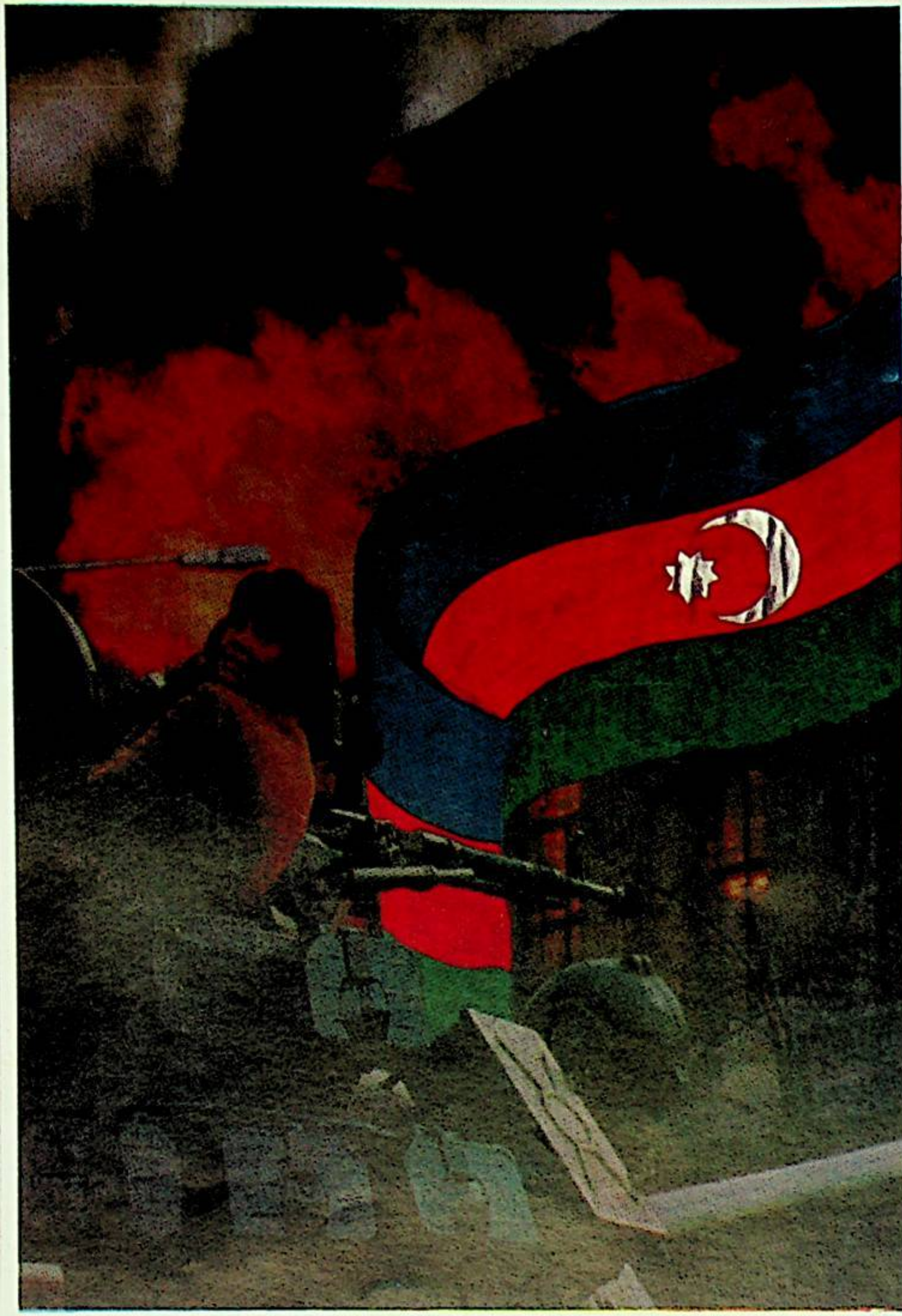
SAYI: 9

YIL: 3

1990

5000 TL

ÜÇ AYLIK İLMİ EKONOMİK DERGİ

YIL ..3. SAYI: 9.. 1990 FİATI: 5000 TL.

TÜRKİSTAN

3 AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

İÇİNDEKİLER

TÜRK DÜNYASINDA YENİ DİNAMİKLER VE DENGELER	4	Doç. Dr. A. Ahat Andican
AZERBAYCAN HALK CEPHESİ LİDERİ EBULFEZL ALİYEV'LE RÖPORTAJ	9	Ramazan Aydın
BOLŞEVİKLER VE AFGANİSTAN MUSTAFA CEMİLOĞLU VE KİRİM İZLENİMLERİ	13	Eşref Bengi Öözbilen
BITMEYEN KAVGA	17	Kemal Çapraz
AZERBAYCAN AZATLIK HAREKETİ	23	Erol Kaymak
ÖLMES KAYALAR (MALİ Mahmudov)	29	Timur Kocaoğlu
KAFKASYA	37	Erol Karayel
OLAYLAR HABERLER BİLGİLER	41	Hakan Poyraz
AMERİKA MEKTUBU	44	Erges Uçkan
NİZAMİ ŞİİR GÜNLERİ VE GENCE	45	H. Emel Aşa
TÜRK KÜLTÜR COĞRAYASININ YENİDEN TANZİMİ	48	Dr. Oğuz Karaçay
ÖZBEK TÜRK EDEBİYATINDAN	51	Serap İlarıslan
KAZAK TÜRKÇESİNİN RESMİ DİL OLMASI HAKKINDAKİ KANUN	53	Ahmet Türköz
DOĞU BLOKUNDAKİ DEĞİŞMELER VE TÜRK DÜNYASI	56	Doç. Dr. A. Ahat Andican
TÜRKİSTANIM TÜRKİSTANLIM (ŞİİR)	61	Kazım Gültepe
AZERBAYCAN MARŞI (Ü. Hacıbeyov)	62	Hız: Sabir Karger
TÜRK DÜNYASINDA YAYINLAR	63	Derviş İlyasoğlu

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

U.S.A : Abdullah Kwaja, 100 Horizon Dr.
Boonton, NJ, 07005 Tlf: (201) 792-
3007 Home: (201) 334-0452
ALMANYA : Çağatay Koçar, Kölner Platz, 2-
800, MÜNCHEN. Tlf: (89) 309163
S.ARABİSTAN : Abdul Hakim Karı, P.O.Box:
567, MEDİNE Tlf: 8362003
PAKİSTAN : Dr. Abdul Cabbar, P.O.Box:
1120, PESHAWER. Tlf: (521) 42218
Home: (521) 40415

YURT DIŞI ABONELERİ İÇİN HESAP NO

TÜRKİSTAN YAYIN MERKEZİ
TÜRKİYE EMLAK BANKASI
BARUTHANE ŞUBESİ, İSTANBUL
Mark Hesabı: 317, Dolar Hesabı: 318

ABONE BEDELİ

YILLIK ABONE BEDELİ
TÜRKİYE : 20.000 TL., **ALMANYA** : 40 Mark,
U.S.A : 20 Dolar, **ARABİSTAN** : 100 Riyal.

YURT İÇİ ABONELERİ İÇİN HESAP NO

POSTA ÇEKİ HESAP NO:
TÜRKİSTAN YAYIN MERKEZİ- 341029
BANKA ÇEKİ HESAP NO: 1006-300-1236081
T. İş Bankası, Bakırköy Şubesi - İSTANBUL

İLAN TARİFESİ

Tam Sayfa Renkli (Dış Kapak): 500.000 TL.
Tam Sayfa Renkli (İç Sayfa) : 350.000 TL.
Tam Sayfa Siyah-Beyaz (İç Sayfa) : 250.000 TL.
Sürekli İlanlarda % 25 iskonto yapılır.

YIL 3. SAYI 9 1990 FİATİ 5.000 TL.

TÜRKİSTAN

3 AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

Sahibi
Türkistan Yayın Merkezi Adına
Emin Mindan

Genel Koordinatör
A.Ahat Andican

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Erol Kaymak

Grafik-Dizany
Erol Kaymak

Fotograflar
Türkistan Yayın Merkezi
Manas Film-Fotoğraf Arşivi

Yazı Kurulu

Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN
Doç. Dr. A. Ahat ANDİCAN
Prof. Dr. Abdülkadir DONUK
Dr. Baymirza HAYİT
Eşref Bengi ÖZBİLEN
H. Emel AŞA
Prof. Dr. Mehmet SARAY
Doç. Dr. Orhan KAVUNCU
Doç. Dr. Timur KOCAOĞLU
Serap İLARSLAN
Doç. Dr. Yavuz AKPINAR

Gönderilen yazılar iade edilmez. Yazılar
yazı kurulunun onayı ile yayınlanır.

DERGİ ADRESİ

Yönetim Yeri
Türkistan Yayın Merkezi
Cerrahpaşa Cad. No: 37/1
Tel: 589 01 81 34474
Aksaray - İSTANBUL
Haberleşme Adresi
PK: 13 Cerrahpaşa - İSTANBUL

Değerli Okuyucular

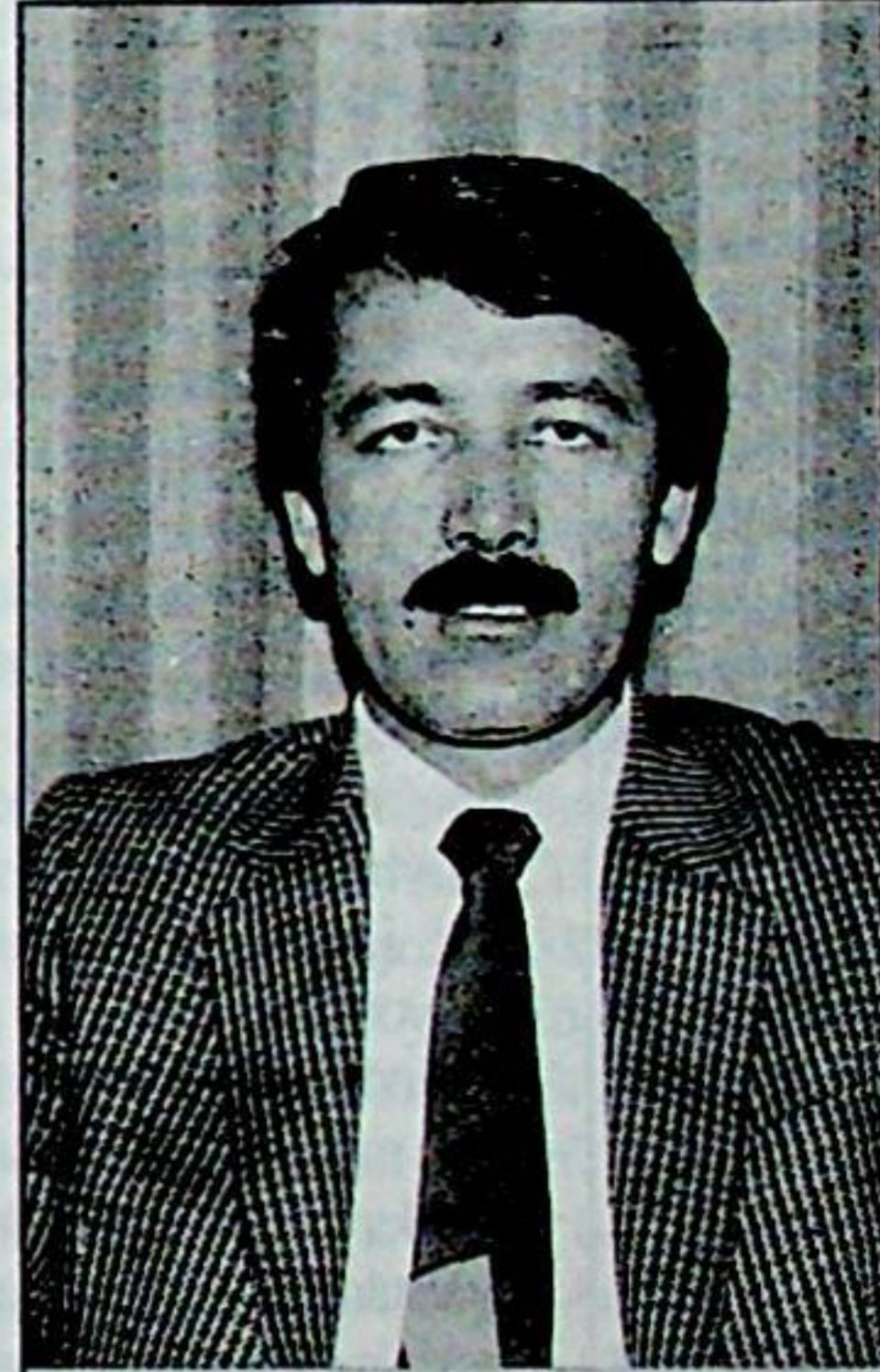
Yeni bir yılda sizlerle birlikte olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. 3'üncü yaşına basan "TÜRKİSTAN" dergisi her türlü zorluğa rağmen yayın kalitesinden ve anlayışından taviz vermeksizin sizlere ulaşmağa devam ediyor.

Yeni yıl Türk Dünyası'nda giderek artan bir dinamizmle birlikte geldi. Aynı zamanda Azerbaycan'da Bulgaristan'da, Türkistanda ve Batı Trakya'da Türk toplumları acılı günler yaşadı. Bundan 2 yıl önce, Türkistan Dergisinin 4'üncü sayısında tanımladığımız "Marksist Haçlılık" deyimini Batı dünyasının desteğiyle, Kızıl Ordu tarafından uygulamaya kondu. Gorbaçov'un "Glastnost" ve "Perestroika" politikalarının nedenleri Batı dünyasına ve Türk dünyasına yönelik uygulamaları ve sonuçlarını "Doğu Blokundaki değişimler ve Türk Dünyası" başlıklı yazımızda bulacaksınız. " Kasım 1989'da Ankara Türk Ocağı tarafından düzenlenen bir açık oturumdaki konuşmamızın metni olan bu yazıda Azerbaycan müdahalesinin işaretlerini neredeyse 3 ay önce belirtmiştik.

Yine Şubat Ayı içerisinde Yapılan bir panelde yaptığımız konuşmanın metnini "TÜRK DÜNYASINDA DEĞİŞMELER VE DENGELER" başlıklı yazımızda bulacaksınız.

Yoğun sosyo-politik değişimlerin olduğu günümüz dünyasında, Türk toplulukları acılı günler yaşamakla birlikte giderek yükselen bir dinamizm sergilemektedirler. 21. yüzyılın Türklüğün yüzyılı olacağına inanıyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...
Saygılar Sunuyoruz

Doç. Dr. Akat Andıcan

Türk Dünyasında Yeni Dinamikler Ve Dengeler^(★)

Doç. Dr. Ahat Andican

Türkiye'nin "Pantürkizm"le suçlanma korkusu hastalığından" ve "AET Sendromundan" kendisini kurtarması gereklidir. Kendi köklerini ve tarihsel geçmişini kabul etmeyen, kendi dünyasında ilgili görünmekten çekinen bir Türkiye'nin, hristiyan Avrupa dünyasında kendisine bir yer edinebilse "Avrupa Evinin onurlu ve saygı duyulan bir üyesi" olabileceğini sanmıyoruz.

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

Yugoslavyadan Çin Seddine kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmış ve farklı sistemler içerisinde yaşayan Türk Dünyası 21. yüzyıla nasıl giriyor? Bunu tutarlı bir şekilde değerlendirebilmemiz için bugünün koşullarını gerçekçi bir gözle irdelemeliyiz.

Doğu blokundaki gelişmelerle günümüzde olayların odak noktası haline gelen Sovyet sistemi içerisindeki 50 milyon Türk'le başlamak istiyorum.

Bilindiği gibi bugüne dek Sovyetlerde uygulanan milliyetler politikası teoride "Her türlü milliyet kavramının üzerinde tek tip sosyalist insan" yaratılması düşüncesine, pratikte ise Rus milliyetinin merkezde, diğer Slav ve hristiyan milliyetlerinin ikinci, Azerbaycan ve Türkistan gibi Türk-Müslüman cumhuriyetlerin ise üçüncü sırada yer aldığı bir idari yapılanmaya dayanmaktaydı. Merkezi ekonomik planlamada bu hiyerarşiye göre düzenlenmiş olup Rusya, Ukrayna, Belorusya ve Baltık Cumhuriyetleri Sovyetler Birliği ortalamasının çok üstünde bir gelire sahip olurlarken Kafkas cumhuriyetlerinde normalin biraz altında Türkistan cumhuriyetlerinde ise ortalamanın beşte birine düşen gelir dağılımı söz konusudur. Özellikle Türkistan Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'da emek yoğun ve hammadde üretimine yönelik bir ekonomik yapılanma sağlanırken diğer cumhuriyetlerde daha rantabl olan işlenmiş ürünlere ve sanayiye yönelik bir yapılanma oluşturulmuştur.

Geçmişte uygulanan sosyal ve ekonomik çift standırdın "Perestroika" ve "Glasnost" politikalarından sonra da sürdürülmesine rağmen Türk cumhuriyetlerinde büyük bir dinamizm olduğu gözlenmektedir. Bu değişimler özellikle Azerbaycan ve Türkistan cumhuriyetlerinden Özbekistan'da yoğunlaşmıştır.

Azerbaycan Halk cephesinin her türlü olumsuz şartlara ve uygulanan şiddete rağmen Azeri toplumunu yönlendiren tek gerçek güç odağı olduğunu son olaylarda izledik. Zaten Moskova'nın Azeri-Ermeni çatışmasını bahane ederek giriştiği askeri katliamın temelinde, daha sonra savunma bakanı Yazov'un da kabul ettiği gibi, Halk cephesinin dinamik gücünü çökertme düşüncesi yatıyordu.

Özbekistan'da 1987 yılında kurulan halk cephesi "BİRLİK" kısa sürüde 300.000 üyeli bir organizasyon haline dönüşmüştür. Ülke aydınlarının ve halkın desteklediği bu kuruluş Özbekistan'daki sömürünün sona erdirilmesi, pamuk monokültürü, aşırı gübrelemeye bağlı zehirlenme, dil konusu ve Aral gölünün kuruması gibi konularda mücadeleyi başlatmıştır ve başarıyla sürdürmektedir.

Türkistan cumhuriyetlerinden Kazakistan'da Kazak Türkleri yıllardan beri uygulanan asimilasyon politikası nedeniyle nüfus içerisinde azınlığa düşmüşlerdir. Bunun sonucu olarak sosyopolitik anlamda etkili tek bir halk cephesi kurulamamıştır. Fakat "Kazakistan'da yapılan

★ Bu yazı 10 şubat 1990 günü Türk Ocakları İstanbul Şubesinde düzenlenen "21. Yüzyıla doğru Türk Dünyası" konulu açık oturumda yapılan konuşmanın metnidir.

nükleer denemeleri önleme" ilkesi etrafında birleşen Türkistan'lı Kazak aydınları "NEVADA" isimli çevreci bir hareketi gündeme getirmişlerdir.

Diğer cumhuriyetlerde de dağınık olmakla birlikte çok merkezli hareketler başlatılmış durumdadır. Kazan'da "Tatar Halk Merkezi" kurulmuş olup dil seferberliği, otonom cumhuriyetten federe cumhuriyet statüsüne geçiş gibi istekler gündemdedir. Başkardistan'da benzer istekleri görüyoruz.

Kırım Türkleri vatana dönüş konusunda büyük bir mücadele vermekteler. Hükümetin bütün engellemelerine rağmen bir kısmı vatanlarına dönebilmişlerdir. Sovyet bloku içerisinde en kötü şartlarda olmalarına karşın en başarılı mücadeleyi Kırım Türklerinin verdiğini belirtmeliyiz.

GELECEKTE NE OLABİLİR ?

Sovyetler Birliği gibi politik, ekonomik ve Askeri gücün bütünüyle merkeze bağlı olduğu bir yapılanma gözönüne alınırsa bu sorunun cevabı büyük ölçüde Moskova'nın tutumuna bağlı olacaktır.

Çıkmaza girmiş Sovyet ekonomisini reorganize etmek için başlatılan "Yeniden yapılanma" politikasını önündeki en büyük engel Komünist partisinin yapısında toplanan güçtür. Bunun bilincinde olan Gorbaçov Yüksek Sovyet devamlı parlamento haline dönüştürerek bu gücü kısmen dengelemiş, bu hafta Salı-Çarşamba günleri yapılan Merkez Komitesi Toplantısında, partinin öncü rotasında, partinin öncü rolünü kademeli olarak kaldıran bir karar kabul ettirerek partinin gücünü azaltma ve bu gücü kontrollü bir şekilde kurulacak yeni merkezlere kaydırma konusunda başarılı bir adım daha atmıştır. Partide başkanlığı kavramının oluşturulması ve yönetimin her cumhuriyetten gelen parti temsilcileri aracılığıyla yürütülmesi görüşünün kabul görmesi, bir anlamda Baluk cumhuriyetlerinde zaten başlatılmış ve aynı komünist partiler olayını formüle eden uzlaşmacı bir alternatiftir.

Bütün bu değişiklikleri haziran ayında alınan parti kongresinden de geçirebilecek bir Gorbaçov dar parti kadrolarının ve hatta ekonomik başarılarının bile kolay kolay etkileyemeyeceği güçlü bir başkanlık modelinin lideri olabilecektir.

Biz gelişmelerin bu yönde olacağını henüz Yüksek Sovyet'in yeni oluşturulmağa çalışıldığı bir dönemde belirtmiştik. Bakınız 7-8 Nisan 1989 da yani 1 yıl ka-

**Kırım Türkleri
vatana dönüş konusunda
büyük bir mücadele
vermektedirler.
Hükümetin bütün
engellemelerine rağmen
bir kısmı vatanlarına
dönebilmişlerdir.. Sovyet
bloku içerisinde en kötü
şartlarda olmalarına
karşılık en başarılı
mücadeleyi Kırım
Türklerinin
verdiğini belirtmeliyiz.**

dar önce Türk Ocakları tarafından düzenlenen "Milliyetçilik İlmi Kongresinde" şunları söylemişiz (Türk Yurdu 27. sayı, Glasnost ve Perestroika politikaları ışığında Sovyetlerde Milliyetler Meselesi) "Glasnost ve Perestroika politikaları arasında yönetim kademelerinde yapılan değişikliğin özü Yönetim gücünü parti, Politbüro, Yüksek Sovyet ve bu Sovyetin oluşturulmasında etkili olacak sendikalar ve çeşitli sınıfların temsilcileri gibi kuruluşlar arasında dağıtarak bu kuruluşların hiçbirisini yönetimi tek başına yürütemeyecek konuma getirmektir. böylece oluşan güç boşluğunu sekreter olarak partiyi devlet başkanı olarak yüksek sovyeti kontrol altında tutan bir başkan, yani GORBAÇOV dolduracaktır. Bu aynı zamanda eski liderlere göre yaşlı hayli genç olan Gorbaçov'un muhtemelen ölüncüye kadar lider kalmasının garantisi demektir". Türk Cumhuriyetler açısından bu değişimler ne gibi sonuçlar doğurur?

Gorbaçov'un başarılı olması halinde bugüne kadar uygulanan çifte standart devam edecektir. Bundan iki yıl kadar önce "Perestroika" ve "Glasnost" politikalarına bütün dünyanın ve Türkiyede bazı çevrelerin övgüler düzdüğü günlerde, Rus ordusunun Afganistanda olduğu ve Doğu Avrupada ki değişikliklerin hiç bir belirtisi yokken Sovyetlerin Türk Cumhuriyetlere yönelik politikası konusunda şunları söylemişiz ve yazmışız. (Türkistan Dergisi, Sayı4, 1988, Direnişin 10. yılında Afganistan).

"Bir anlamda Marksizmin başta iddia edildiği gibi, farklı milletleri Sovyetizasyon-

yonu uğratarak tek tip bir Sovyet insanı, yani "Homo Sovyetikus" yaratamayacağı ortaya çıkmıştır.

O halde gelecekte doğabilecek müslüman-Türk tehlikesine karşı Marksizmin yerini alması bile onu büyük ölçüde destekleyecek başka bir güce ihtiyaç vardır. Potansiyel birleştirici unsur ise Hıristiyanlık olacaktır. Kanaatimce gelecekte "Marksist Haçlılık" diyebileceğim bir düşünce ve hareketle karşı karşıya kalacağız. Kuşkusuz böyle bir yaklaşım Sovyetlerin müslüman Türk Dünyasına yapacağı baskılarda Batı Hıristiyan dünyasının desteğini almasını sağlayacak, en azından onları büyük ölçüde pasifize edecektir. Şahsi düşünceme göre bu deyimle anlatmak istemediğimiz uygulama önümüzdeki 10 yıl içerisinde giderek billurlaşacaktır".

Olaylar on yıl içerisinde değil 2 yıl içerisinde billurlaştı. Tarih boyunca Türk toprağı olan Karabağ üzerinde hak iddiasıyla olayları başlatan Ermenistan'da Ermeni milisler Sovyet tankları üzerinde zafer haraları atarak dolaştılar. Aynı tanklar Azerbaycan'da insanları ezdi, yok etti. İşgalden 3 gün sonra 23 Ocak'ta LE FIGARO dergisi baş yazısında AT, ABD, Papalık dahil bütün Hıristiyan dünyasının Azerbaycan işgali konusunda Gorbaçov'u desteklediğini belirttikten sonra Gorbaçov'dan "Batının Haçlı Askeri" olarak söz edilmektedir.

İki yıl önce Sovyetlerle ilgili bu analizimizde haklı çıkmış olmaktan "Azerbaycan olayları" nedeniyle üzüntülüyüz. Fakat bu olay bize dış Türk dünyası ile ilgili gelişmeleri batının gözlükleriyle ve görmemizi istediği şekilde değil kendi gözlerimizle değerlendirme yapmamızın ne kadar gerekli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

GORBAÇOV KALICI MI?

Özellikle Batı dünyasının gelecekle ilgili planları açısından çok önemli olan bu soru Türk dünyası açısından da önem taşımaktadır.

Kişisel inancıma göre aksi yönde çok büyük bir gelişme olmadıkça Gorbaçov yerini koruyacaktır. Politbüro'da kendi getirdiği A. Yakovlev, V. Medvedev, Y. Masyukov ve KGB başkanı V. Kryuçkov'la birlikte eskilerden, politbüro'nun Rus olmayan tek üyesi, Şvamadze'nin tam desteğine sahiptir. Karşıtı olan Liga-çev güç odaklarından uzaklaştırılmış durumdadır. Zaten son MK toplantısında

reformların lehinde bir konuşma yaparak bir anlamda Haziran ayına alınan parti kongresinde muhtemelen gündeme gelecek tasfiye edilme tehlikesini önlemeye çalışır bir görünüm sergilemiştir.

Alternatif lider olabilecek tek insan durumundaki başbakan N. Rijkov'un KGB'yi, yüksek Sovyeti ve Politbüroyu kontrol altında tutan Gorbaçov'a karşı başarılı olabilmesi ancak çok güçlü bir halk hareketini arkasına almasıyla mümkündür. Bir diğer alternatif olarak görülen savunma bakanı Dimitri Yazov'un geçen yıl yaptığı temizlikten sonra Gorbaçov tarafından ordu üst kademelerine atanan generaller tarafından desteklenmesi ihtimali hayli zayıftır. Yüksek Sovyet'te Boris Yeltsin ve Afanasiyev gibi radikaller tarafından temsil edilen hareketin ise devlet mekanizması içerisinde tabanları olmadığı için başarı şansları yoktur.

Fakat ne olursa olsun Gorbaçov kalırsa kendisinin, giderse yerine gelecek ekibin değiştirmeyeceği gerçek şudur.

Komünizm ölse bile Rus-Slav merkezli bir sömürü düzenini yaşatacak yapılanma herhangi bir ad altında sürdürülmeğe çalışılacaktır. Kurulacak sistem ne olursa olsun hızla çoğalan Türk-Müslüman cumhuriyetlerin baskı altında tutulma savaşıyla birlikte çifte standartlı politikalar devam ettirilmek istenecektir.

Gelecekte Türk Cumhuriyetleri açısından gelişmeler şöyle olabilir. Batılı uzmanların Avrupanın geleceğinde şimdiden Sovyetlerden ayrılmış varsaydıkları Baltık ülkelerinde veya kurulan Halk Cephesinin giderek güçlendiği Ukrayna'da olayların şiddete başvurularak durdurulması halinde Sovyetlerin eski kısır döngüsü yeniden başlayacaktır. Bu durumda Türk cumhuriyetlerin de sosyal açıdan belirli bir noktaya gelmiş halk hareketleriyle politik kadroların kaynaşması ihtimali güçlenecektir.

Baltık ülkelerinin ayrılmasına izin verilmesi halinde ise bu sonuç diğer cumhuriyetlere ömек olacaktır. Her iki durumda da Türk Cumhuriyetlerinin giderek güçlenmesi, en kötü ihtimalle Sovyet merkezi yapılanması içerisinde güç odakları haline dönüşmeleri söz konusudur. Sovyet Cumhuriyetlerinin her birinin bağımsız yapılanmasıyla birlikte bir konfederasyon oluşması halinde zaten hiç bir problem kalmamış demektir.

Günümüzdeki yapılanmanın sürmesi halinde, zaman içerisinde merkezin zayıflamasıyla ekonomik, siyasi ve savunma

Doğu Blokundaki değişmelerden doğrudan etkilenecek diğer bir grup İran Azerbaycan'ında yaşayan 14 milyon Türk'tür. Sovyet Azerbaycan'ında gelişen olaylar İran yönetiminin Moskova ile güçlerini birleştirme yönünde zorlayacaktır.

alanların da bir güç birikimine sahip olmadıkça, Türk Cumhuriyetlerinin tamamen bağımsız yapılmalara dönüşmeleri beklenmemelidir. Zira onların arkasında kendilerini destekleyecek bir batı faktörü hiç bir zaman olmayacaktır. Bir diğer deyişle kendi problemlerini kendileri çözümlenmek zorunda kalacaklardır.

BULGARİSTAN, AFGANİSTAN VE DİĞERLERİ

Doğu blokundaki değişmelerin yoğun biçimde etkileyeceği ikinci grup Bulgaristan'da yaşayan Türklere aittir. Artık Moskovanın yoğun ekonomik desteği olmaksızın Bulgaristanın dış dünyadan etkilenmeyen bir politika izlemesi mümkün değildir. Sovyetlerin oluşturduğu boşluğu gelişmiş ülkeler doldurdukça zorunlu bir demokratikleşme süreci ortaya çıkacaktır. Burada iki noktanın altını çizmek istiyorum. Komünist dönemde Bulgaristan'ın idari yapılanmasında söz sahibi olmayan Türklere demokratikleşen Bulgaristan'da kısa dönemde etkin bir konuma gelmeleri beklenmemelidir. Dış destek olmadan bu mümkün olmaz. Diğer taraftan çok partili yapılmaya doğru yönelen Bulgaristanın benzer probleme sahip olan Yunanistan'la ortak bir tavır içine doğru girdiğini gösteren işaretler vardır. Bir diğer deyişle önümüzdeki yıllarda içerisindeki Türk azınlığı eritmenin ötesinde Türkiye'yi Avrupa da pasifize etmeye yönelik bir Yunan-Bulgar ortaklığı beklenmeli ve buna göre politikalar üretilmelidir.

Doğu blokundaki değişmelerden doğrudan etkilenecek diğer bir grup İran Azerbaycan'ında yaşayan yaklaşık 14 milyon Türk'tür. Sovyet Azerbaycan'ında gelişen olaylar İran yönetiminin Moskova ile güçlerini birleştirme yönünde zorlayacaktır. Zaten Humeyni'nin ölümünden sonra silah ve ekonomi temeline dayalı geniş çaplı anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca İran Kuzey bölgesindeki çözülmeyle önleyebilmek amacıyla bölgesel dinamikleri de kullanma çabasına girmiştir. 1988 yılı Eylül ayından beri Ermenistan SSR ile 30'a yakın çeşitli anlaşmalar yapan Tahran hükümeti, Azerbaycan SSR ile hiçbir anlaşma yapmamıştır. Ayrıca Ermeni dini liderinin Tahran'a davet eden İran yönetimi olaylar sırasında siyasal sığınma isteği ile gelen iki Azeri subayı vakit geçirmeden Sovyet makamlarına teslim ederek gelecekte oluşumayı düşündüğü politikaların işaretlerini vermektedir. Türkiye açısından bu gelişmeler tarih boyunca Batı ve Sovyetler tarafından kullanılan Ermeni faktörüne yeni bir boyut getirebilir.

Bütün bunlara karşı İran Azerbaycan'ı ile Sovyet Azerbaycan'ı arasındaki etkileşim ve birleşme istekleri kaçınılmaz bir şekilde devam edecektir. Bu olayların büyük sosyo-politik değişmelere neden olacağı kesin olduğuna göre Türkiye tarafsızlık iddiasını sürdürse bile kendisini defacto hadiseler içerisinde bulabilecektir. Sovyet bloku içindeki değişmeler Afganistan da nerede ise 10 yılı aşkın bir süredir varlık yokluk mücadelesi veren 5 milyonluk Kuzey Afganistan Türklere'nde doğrudan etkileyecektir.

Doğu Avrupa'da başlattığı yumuşama politikasıyla Gorbaçov Batı'yı, özellikle ABD'yi Afganistan da kendi çıkarları doğrultusunda bir uzlaşma noktasına getirme şansına sahip olmuştur. Bir diğer deyişle kukla komünist hükümetin de dahil olduğu bir ulusal uzlaşma hükümeti Amerika'nın ve Batı'nın mücahitlere yardım etmemesi durumunda kısa sürede gündeme gelecektir. Böylece federatif veya üniter bir yapı altında yeniden düzenlenecek bir Afganistan'da özerk veya eskisine benzer yapıda, fakat Moskova'nın etki alanında kalmış bir Türk bölgesi burada başlatılan hürriyet mücadelesinin zora girmesi demektir.

20 milyon Türkistanlının yaşadığı Çin ekonomik platformda başlattığı reform çalışmalarını siyasal arenaya yansıtmamış, kitlelere dağılan ekonomik güç ile partide yoğunlaşan siyasi gücün

çatışması en azından şimdilik reform programlarını durdurmuştur. Dış etkilere hayli kapalı özelliğini koruyan Çin'in önümüzdeki yıllarda da Doğu Türkistan'a yönelik yürüttüğü Çinli göçünün ve asimilasyon politikasını sürdürmesi beklenmektedir.

GELECEĞİN TÜRKİYESİ: GÜÇLÜ MERKEZ YA DA TARİHSEL YÜK ?

Türk dünyasında bu dinamik değişimler yaşanırken Türkiye'nin konumunu daha iyi değerlendirebilmemiz için kısaca geçmişe dönmekte yarar vardır.

Osmanlı'nın parçalanmasından sonra Avrupa da kalan Türk azınlıklarla Asya da köklü ve aynı bir yapılanmaya sahip Türk toplumlarını aynı potaya koyarak hepsini "Dış Türkler" şeklinde tanımlamak ve bunlara yönelik olarak içte ve dışta tek bir tavır belirlemek, maalesef Türkiye'deki hükümetlerin ve aydınların Atatürk sonrası dönemde düştikleri en büyük yanılgı olmuştur.

Şu sese kulak verelim.

"Efendiler:

Türk Devleti Afganistana yardım edecektir. Bu yardımların karşılığında göreceksiniz bir gün orada müstakil bir Türk devletinin kuruluşuna şahit olacağız."

Uzun zamandan beri duymağa hasret kaldığımız bu güçlü sesin nereden geldiğini belirtmemize gerek yok sanıyorum. Ekonomik gücü neredeyse sıfır düzeyinde olmasına karşın tarihsel köklerini ve milliyetinin gücünü iyi kavradığı için yalnız Türk dünyası için değil bütün üçüncü dünya ülkeleri için de karizmatik bir merkez haline gelebilen genç Türkiye Cumhuriyeti'nin lideri M. Kemal Atatürk'ün sesi bu.

Ve inancımıza göre Türkiye'nin Türk dünyası ile ilgili bakış açısında bir dönüm noktası olan 1945 yılına geliyoruz. Savaşın bitmesine yakın müttefiklerin safında formalite olarak katılan Türkiye den Sovyetler Birliği'nin bir talebi oluyor. Sovyetler Birliği Türkiye de mülteci olarak bulunan, çoğunluğu Azeri ve Türkistan kökenli 237 siyasi mülteciyi geri istemektedir. Günün koşullarını kendine göre değerlendiren devrin hükümcü 6 Ağustos 1945'de bulabildiği 197 siyasi mülteciyi Sovyet makamlarına teslim etmiştir.

Böylece Atatürk döneminin şahsiyetli politikasının yerinde, batı güdümünde ve te-

Dış etkilere hayli kapalı özelliğini koruyan Çin'in önümüzdeki yıllarda da Doğu Türkistan'a yönelik yürüttüğü Çin'li göçünün ve asimilasyon politikasını sürdürmesi beklenmektedir

melini "Pan Türkizmle suçlanma korkusu hastalığı" diye tanımlayabileceğimiz bir düşüncenin oluşturduğu politika başlatılmıştır. Gazneliler, Karahanlılar döneminden sonraki Asya Türklüğü tarih kitaplarından çıkarılıp atılmış, orta öğretimde eski Yunan'ın site savaşları bile isimleriyle, tarihleriyle öğretilirken 19. ve 20. Yüzyıl boyunca Türkistan da, Azerbaycan da yaşanan olaylardan, bu bölgelerde Rus ve Çin emperyalizmine karşı verilen savaşlardan tek kelime söz edilmemiştir. Bir diğer deyişle 3-4 nesil boyunca, Kayı boyu Türkiye'ye geldikten sonra Asya da Türk kalmamışcasına bir eğitim düzeni uygulanmış, dış Türk dünyası ile ilgili bilimsel nitelikte bilgileri bile aktaranların ırkçılıkla suçlandığı ekstremist bir politika izlenmiştir.

Sonuç ne oldu? Yeni nesillerde batılı değerlere sahip olmanın Türk milliyetinin özellikleriyle bağdaşmayacağı gibi yanlış bir inanç ve kimlik yaratıldı. Sömürgeler hariç dünyanın hiç bir ülkesinde o ülkenin milliyeti tartışma konusu yapılmaz. Zira bu kavram her türlü sosyal yapılanmanın ve düşüncenin üzerindedir. Bu nedenle iç politika malzemesi yapılmaz. Bir diğer deyişle bir Fransız demokrat, sosyalist, komünist, dinci veya ırkçı olabilir, ama önce Fransızdır. Milliyetinin Fransız olmasıyla fikri yapılanması arasında hiç bir zaman bir çelişki yoktur. Fakat nesiller boyu sürdürülen tarihi kökleri yok varsayma politikası ve eğitimi Türkiye'deki yeni kuşaklarda bir kimlik bunalımına yol

açmıştır. Bu devlete ismini veren Türklük kavramı neredeyse ilericiliğin, demokratlaşın ve uygar olmanın zıddı bir olaymışcasına kavratıldı ve iç politika malzemesi yapıldı. Böylesi bir yapılanmayla yetiştirilen nesillerin Türk Dünyasına bakış açıları ve ürettikleri politikalar da kağıt üzerinde "tarafsızlık" pratikte ise olay milletin sırtına yıkılıncaya kadar "gerçekleri yok varsayma" şeklinde ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak tamamen günlük ve bazen bir-biriyle çelişen politikalar üretilmiştir.

Tarafsızlık politikasıyla ilgili olarak çok şeyler söylenebilir. Fakat bizzat içinde yaşadığım bir örneği aktarmadan geçemeyeceğim.

Biliyorsunuz Afganistan da 5 milyon Türk'ün de içinde bulunduğu 10 yıllık bir savaş vardı. Türkiye'nin gemi dolusu yiyecek yardımı yaptığı Afrika ülkeleri bile Pakistan'daki mülteci bölgelerinde sağlık, eğitim, rehabilitasyon gibi konularda merkezler açtılar. Türkiye ise bu konuda da tarafsızlığını korudu ve neredeyse hiç bir aktif girişimde bulunmadı. Fakat 1987'de Rus askerlerinin çekilmesi gündemiyle Cenevre görüşmeleri başlar başlamaz o sırada yurt dışında olan dışişleri bakanımız dünya basın organlarına "Afganistan'ın imanna talip olduğumuzu" bildirdi.

Savaş boyunca fiziki ve maddi planda yatırım yapan bunca ülke varken "imar işini" neden bize vereceklerini hiç anlayamamışım doğrusu.

Aynı tarihlerde bir yardım kampanyası sonucu Pakistan gitmiştik. Afganistan Türkistan'ın da mücadeleyi sürdüren Türklerin lideri olan arkadaşım AZAD BEĞ'le birlikte cepheyi, mülteci kamplarını dolaştık. Aralarında 250 bin Türk mültecinin de bulunduğu kamplarda bugüne kadar hiç bir Türk elçilik mensubunun görülmediğini hayretle öğrendik. İslamabad'da büyükelçimiz ile görüştüğümüzde bu olayı gündeme getirdik.

Sayın büyükelçinin cevabı "kısıtlı sayıda personelle çalıştığını" şeklindeydi. i. Fakat bu cevap İslamabad'dan 150-200 km. uzakta bulunan Türk mültecilerinin neden ziyaret edilemediğini bize yeterince açıklayamamıştı.

O zaman aklımıza özellikle doğu ve güney doğu bölgelerimizi en az o bölge milletvekilleri kadar tanıdığı söylenen Amerika'nın Türkiye büyükelçisi geldi. Daha da önemlisi, henüz bir kibriti üretebilecek alt yapısı yokken Türk milletin özelliklerine inandığı için Afganistan'a yardıma yönelen M. Kemal Atatürk'ü hatırladık.

"AET SENDROMU" ve ÖTESİ..."

Son yıllarda Türk dünyası ile ilgili bakış açımıza bir diğer hastalık eklendi. Buna ben "AET Sendromu" diyorum. 2 hafta önce Le point dergisinde bir Türk dünyası uzmanı olan Olivier Roy şunları yazdı.

"Türkiye'deki seçkinlerin AET'ye girme arzuları Azerilere destek olmalarını engelliyor"

Emeni Asıllı şarkıcı Charles Aznuvar aynı dergiye "Türkiyenin AET'ye entegre olmak istediği için Azerbaycan olayları sırasında durumu yatıştırmaktan yana olduğunu söylüyor".

Bu mesajları hepimizin anlayacağı günlük konuşma diline çevirirsek şu sonuca varıyoruz.

"Türkiye'yi AET'nin kapısında bekletir kapıyı da hafif açık bırakırsanız istediğinizi yaptırabilirsiniz"

Bütün bunlardan sonra 21. yüzyıla doğru Türkiye şu gelişmeleri gözönüne almak zorundadır.

Türkiye'ye II. Dünya Savaşı sonrasında stratejik önemini kazandıran klasik Doğu Batı kavramları son olaylardan sonra neredeyse yokolma noktasına gelmiştir. Yeni güç merkezlerine dayalı yeni dengeler ortaya çıkmış ve Türkiye batının siyasi denge kaygılarında geri planlara düşmüştür. Doğu Avrupa topluluğu için NATO varlığını sürdürse bile yapısal değişikliğe uğrayacak ve Türkiye ili ilgili olaylar Batıyı çok az ilgilendiren bölgesel gelişmeler olarak kalacaktır.

Türkiye dahil ortadoğu ülkelerine yapılan Amerikan yardımının kısılarak doğu Avrupa ülkelerine kaydırılması, Washington'dan Türkçe yayın yapan (VOA) organların faaliyetine son verilmesi çalışmaları ve Türkiye'deki iki Amerikan üssünün kapatılması gibi gelişmeler yeni alternatif politikalar oluşturulması gerektiğinin işaretleridir.

İki gün önce, yani geçtiğimiz perşembe günü henüz Türk basınında yankılanmayan iki önemli gelişme olmuştur. ABD dışişleri bakanı James Baker Moskova ziyareti öncesinde Prag'a uğrayarak burada görüşmeler yaptı. Prag'da çok önemli bir konuşma yapan Baker iki öneri sunmuştur. Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya arasında "Avrupa Serbest Ticaret Birliği" (EFTA) kurulması ve bu birlikle AET ve ABD arasında ayrıcalıklı ekonomik ilişkilerin başlatılması ilk öneriydi. Baker planının ikinci temel önerisi ise NATO ve Varşova Paklıarı arasında var-

**Sovyetlerde
merkezin zayıfladığı,
çevre
cumhuriyetlerin güçlendiği
varsayımından yola
çıkılırsa sadece
Moskova'nın değil
Batı'nın
ve muhtemelen
İran tarafından
desteklenen
güçlü bir Ermenistan,
Azerbaycan
tarafından dengelenmezse
Türkiye için
ikinci bir
Suriye olabilir.**

lacak bir uzlaşma ile Avrupa'daki konvansiyonel güçlerin bir araya getirilmesi sonucu yeni bir "Avrupa Güvenlik Sistemi"nin kurulmasıdır.

Doğu Avrupa ülkelerinin AET ile entegrasyonun veya ayrıcalıklı ilişkiler kurulmaları halinde bırakın Türkiye'nin AET'ye girmesini, bugün AET ülkelerine yaptığı önemli boyutlardaki ihracatı bile koruyabilmesi mümkün görünmemektedir.

Bu gelişmeler karşısında "biz Avrupa'nın güvenliğini sağlıyoruz öyleyse, AET'ye girmeliyiz" veya "Roma anlaşmasına göre almak zorundalar" gibi görüşler tamamıyla geçerliliğini kaybetmiştir.

Doğu Avrupa'daki dezintegrasyon politikasına karşı Sovyetlerin gelecekte Asya ve Ortadoğu politikalarına ağırlık vermesi beklenmelidir. Özellikle Çin, Japonya gibi Avrupa etkilerine kısmen kapalı güçlü komşuların varlığı yanında Afganistan ve İran kendi milliyetler açısından büyük önem taşımaktadır. Ortadoğu'da İsrail ile birlikte muhtemelen nükleer potansiyele sahip bir Irak faktörü Sovyetler açısından olduğu kadar bölge ülkeleri ve Türkiye açısından da önemli gelişmelere gebe dir. Bütün bu olaylar Sovyetlerin ilgi alanında yoğunlaşmalar olacağını göstermektedir.

Özellikle Sovyet politikasının bir nevi aynası olan Politbüro'da 16 yıldan beri partiye ve hükümeti Ortadoğu konularında danışmanlık yapan Yevgeni Primakov'un yedek üyeliği getirilmesi bu görüşümüzü doğrular niteliktedir.

Baltık ülkelerinin ayrıldığı varsayımını gözönüne alırsak Baltık Denizi'ne açılan çok önemli limanları kaybeden Sovyetler için Karadeniz ve dolayısıyla Türkiye'nin konumu büyük ölçüde değişikliğe uğrar. İnançımıza göre sürgün edilen diğer milletlerin yurtlarına dönmelerine izin verildiği hake Kırım'lılar'a izin verilmemesi nedeni de budur.

Sovyetlerde merkezin zayıfladığı, çevre cumhuriyetlerin güçlendiği varsayımından yola çıkılırsa sadece Moskova'nın değil Batı ülkeleri ve muhtemelen İran tarafından desteklenecek güçlü bir Ermenistan, güçlü bir Azerbaycan tarafından dengelenemediği takdirde Türkiye için ikinci bir Suriye olabilecektir.

Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuçlar şunlardır:

21. yy'la girerken Türkiye, Doğu-Batı kavramlarına ve AET temelinde oturtulmuş tek boyutlu politikalar yerine günün hızla değişen şartlarına uyum sağlayabilecek değişik senaryolara dayalı ve çok boyutlu politikalar üretmelidir.

Dış Türklere ilgili gelişmeleri çok yakından izleyecek merkezler kumalı, özellikle Sovyet blokundaki Türk cumhuriyetleriyle yoğun bir ekonomik ve kültürel diyalog geliştirmeye çalışılmalıdır. Kurulacak merkezlerle enstitüler aracılığıyla bu toplumların 70 yıldır Sovyetler tarafından bozulmağa, çarpıtılmağa çalışılan kültür ve tarih değerlerinin korunması, problemlerinin dış dünyaya aktarılması Türkiye'nin yapacağı en büyük yardım olacaktır. Daha önce vurguladığımız gibi Türkiye'nin "Pantürkizm ile suçlanma korkusu hastalığından" ve "AET Sendromundan" kendisini kurtarması gereklidir. Kendi köklerini ve tarihsel geçmişini kabul etmeyen, kendi dünyası ile ilgili görünmekten çekinen bir Türkiye'nin Hıristiyan Avrupa dünyasında kendisine bir yer edinebilse bile "Avrupa evinin onurlu ve saygı duyulan bir üyesi" olabileceğini sanmıyoruz.

21. yy.'ın güçlü Türkiye'sine giden yolun kendi değerlerini sahiplenmiş, kimlik bunalımı olmayan bir topluma batı teknolojisini kazandırılmasından geçtiğine inanıyoruz.

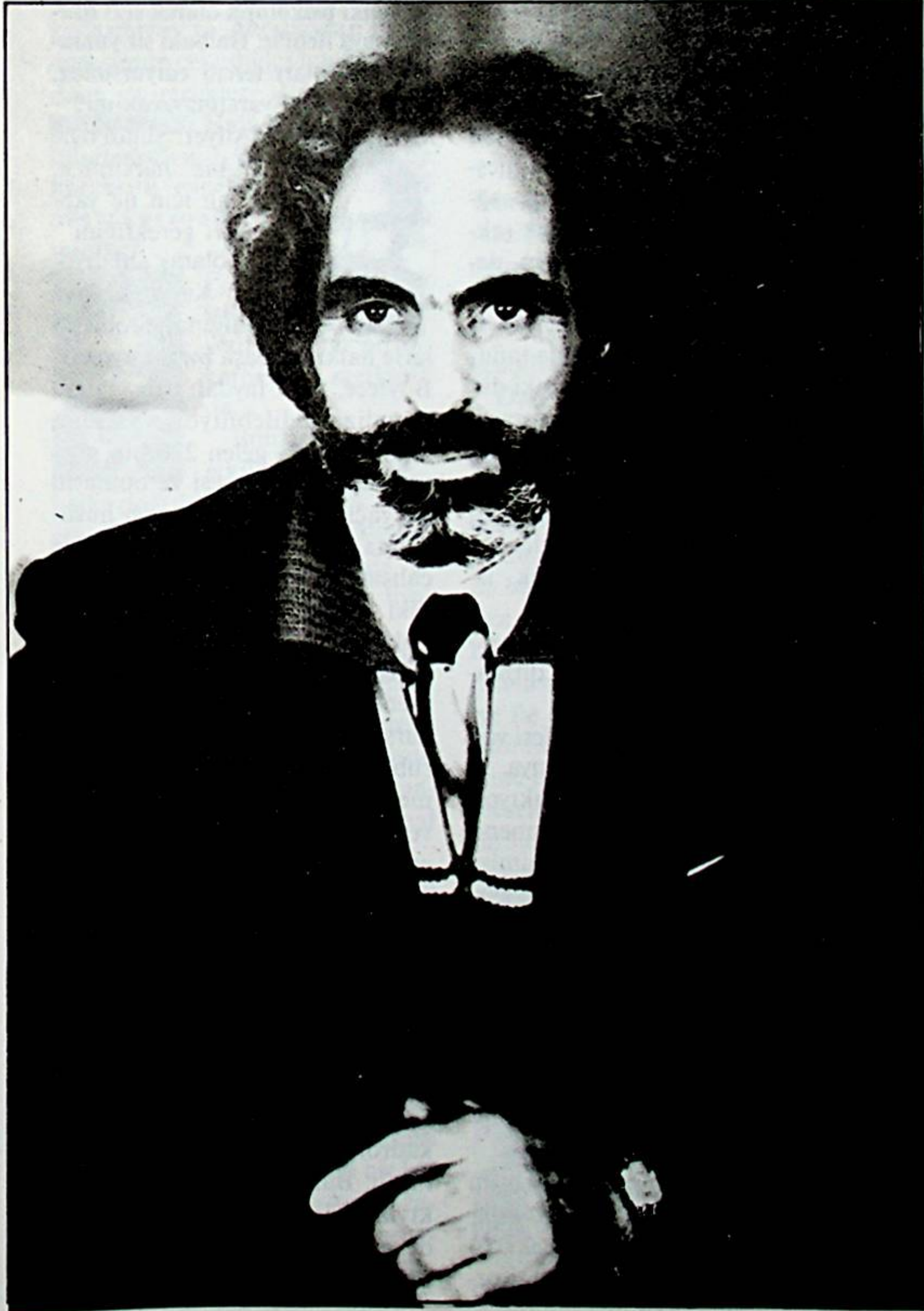

Azerbaycan "Halk Cephesi" Lideri Ebulfezl Aliyev ile Röportaj

Ramazan Aydın

"Yüzyıllardır köle kalmış bir milletin, müstemleke olmuş bir memleketin hürriyetine kavuşacağı konusunda ki düşünceler öyle beşyüz kelimeyle anlatılmaz. Oldukça geniş çaplı hareket sözkonusu.

Bu harekette yerini alan Azerbaycan Halkı kendilerini müstakil bir millet olarak görmek istiyor."

Azerbaycan'ın istikbali için tasarladığınız sistem nasıl bir sistemdir?

E. Aliyef- Bu o kadar da büyütecek bir iş değil. Ancak zor bir iş. Yüzyıllarca köle kalmış bir milletin. müstemlek olmuş bir memleketin hürriyetine kavuşacağı konusundaki düşünceler öyle beş yüz kelimeyle anlatılamaz.

Aslında, hareketin hangi yönde gelişeceğini de önceden kestirmek pek mümkün değil. Oldukça geniş çaplı bir hareket sözkonusu. Bu harekette yerini alan Azerbaycan halkı, kendilerini müstakil bir millet olarak görmek istiyorlar. Bu düşünce, asrın başlarında her yerde kendisini gösteriyordu. Güney ve Kuzey Azerbaycan'da gelişen siyasi hareketler sonucunda, demokratik bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştu. Ama sonra Kızıl Ordu geldi, Ruslar geldi ve bu genç cumhuriyeti darma-dağın ettiler. Daha sonra, 1980'li yıllara gelinceye kadar yeniden toparlanma başladı. Ama Güney Azerbaycan'daki hareketi Humeyni'nin yörüngesine soktular ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı davasından uzaklaştırdılar. Şimdi de, bu Kuzeydeki hareketi nereye yönlendirecekler bilemiyorum. Zira, halk kitlelerini kontrol etmek fevkalade zor bir meseledir.

Bizim mücadelemiz odur ki, milletimizin bu potansiyel kuvvetini bağımsızlık yolunda değerlendirebilelim. Bütün bu meseleler

bugün için uzak bir idealden başka bir şey değildir. Ama gerçekleştirmek zamanla mümkündür. Çalışmaya nereden başlamalı? Önce hangi işleri yapmak lazımdır? Bütün bunların bir disiplin içinde ele alınması iktiza ediyor.

Biz henüz başımızı kaldırmadan memleketin üzerine kara bulutlar çökmüş. Bir Karabağ meselesi, bir Mesket Türklerinin göçü meselesi bizim için ağır problemdir. Bütün bunları kim tezgahlıyor, nasıl muvaffak oluyor, anlamak lazımdır.

İnsan haklarının en geniş bir şekilde kullanıldığı 20. yy sonlarında, artık "İmparatorluk"ların dağılması lazımdır. Bugün Azerbaycan'ı ve daha birçok memleketi ezen, esasen Rus İmparatorluğudur. Lenin'in yaptığı ihtilâl bu imparatorluğun nizamını, mekanizmalarını dağıtmamıştır. Hatta bunların günümüze kadar gelmesi için yeni bir kuvvet kazandırmıştır. Biz artık bu imparatorluğun dağılmasını ve her milletin özgürlüğüne kavuşmasını istiyoruz.

Öyle inanıyoruz ki, imparatorluk dağılmaya başlamıştır. Herkes kendi demokratik cumhuriyetini kuracaktır. Artık bu süreç başlamıştır, hiç kimse bunun önüne geçemeyecektir. Önümüzdeki beş-on yıl, Sovyet İmparatorluğu'ndan azad olan milletlerin kendi devletlerini kurdukları bir zaman dilimi olacaktır. Sovyet İmparatorluğu, dünyadaki demokratik gelişme karşısında kendisini koruyamayacaktır. Çünkü, demokrasiye karşı etkili hiç bir silah artık yoktur.

Biz bu hareketin geleceğinden emin bulunuyoruz. Ancak dikkatle gayret sarf etmek lazımdır ki, bu gelişmeler olurken halk birbirine girmesin, vatandaş muharebesi olmasın... Bunun için zamandan fedakarlık yapılmalı... Zararı yok, geç olsun ama tekamülle olsun, sosyal nizamı zorlayıcı gelişmelere meydan verilmesin. Buradaki en büyük korkumuz, bizim veya bir başka partinin kontrol edemeyeceği boyutlarda bir halk hareketinin patlak vermesidir. O zaman hadise, bütünüyle bir ihtilâl özelliği kazanır ki, böyle bir du-

**İnsan haklarının
en geniş şekilde
kullanıldığı
20. yy.**

**sonlarında, artık
"İmparatorluk"ların
dağılması lâzımdır.
Bugün Azerbaycan'ı ve
daha bir çok memleketi
ezen, esa sen
Rus İmparatorluğudur.
Lenin'in yaptığı ihtilâl
bu imparatorluğun
nizamını dağıtmıştır.**

rumda işin nereye varacağını kestirmek mümkün olmaz.

Bizim metodumuz, toplumdaki potansiyel güç merkezlerine meşru fonksiyonlar kazandırarak sağlıklı bir tekamülü başlatmak şeklindedir. Dünya ülkelerinin demokratik platformlarında Azerbaycan'ın sesini duyurmak, Azerbaycan'ı dünya kamuoyuna tanıtmak, mevcut siyasi ve hukuki düzende bağımsızlık idealine yarayacak düzenlemeleri yapmak vb. faaliyetleri bu potansiyel sahibi kimselere yaptırmak istiyoruz. Yani, onları meşru metodlarla netice alınacak bir yola yöneltmek istiyoruz.

Aynı şekilde ekonomik faaliyetleri de buna göre yeniden düzenlemek gerekiyor.

Bir de propoganda meselesi var. Azerbaycan aleyhinde dünya ve Sovyet basınında yazılar çıkıyor. Bunların büyük kısmını Ermeniler organize ediyorlar. Aleyhimize olan propoganda ve yayınlara karşı çıkmak gerekiyor. Mesela, 1990'lı yıllarda yaşıyoruz ve 200 bin insanı yerinden yurdundan eden Ermeniler aleyhine hiç bir yazı çıkmıyor dünya basınında. Buna mukabil bize barbar diyorlar. Halbuki biz hiç bir şey yapmamışız!..

Şimdi de Gürcistan'da yaşayan Türkler'in durumu kritik bir noktaya geliyor. Kimini işten çıkartıyorlar, kimini evden atıyorlar. Kor-

karım yakında Gürcistan'daki 600 bin Türk üzerinde bir fırtına kopacak. 7 milyon Azeri halkı bu kadar ağır yükün altından nasıl kalacak? Bir Ermeni'nin tırnağı kanasa dünyanın dört bir yanından yardım yağıyor. Bizim ise Allah'tan başka yardımcımız yok. Her zaman söylüyorum. Afrika çöllerine Ermeniler'e yardım ulaştıran Türk Kızılay'ı, aylardan beri aç sefil ortada kalan Azerbaycan'daki 220 bin göçmen için hiç bir yardımı düşünmüyor!.. Başkası olsa bir şey değil ama, bu bizi yaralar...

Karabağ, göçmenler ve aleyhte propoganda gibi meseleler halkı psikolojik olarak sert davranmaya itebilir. Halbuki siz yumuşak metodları tercih ediyorsunuz. Bu bir çelişki yaratmayacak mı?

E. Aliyev: Şimdi öyle ki, biz halkımıza, her an için ne yapmaları gerektiğini açık olarak anlatıyoruz. Karşı karşıya kaldığımız problemlerle halkı başbaşa bırakmıyoruz.

Böylece, halk faydalı çalışmalara kanalize edilebiliyor. Mesela, Azerbaycan'a gelen 220 bin göçmenin yerleştirilmesi ve bunların ihtiyaçlarının karşılanması hususunda Azerbaycan devleti hiç bir çalışma yapmamıştır. Niçin? Şimdiki devlet bir kukladır. Nasıl, kukla kendiliğinden bir hareket yapabilir mi? Dolayısı ile bu göçmenlerin bütün ihtiyaçlarını halk karşılamıştır. Bunun için 8 milyar ruble lazımdır. Azerbaycan hükümetinin bu kadar bütçesi yok ki verebilsin. Halkın kurduğu yardım cemiyetleri bu imkânı yaratmış ve göçmenlerin imdadına koşturmuş. Yani kısacası halk somut bir faaliyet içinde olunca, sertleşme eğilimleri ortaya çıkmıyor. Münferiden çıksa bile taraftar bulmuyor, ya da izale edilebiliyor.

Azerbaycan halkı çalışkan bir halktır. Aynı zamanda okumuş kadrolara, kuvvetli aydınlara sahiptir. Bunlar, hem durumu hakkıyla değerlendirebiliyor ve hem de ne yapılması gerekiyorsa bıkmadan usanmadan bizimle yapa-

biliyorlar.

Başımızdaki problemlerden, göçmenlerin ihtiyaçları kısmen karşılanmıştır. 70 bin kadarı halen açıktadır, bu konuda yardıma ihtiyacımız var. Karabağ meselesi, önümüzdeki bir-iki ay içinde halolacaktır ve yeniden Azerbaycan'a bağlanacaktır. Bu konuda bir endişemiz yok. Sonra, Güney Azerbaycan ve Türkiye ile olan münasebetlerin geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Daha sonra, sıra ordu meselesine gelecek. Bu seneden başlayarak, Azerbaycan gençleri Kızıl Ordu'ya gitmeyecekler. Azerbaycan'da kalacaklar. Bunlar 8 bin kişi kadardır ve Azerbaycan'ın öz ordusunun çekirdiğini bunlar meydana getirecekler.

Halkın, muhalefet liderlerinden soğutulması ya da hareketin engellenmesine matuf provakasyonlar söz konusu mudur?

E. Aliyev: Tabii, çok sık oluyor. Pek çok yerde biz bu provakatörlere rastladık da...

Bunlara karşı etkili metodumuz, halka doğrudan bilgi vermek ve bu gibi kişileri teşhir etmek şeklindedir. Mitinglerde, gazetelerde ve başka her vesilelerle halkı uyandırıyoruz.

Halk Cephesi adına bazı nahoş işlerin yapıldığı oluyor. Ancak, halk bu gibi durumlarda, hem o kişiyi derdest edip, kim olduğunu sorabiliyor. Onun için hiç bir nahoş olay şimdiye kadar bize mal edilememiştir.

Azerbaycan'da herkes halkın töhmetinden çok korkar. Bu bize sağlam bir oto-kontrol imkânı veriyor. Yani, kuvvetli haya sahibidir Azeri Türkleri.

Dış ülkelerde temsilcilik açacak mısınız?

E. Aliyev: Bu konudaki kanun Anayasa ayarında özel bir kanundur. Aynı zamanda bizim programımızda da başta Türkiye olmak üzere

Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı birbirine bağlayan köprülerin açılması ve Nahcivan bölgemizden Türkiye ile karayolu bağlantısı kurulmasını istiyoruz.

Ayrıca, Nahcivanda Türk Medeniyeti Kültür Merkezi'nin kurulmasını istiyoruz.

re, İran ve Irak'la ilişkilerin geliştirilmesi öngörülmektedir.

İlk olarak İstanbul, Ankara, Tebriz (İran) ve Erdebil (Irak)'de Azerbaycan konsolosluklarını açmayı düşünüyoruz. Tabii, söz konusu ülkeler de karşılık olarak Azerbaycan'da konsolosluklar açabileceklerdir.

Daha sonra da Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı birbirine bağlayan köprülerin açılması ve Nahcivan bölgemizden Türkiye ile doğrudan karayolu bağlantısının kurulmasını düşünüyoruz. Hatta bu konuda bazı çalışmalarımız vardır. Ayrıca, Nahcivan'da bir Türk Medeniyeti ve Kültür Merkezi'nin kurulmasını istiyoruz. Böylece, Türkiye ile olan medenî münasebetlerimiz sağlam ve verimli bir sistem içine oturtulabilecektir. Bütün bu meseleler, devlet yöneticilerine götürülüyor ve onların bu uygulamaları benimsemeleri sağlanıyor.

Halk Cephesi olarak Azerbaycan Komünist Partisi ile olan münasebetlerimizden de bahsedebilir misiniz?

E. Aliyev: Münasebetlerimiz oldukça serttir. Karabağ meselesinde olduğu gibi bazı konularda tamamen birlikte olabiliyoruz. Ama, halkın ihtiyacı olan pek çok iş, sadece oradaki adamların çürümüş

şahsiyetleri dolayısı ile yapılmıyor. Hatta bazı işlerin de aleyhinde olabiliyorlar. İşte o zaman çok sert tepki gösteriyoruz. Halkın istediklerini onlara kabul ettirmek için elimizdeki bütün imkânları kullanıyoruz ve netice alıyoruz. Ancak, bu gibi işler de bizim lehimize oluyor. Çünkü halk, yeni bir şeye belirli bir mücadele sonunda sahip olduğu zaman, hem o sahip olduğu imkânın hem de bunun için mücadele veren insanların kıymetini daha iyi anlıyor.

Şimdiki hükümette bulunan insanlar, kendilerini komünist sistemin köhne düzenine, uydurmuşlar, rahatlarını bozmak istemiyorlar. Sadece kendilerini düşünüyorlar, halkı düşündükleri yok. Bu adamlara bir konu götürüldüğünde ilk söyledikleri, "Hele yukarı (Moskova) ne der?" sözü oluyor. Halbuki, yukarı, senin buradaki bir ihtiyacını ve yapılması gereken işin önemini bilemez. Bunu yukarıya sorduğunda, yazı-tura atar gibi yukarıdan bir cevap gelir. Halbuki pek çok konuda insiyatif Bakü'dedir. Adamlar bu sahip oldukları insiyatifi kullanmıyorlar ve her meselede "Hele yukarı ne der?" deyip, kendilerini zorla köle yapıyorlar. Halbuki Moskova bir çok meseleye karışmıyor. Ama siz gidip sorarsanız, o da görüşünü bildiriyor ve karışmış oluyor. Buna ne lüzum var? Kış geliyor 70 bin insan açıkta, hükümet bunlara ev vermek için Moskova'dan izin istiyor. Yazışmalar 6 ayda ya biter ya bitmez. O zamana kadar bu insanlar nasıl yaşayacak? Velhasıl, bu adamlar bir insanın ilk hakkının "Yaşamak hakkı" olduğunu bilmiyorlar. Biz de bulduğumuz boş evleri zorla açıp bu evlere yerleştiriyoruz. İşte o zaman hükümetle davamız başlıyor. Biz de karşımıza kim gelirse istifaya davet ediyoruz. Diyoruz ki, bu gibi durumlarda karar veremiyen insanlardan devlet adamı olmaz "Bırak işini başka bir yerde çalış" diyoruz. Bu gibi olaylar, hükümet yetkililerini bizden korkuttu. Çünkü akıl var mantık var. Adam soğukta ölüyor, o hâlâ, "Bir Moskova'ya sorayım" diyor.

Biz de, "Hele bu adam ölmesin, sen Moskova'ya sonra sorarsın" diyoruz. Ve bunları zorla yapıyoruz. Artık bu gibi meselelerde bize karşı çıkamıyorlar. Korkuyorlar bizden.

Zaten, bunları komünist partisinin üst makamlarına getirirken, beyinlerinin çalışmamasına göre mertebe veriyorlar. Kimin ki beyini iyice uyuşmuş artık hiç bir iş yapmıyor, o adamı partinin üst kademesine getiriyorlar. Ruslar bunu böyle istiyorlar. Biz de istiyoruz ki, bu adamlar partiyi bırakıp gitsin, bunların yerine aydın fikirli, beyinleri işleyen yenileri gelsin. Yoksa bu adamlarla bir arpa boyu yol alınmayacak.

Bizim gayemiz, sadece basit sosyal mekanizmaları değil, cemiyetin bütünü, yapısını, dinamiğini değiştirmek. Bu 70 yılda insanları insanlıktan çıkarmışlar, sanki yarı vahşi bir duruma getirmişler. Biz bunların hepsini değiştirmek, insanlara insanlıklarını iade etmek istiyoruz. Bunun için bir içtimai hareket başlatmış bulunuyoruz. Biz, içtimai hareketi, siyasi hareketten ileri tutuyoruz. Önce, gerek ki, cemiyetin özü düzelsin, siyasi sistem cemiyetin yapısına uygun bir değişime kendiliğinden girer.

Gürcistan ve Ermenistan'daki bağımsızlık hareketleri büyük ölçüde kilise desteği ile yürüyor. Acaba sizin hareketinizde dinin fonksiyonu nedir?

E. Aliyev: Biz onların durumunu gayet iyi biliyoruz. Biz onlar gibi yapmak istemiyoruz. Din öyle bir şeydir ki, devletin inkişafında dine dayanmak olmaz. İşte Humeyni İran'ı. Şimdi, oradaki durum İran halkını sıkıyor. Devlet mekanizması başka şey, bilim başka şey, din başka şey. Her birini kendi kanununda mütaala etmek lazımdır. Biz tamamen Atatürk'ün prensipleri ile halkımızı bir araya getirmek durumundayız.

Bu yüzyılın başlarında Türk aydınları dünya Türklüğü için üç temel ortaya koymuşlardır. Bunlar:

UNUTMAYIN

Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'ra ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın

1) Türklük, 2) Muasır medeniyet, 3) İslâmlık. Bugün ve gelecekte Türk milleti her nerede olursa olsun; ister Anadolu'da, ister Azerbaycan'da, isterse Orta Asya'da olsun bu üç temelden birinden feragat edemez.

**Afrika çöllerine
Ermeniler'e
yardım ulaştıran
Türk Kızılay'ı,
aylardan beri aç sefil
ortada kalan
Azerbaycan'daki 220 bin
göçmen için hiç bir
yardım düşünmüyor!..
Başkası olsa bir şey değil
ama, bu bizi yaralar.**

Yani buradan anlaşılıyor ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi, laik bir devlet yapısı ve müslüman bir toplum.

E. Aliyev: Evet, aynen bu şekildedir. Zira, bizim için en münasip örnek Türkiye'dir. Biz bir Almanya'yı, Fransa'yı da da İngiltere'yi kendimize örnek olarak alamazdık. Onların özellikleri ve şartları bize uymazdı. Ama biz Türkiye ile aynı bir halkız, her bir şeyimiz aynıdır. Dolayısı ile devlet şeklimiz de aynı olacaktır.

* Azerbaycan Halk Cephesi Lideri Ebulfezl Aliyev tarafından dergimize verdiği mülakatın üzerinden kısa bir zaman geçmeden Ebul Fezl'in vurguladığı endişeleri haklı çıkarır netlikte. Sovyet Ordu birlikleri Azerbaycan'a girerek Milli Azerbaycan halk hareketini bir defa daha şiddet ve zorbalıkla bastırmış bulunuyor

Bolşevikler Ve Afganistan*

Mustafa Çoikaiev'den
Eşref Bengi Özbilen

Ne zaman Bolşevikler'in Doğu halkları için olan hissiyatından bahsedilse aklıma bir zamanlar Gürcistan Sovyet Hükümeti'nde bakan olan Kirov'un sözleri gelir. Baku'daki meşhur "Doğu Halklarının Birinci Kongresi"nden (1-7 Eylül 1920) dönüşte Tiflis gazetesi Slovo'nun bir mensubuna bir mülakat vermişti. Bolşevikler'in "İngiliz emperyalizmine karşı mücadele için kutsal ittifak" yapmakta oldukları "Doğu halklarının" temsilcilerinden bahsederken Kirov şöyle bir ifade kullanmıştı:

"Doğu uzmanı değilim, ama şunu biliyorum ki hele bir de pilav verseniz doğulular her kongreye seve seve katılırlar".

Kirov'un "Doğu'da Aksiyon ve Propaganda Sovyeti"ne -bu müessese doğu halklarını "Dünya Emperyalizmi, özellikle de Büyük Britanya Emperyalizmine karşı bir kutsal savaşa" sokacaktı-Komünist Enternasyonal'in temsilcisi olarak takdim edildiğini nazar-ı itibara alırsak Bolşevikler'in "Doğulu Müttetikleri"ne karşı gerçek hissiyatlarını anlamak kolay olur, Bolşevikler onları "pilav verildiği sürece herşeyi kabul etmeye hazır" halklar olarak görüyorlardı ve bu şekilde görmeye de devam ediyorlar.

Pilav kelimesini Kirov'un yaptığı gibi alaycı bir şekilde bir piriç yemegi olarak kullanmıyorum. Bu benim için Bolşevikler'in "Doğulu halklara" yaptıkları yerine getirilemeyecek vaatler ve sevgi beyanları ile eş anlamlıdır. Sovyet pilavının "tadını" anlamak için

Bolşevikler'in Çin ve Türk milliyetçileri için söylediklerini okumak yeterlidir. Türkistan'daki olayları oldukça yakından takip ediyorum ve söyleyebilirim ki bizim milliyetçilerimizi (Türkistan'daki milli bağımsızlık taraftarları) korkutmak için Bolşeviklerin kullandığı en dehşetengiz kelime "Kemalist"tir. 1927 İlbaharı'nda Özbekistan'daki İşçiler Milli Eğitim Konferansı'nda Bolşevik hatibin bu satırların yazarını Türkistanlı öğretmen ve talebelerin gözünde karalayıp, onu halkın en kötü niyetli düşmanı olarak göstermek için şunları söylediğini hatırlıyorum:

Yoldaşlar, şayet Mustafa Çokayev'in planları 1918'de başarıya ulaşıyorsa ne olurdu biliyor musunuz? Şu anda Mustafa Kemal idaresindeki Türkiye'dekine benzer şartlar altında yaşıyor olurduk".

Bolşevik diplomasisinin sürekli olarak övdüğü Kemalizm, gerçekte Türkistan halkının ne pahasına olursa olsun kurtarılması gereken korkunç bir kabus gibi gösteriliyordu. Hatta tamamen siyaset haricinde bulunan ve ne ihtilalci ne de karşı ihtilalci parti ile bir münasebeti bulunmayan "İşçi" hareketinde bile Türkistan'daki Sovyet matbuatı Kemalistler'in caniyane niyetlerini müşahede ediyorlardı. Taşkent'te neşredilen Yengi Yol adlı kadın mecmuasına göre "İzcileri" eğitmekle "Kemalistler Türk halkının ★★ gelecekteki yordakçılarını eğitiyorlardı... "Bolşevikler'in Kemalistler'e bes-edikleri"Sempatinin" daha birçok benzer örneğini sayabilirim. Bahset

★ Mustafa CHOİKAİEV, "The Bolsheviks and Afghanistan", The Asiatic Review, July 1929, p.497-516)

★★ Türk halkı ile kastolunan Türkiye türkleri'dir (Ç.N.).

UNUTMAYIN

Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın

tiğim örnekler Sovyetler'in Kemalist Türkiye'ye karşı besledikleri gerçek hissiyatın Moskova'daki Harici Meseleler Halk komiserliği'nin diplomatik notalarının ve telgraflarının dolu olduğu "samimi dostluk teminatlarından" tamamen farklı olduğunu göstermeye yeter-ler.

İki yıl önce Çin'de "Kvomin-tang"ın Bolşevikler'e sempati besleyen sol ve başında Çang Kay Şek'in bulunduğu sağ kanadı arasında sürtüşme çıktığı zaman Sovyet matbuatı uzun uzadıya Çin Milli İhtilalci hareketinin Kemalist Türk hareketine benzer hale gelip gelmediğinin münakaşasını yapmıştı. Şayet benzer hale geldiyse -ki bu Troçki'nin görüşüydü. bir Çinli, Kemal'in "caniyane rolünü" üstlenen hain Çang Kay Şek vakit geçirmeksizin "yok edilmeliydi"

Şayet benzer hali gelmemişse -ki bu Stalin'in görüşüydü- gelecek olaylar beklenmeli fakat Çang Kay Şek'in bir Kemal olmaması için bütün tedbirler alınmalıydı...

Moskova'da önünde Dünya Sosyalist ihtilalinin Kızıl bayraklarını eğerek selamladıkları Amanullah için Bolşevikler'in hissiyatı Kemal ve Çang Kay Şek için beslediklerinden pek farklı değildi. Fakat bir husus Afgan kralına Türkiye Cumhurbaşkanı'na kıyasla daha imtiyazlı bir pozisyon sağlıyordu, o da Afganistan'ın Sovyet Türkistan'ı gerçekte İngiliz emperyalizmini yıkmak ve "Hindistan'ın kurtarılmasını" hazırlamak siyaseti olan "Şark Siyasetlerinin" nüfuz sahası içinde mümkün olduğunca uzun süre tutmak arzusu Bolşevikleri Afganistan'a karşı gerçekleştirmek imkanlarının çok ötesine giden vaadlerde bulunmaya mecbur etmektedir.

II

Afganistan'a "dostluk" gösterisinde bulunup" Hindistan'ın kapısında" uygun "intiba" yaratmak

**İki yıl önce Çin'de
Kvumintang'ın
Bolşeviklere sempati
besleyen sol ve başında
Çang Kay Şek'in
bulunduğu sağ kanadı
arasında sürtüşme çıktığı
zaman Sovyet matbuatı
uzun uzadıya Çin Milli
İhtilalci hareketinin
Kemalist Türk hareketine
benzer hale gelip
gelmediğinin münakaşasını
yapmıştır.**

Bolşevikler için çok önemlidir. Afgan milli hareketi ve kral Amanullah Han'ın reformları Sovyet Rusya için, Britanya İmparatorluğu'nun en nazik yeri olan "Hindistan kapısında" "İngiliz Emperyalizmine" karşı kullanılacakları ölçüde önemlidirler. Hindistan'daki bir ihtilal Rus Bolşevikleri'nin en önemli hatta son kozudur. Bu ihtilal olmaksızın "Batı emperyalizminin çöküşünü" tahayyül edemezler. Bolşevikler "Halk Komiserleri Sovyetinin Doğu Müslümanlarına ilk çağrısında" (Kasım 1917) Hindistan'da ihtilal vaad etmişlerdi.

Bolşevikler Mavi Kitap'ta ★ "Hindistan kurtarılmadan Batı'da sosyal bir felaket meydana gelemez" diye yazmışlardı". Mavi Kitap'ta yine şu ifadeler yer alıyordu: "Biz Rus ihtilalcileri ve beynelminel sosyalistler, Hindistan'daki ihtilali sadece selamlamakla kalmayıp, onu doğrudan ve dolaylı olarak bütün gücümüzle desteklemeliyiz, emperyalizmle mücadele adına kuvvetlerimizi birleştirmeliyiz ve Büyük Britanya'nın iğrenç boyunduruğundan kendisini kurtarabilmesi için Hindistan'a yardım etmeliyiz".

"Batı'da sosyal felaket" olması

için gerekli olan "Hindistan'da ihtilal" fikri Bolşevikler'in bütün faaliyetlerine, Halk Komiserleri Sovyeti ve Komintern'in çalışmalarına, nüfus etmektedir. Bolşevikler "sermayenin sağlamlığına" kani oldukları ve Batı proleteriasının (özellikle de İngiliz proleteriasının) "ihtilalci verimliliğine" olan ümitlerini kaybettikleri derecede Sovyet hükümetleri ümitlerini Doğu'ya bağlamışlardır. Sovyetler'in Varşova'daki mağlubiyetleri "Batı'daki ihtilalci hareketin zayıflamasını" gösteren bir dönüm noktası olarak görülüp Doğu'ya olan alakayı arttırmıştır. Krem-lin'in bugünkü güçlü diktatörü Stalin için Varşova mağlubiyeti sadece bir askeri mağlubiyet değil aslında Batı proleteriasının ihtilalci gücüne bağlanan ümidin mağlubiyetidir. Stalin'in Onikinci Parti Kongresi'ndeki (1923 Nisanı) konuşmasına temas edeceğim.

"Varşova'da mağlubiyete uğradıktan sonra daha ileriye gidemezdik... Memleketimizde yeni bir siyaseti N.E.P.'i ★★ başlattık ve yabancı ülkelerde (Batı'da) ileri hareketi azaltmaya ve bundan sonraki faaliyeti dünya kapitalizminin belkemiğini teşkil eden ihtilalin doğu'daki rezervleri arasında yürütmeyi kararlaştırdık...

Ya emperyalizmin geri plandaki yörelerini, yani Doğu müstemlekeleri ve manda altındaki devletleri ayaklandırıp böylece emperyalizmin yıkılmasını hızlandıracamız yahut orada başarıyla uğrayıp emperyalizmi güçlendirecek ve hareketimizin gücünü azaltacağız. Meselenin şu anki durumu budur işte".

"Doğu memleketlerini ayaklandırıp ihtilaller yapmak" uğruna ve müttefik olmasa bile Sovyetler'in anti-İngiliz siyasetine -yani "müstemlekeleri kurtarıcı ihtilale"- en azından sempatisini sağlamak ümidiyle Sovyet hükümeti dünya sosyal ihtilalinin kızıl bayraklarını Doğu'lu hükümdarın önünde selam durdurdu.

★ Mavi kitap: "The Blue Book". Sabık Hariciye Bakanlığı arşivlerinden elde edilen gizli dökümanlar koleksiyonu. Harici meseleler Halk Komiserliği tarafından 1918'de Moskova'da neşredilmişti.

★★ N.E.P.: Yeni Ekonomi Politikası.

Amanullah Han'ın bu istikametteki Sovyet ümitlerini güçlendirmek hususunda herhangi bir garanti verebilmiş olduğunu şahsen zennetmiyorum. Fakat Bolşeviklerde bu garantileri talep etmediler. Onlar sadece Afganlar'ın "İngiltere korkusundan" kendilerin için en elverişli bir şekilde istifade etmeyi ümit ediyorlardı...

III

Rahmetli Cemal Paşa ile 1922 İlkbaharı'nda Avrupa'ya yaptığı seyahat esnasındaki kısa görüşmemizi hatırlıyorum.

Cemal Paşa o sıralar Afgan ordusunu teşkilatlandırıyor. Moskova ve Taşkent'e yaptığı oldukça uzun bir ziyaretten sonra Afganistan'a vasil olmuştu. "İngilizler'in Sovyet Kızıl Ordusu tarafından Hindistan'dan bir an önce ihracına" inanıyordu veya inanıyormuş gibi görünmek istiyordu. Benim üzerimde bıraktığı intiba Afgan ordusunu teşkilatlandırmak görevini bu ihtimali gözönünde bulundurarak ifa ettiğiydi.

Bolşevik siyaseti hakkında artık oldukça çok bilgi edinmiş olan Enver Paşa bu esnada Doğu Buhara'da (Bugünkü Tacikistan) bulunuyor ve Kızıl Ordu ile mücadele ediyordu. Bu hususu Cemal Paşa'ya işaret edip dikkatini Sovyetler açısından eşdeğerde olan kendi durumuna çekince Cemal Paşa Enver'in "aşırı fevri bir insan" olduğunu söyledi ve benden "Türkistan'daki dostlarıma yazıp onlardan Sovyet Otoritesi'ne karşı olan faaliyetlerini durdurmak ve hatta Hindistan'da vukuu beklenen muazzam öneme haiz olaylar nazar-ı itibara alarak Bolşeviklerle güçlerini birleştirmeleri için "Basmacılar" üzerinde nüfus icra etmelerini istememi istedi. ★

Avrupa kültürü yoluna yeni girmiş bir ülke olan Afganistan'ı maruz bırakabileceği tehlikeye karşı Cemal Paşa'yı ikaz etmeye çalıştım.

Bolşevik siyaseti hakkında artık oldukça çok bilgi edinmiş olan Enver Paşa bu esnada Doğu Buhara'da bulunuyor ve Kızıl ordu ile mücadele ediyordu. Bu hususu Cemal Paşa'ya işaret edip, Sovyetlere eşdeğer olan kendi durumuna çekince, Cemal Paşa Enver Paşa'yı aşırı fevri bir insan olduğunu söyledi.

Bana göre tehlike Cemal Paşa'nın Sovyet Rusya'ya beslediği sempati ile Afganistan'ı ve onun genç hükümdarını Sovyet siyasetinin dümen suyuna sokmak arzusuuydu. Cemal Paşa'yı ikna etmeye muvafak olamadım. "İngilizler'i Hindistan'dan atmak" fikrine aşırı derecede kapılmış görünüyordu. Bunun gerçekleşeceğini ümit ediyor ve Sovyet Rusya'nın bu meselede yardımcı olacağına inanıyordu. Teşkilatlandırıcısının açıkça ifade etmediği düşüncesine göre Afgan ordusu "Hindistan'ın ihtilalci kurtuluşuna"da katılacaktı. "Afgan hükümeti buna muvafakat edecek mi?" sorusunu tevcih etmek zorunda kaldım. Cemal Paşa doğrudan doğruya cevap vermektan imtina etti. Fakat ben Türk hükümetinin açıkça ifade edilmiş muvafakatı olmaksızın Karadeniz'de askeri harekate başlayan Göben ve Breslau'yu hatırladım... ★★

IV

Şayet "Avrupa'da sosyal felaket" arzusunun azade olsalarda Sovyet çevrelerinin reformcu kral Amanullah'a karşı gerçek hissiyatı Af-

gan hükümdarının önünde yapılan "Kızıl Ordu'nun Moskova resmi geçiti" bakıldığında olması düşünülen çok farklıydı.

Sovyet diplomatlar bir taraftan Amanullah Han'ın reformlarını överken diğer taraftan olağanüstü popüler bir haftalık dergi olan Ogonek'ta şunlar yayınlanıyordu: (15 Mayıs 1928)

"Ülkede radikal reformları yanında en akil kişilerin mensup olduğu Devlet Meclisi bulunan padişah Amanullah Han değil de çalışan kitleler gerçekleştireceklerdir. Bu hususta hiç şüphe yoktur..."

Ogonek'in ima ettiği reformların ne olduğunu ve Sovyet çevrelerinin Afganistan'a ve kralına karşı gerçek hissiyatının bu derginin ifade ettiğinin aynısı olduğunu ileride göreceğiz. Bir an için geçmişe dönelim. Müslüman Dini İle İlgili Meseleler Dairesi'nin Taşkent şubesinin 1924'te yayınlanan dünya müslümanlarına çağrısında şunları okuyoruz:

"Parayla tutulmuş reaksiyoner liderlerin aracılığıyla Büyük Britanya genç emir Amanullah Han'a karşı bir ayaklanma yaptırmış ve bunun sonucunda masum kanlar dökülmüştür..."

Burada bahsolunan Abdülkerim adındaki bir taht müddeisinin başlattığı 1924'teki Host ayaklanmasıdır.

Türkistan gazetelerini incelerken en önemli mahalli gazete olan ve Özbek Türkçesi ile yayınlanan Kzil Uzbekistan'ın eski sayıları arasında (1925 Ağustos'unda yayınlanan sayılar) Host ayaklanmasının tamamen değişik bir izahının yapıldığını gördüm. Bu izahatın naşiri Sovyetler'in "harici siyaset" çizgisini sadece bilip anlamakla kalmayan aynı zamanda onların sırlarına da vakıf olan meşhur Özbek komünisti Mennan Remzi idi. Bu sebepten onun Host ayaklanmasını izahı Afgan meselelerinin Sovyet yorumu olarak ilgi çekicidir. Özellikle Host ayaklanmasına hasredilmiş uzun bir makalede (20 Ağustos 1925 tarihli Kzil

★ Türkistan Bolşeviklerinin "Basmacı" ayaklanmasının amili olduğuna dair yaydıkları rivayete Cemal Paşa'nın da inanmış olması muhtemeldir. (Mustafa Çokayoğlu).

★★ Göben ve Breslau, Yavuz zırhlısı ile Midilli kruvazörleriydiler. İngiliz donanmasının önünden kaçıp Osmanlı devletine sığınmışlar, Türk bayrağı çekip Karadeniz'e açılmış, Rusların Odesa limanını bombalamış ve Osmanlı devletinin I. Dünya Harbi'ne girmesine sebep olmuşlardır. (Ç.N.).

Uzbekistan) Mennan Remzi şunları yazıyor:

"Halkın Abdülkerim'in tarafına geçmesinin sorumlusu Afgan idaresinin faaliyetleridir..." ve devam ediyor:

"Hükümete karşı yapılan ayaklanma Afganistan'ın dipten doruğa tüm idaresini bir zorbalık ve soygun sistemi üzerine inşa edildiğini göstermektedir..."

Kzil Uzbekistan'ın sayfalarında yer alan Remzi'nin makalelerinin hiçbirinde "Tüm Dünya Müslümanları'na Çağrı"da olduğu gibi Host ayaklanması için İngiltere'nin suçlandığını göremezsiniz. Aksine ayaklanma öyle bir şekilde tasvir edilmiştir ki onun ve diğer ayaklanmaların "meşrutiyeti" hakkında okuyucunun zihninde hiçbir şüphe kalmamaktadır. Remzi Afganistan'ı ayaklanmalardan kurtarmak için bir metod teklif etmektedir ve Afgan halkına yapılan bu dostca tavsiyeyi işitme çok enteresandır.

Remzi "Reyat Talaşı" ★ adlı bir makalesinde "Sovyet sisteminin girmedığı her yerde şartlar kötüdür" diye yazmaktadır. "Sovyet sisteminin bulunduğu ülkelere komşu ülkelerin çalışan kitleleri bu sistemin kendi ülkelerine de gelmesini sabırsızlıkla beklemektedirler. Kitleler sadece Afganistan'da uyanmamıştır. Hürriyet için (yani "Sovyet hürriyeti") için beslenen yeni arzu "giderek büyümektedir ve zamanla daha da artıp güç kazanacaktır..."

Bir Afgan kalesi olan Kala-i Byarpanay'a yaptığı seyahati anlattuktan sonra Mennan Remzi şu sonuca varmaktadır:

"Afganistan'daki gelecekteki ihtilal kalplerimizin derinliğinde yatmaktadır..."

Atıfta bulunduğu ihtilalin Amanullah Han'ın reformlarıyla yaptığı değil de "Afgan Reayası" ★★ nın Amanullah Han ve sadık "serdar"larına karşı yapacağı proleter sınıf ihtilali olduğundan şüphe edebilir miyiz?

"Gelecekteki Afgan ihtilali" Türkistan Bolşevikleri'nin sadece "kalplerinde" değildir. Pamir'deki Afgan mülteciler ile Türkistan'da

Londra'da Kral Amanullah'ın şerefine verilen kabuller, Sovyet Moskova tarafından İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bir çatışma halinde tehlikeli bir komşu olabilecek olan bağımsız Afganistan'ın hükümdarına karşı emperyalistlerin" gayri samimi iltifatı olarak telakki edilmiştir.

çalışan Afganlar arasında propaganda yapmaktadırlar. Mesela bazı Afgan mültecilerin yurtlarına dönüş şartlarını incelemek için Pamir'e yollanan bir özel Afgan hükümet komisyonunun mensupları Sovyet delegeler ve mülteci temsilcileri tarafından karşılanmışlardır.

Yukarıda bahsolunan Kzil Uzbekistan'daki "Reyat Talaşı" makalesine göre mülteci delegelerinden biri Amanullah Han'ın temsilcisi olan ve onun babaca arzularını ve mültecilerin yurtlarına geri dönmelerine dair talebini mültecilere ileten ihtiyar Kazi'ye ★★★ dönüp şöyle bağırıyordu:

"Bu Kazi diğerleriyle birlikte halkın kanını içmiştir..." Bunun üzerine hazır bulunan Sovyet delegesi de yorumda bulunmuştu: "Şayet bu Kazi bir kan emiciyse, kana kan kurallarına uyup onu bugün öldürmeliyiz".

Şayet bu sözler kraliyet komisyonunun başkanına alenen söyleniyorsa "kalplerinde gelecekteki Afgan ihtilali fikrini besleyen" Bolşeviklerin Afgan mültecilere gizlice neler söylediklerini tahmin etmek güç olmasa gerek.

Afgan Hükümet Komisyonu'na karşı bu tavrı şayet İngilizler alsaydı, Bolşevikler'in "İhtilalci Doğu'da neler söyleyeceklerini tahmin edebiliyorum.

Londra'da Kral Amanullah'ın şerefine verilen kabuller Sovyet Moskova tarafından İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bir çatışma halinde tehlikeli bir komşu olabilecek olan bağımsız Afganistan'ın hükümdarına karşı "emperyalistlerin gayri samimi iltifatı" olarak telakki edilmiştir. "İngilizlerin hainliğini dengelemek Rus Bolşevikler kendi saf samimiyetlerini" vurgulamaya çalıştılar ve bütün resmi toplantılarda Amanullah'ın reformlarını çok çok övdüler.

Resmi Sovyet konuşmacıları bu reformlarda Afgan halkı ile "Büyük Sovyet Proleter Cumhuriyetlerinin ihtilalci Proletaryası" arasında bir "ruh yakınlığı" bulmaya çalışıyorlardı. Kızıl birliklerin sancaklarını tazimle eğerek Doğulu hükümdarın önünde yaptıkları sembolik resmi geçit Sovyet proletaryasına herhangi bir şekilde haklı gösterilmeliydi. Fakat Bolşevikler, Afgan reformlarına yaptıkları "samimi övgülerin" sonucunu hesaplamamışlardı. Mesela, Türkistan'da bu tavırlarını hiç istemedikleri halde Afganistan'a karşı aleni sempati tezahürlerine sebep olacağını ve hatta halk arasında "Afgan örneğine göre bağımsız milli bir Türkistan te'sisi..." için "karşı ihtilalci" bir arzu tohumunun atılacağını tahmin edememişlerdi.

Bir müddet önce Sovyet basını Türkistanlı yüksek tahsil talebeleri arasında (mesela Semerkant Yüksek Pedagoji Enstitüsünde) "Afganistan ve Mısır'ın yaptığı şekilde Türkistan'ın da bağımsız bir gelişme hakkı olduğunu..." talep etmeye hazır aktif ajitatör gruplarının görüldüğü hususuna dikkat çekmiştir. Bu meseleyi daha başlamadan önlemek için bütün parti mekanizması hemen harekete geçirildi. Baş suçlu bulundu ve Mirza Rahimi adında komünist parti üyesi bir Özbek yüksek tahsil talebesi ortaya çıktı.

Bolşevikler ve Afganistan ile ilgili makalemizin devamı gelecek sayıdadır.

★ Reyat Talaşı: Fakirlerin soyulması . (Ç.N.).

★★ Reaya: Fakir halk. (Ç.N.).

★★★ Kazi: Kadı. (Ç.N.).

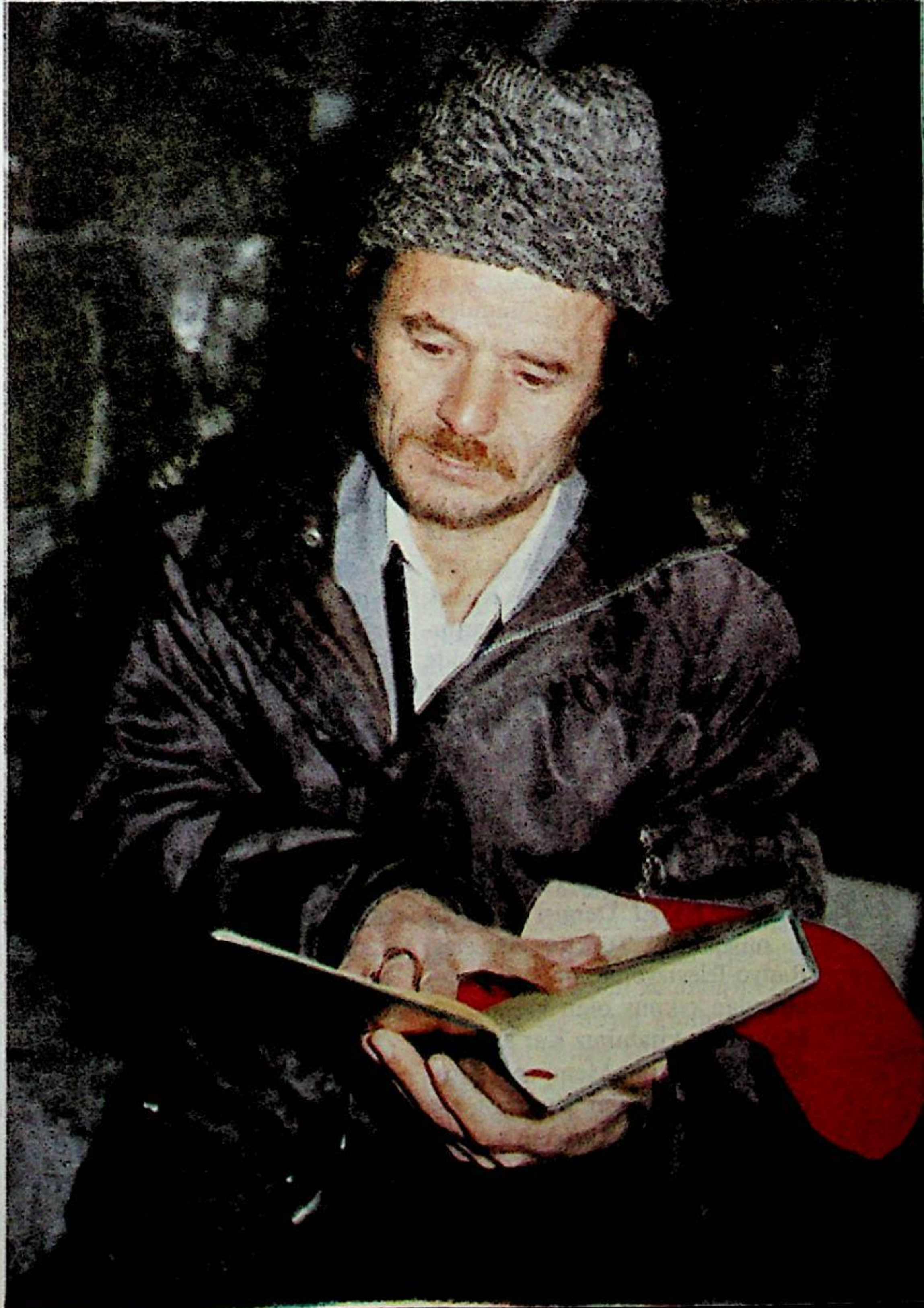
Mustafa Cemiloğlu ve Kırım İzlenimleri

“Kırım Tatar Milli Hareketinin esas hedefi, bütüm Kırım Tatar Türklerini, Kırım’a geri toplamak,
burada Milli Muhtar Cumhuriyetimizi kurmaktır” Mustafa Cemiloğlu

Aluşta'dan esken yeller yüzüme
vurdu,
Balalıktan ösken evge közyaşım
tüşdü.
Men bu yerde yaşalmadım,
Yaşlılığıma toyalmadım.
Vatanıma hasret oldum,
Ey güzel Kırım!
Bahçalarım meyvaları bal ile
şerbet,
Sularımı içe içe toyalmadım ben.

Karadenizin hırçın dalgalarına karşı bir dalgakıran, savaşçı kalkını gibi uzanmış Kırım toprakları nihayet görünmüştü. O, bir zamanlar bizim olan topraklara yaklaştıkça kalbimin atışı, heyecanı artmıştı. İstanbul Kırım Türkleri Derneği Başkan Yardımcısı Avukat arkadaşım Taner Kayan'ın mırıldandığı bu türkü, duyduğum heyecanı daha da arttırıyordu. Duygu yüklü bu türkünün gerçek manasını, Kırım'da vatan toprağı için mücadele veren yiğit insanları tanıyınca daha iyi anladım. O güzel insanlar, zalim Stalin tarafından bir gecede öz topraklarından sökülüp sürülen, camileri yakalıp yıkılan, ata mezarları dozerlerle yerlebir edilen Kırımlı Türkler, bugün ölümleri pahasına da olsa geri dönüyorlar. Stalin'in askerleri tarafından işgal edilmiş topraklara, gerçek sahipleri kavuşuyor.

İlver Ganioglu, bozkırın ortasındaki Baragan dikenlerini alıp götürren fırtınalı günlerde sobasız, korumasız yamalı bir çadırda yaşıyordu. Karı, yağmuru, fırtınayı, çakan şimşeğe göğüslemeye vazi-

fe bilmişti. Bizler kalın paltolarımız, kazaklarımız altında titriyorduk. Rüzgar zayıf bedenlere Rus kırbacı gibi vuruyordu.

“Kışın bu soğukta nasıl yaşayacaksınız diye sorduğumuzda”, İlver Ganioglu, O her şeyi göğüslemeye hazır şimal Türkü keskinliğiyle, kulaklarımdan kalbimin en gizli hücrelerine inen şu kelimeleleri söyledi: “Vatan toprağıdır, bizi üşütmez ısıtır”

GÜMRÜK

Sabırsızlanıyordum: Bir yandan Kırım topraklarını görmek isteği, bir yandan da Kırım’da bizi karşılayacak olanların var olması... Daha önce gizlice haberleştiğimiz, Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatından iki kalpaklı yiğit saat sabahın dokuzunda buluşma yerinde olacaktı..

Oysa saat öğleden sonra üç olduğu halde hala gümrükten geçememiştik. Ruslar, sanki bir an önce kucaklaşmak için duyduğumuz heyecanı sezmiş, buluşmayı engellemek için her türlü tedbiri alıyorlar, saatlerce uzattıkça uzatıyorlardı. Yürüyüp ilerlemek, önümdeki manileri devirmek, meydanda beni bekleyen insanlarla kucaklaşmak istiyordum.

Sakalsız ve bıyiksiz yüzünde gülümsemeye rastlanmayan gümrük memuru isteksiz isteksiz kontrolleri yapıyordu. Nihayet sıra bana geldi ve çantamın içindekileri masanın üzerine boşalttım. Küçük çantamın içinden çıkanları görünce Beyaz Rus şaşırıldı. Her halde nasıl oluyordu da böyle bir sırt çantasına bu kadar eşya sığdığını düşünüyordu. Tek tek boşaltmaya başladı. Kırım Tatarları’nın milli mücadeleleriyle ilgili çeşitli dillerde yayınlanan kitap ve broşürler; Kırım Türkleri’nin Türkiye’deki sesi olan EMEL Dergisi’nin çeşitli nüshaları, Türkiye Gazetesi Radyo-Televizyonu’nun sesli yayınlarından çıkmış olan kasetler ve Makaddes kitabımız Kur’an-ı Kerim... Gümrük Memuru, kocaman, şekilsiz elini Kur’an-ı Kerim’e uzattı. İlahi kitabın sayfalarında yüzünden de beyaz olan gözlerini gezdirdi. Ben merakla bekliyordum. Acaba bu adam Kur’an’ı Kerim’i alacak mıydı. Bir kaç

arkadaşımdan Sovyetler’e Kur’an-ı Kerim sokulmadığını duymuş, üzül müştüm. Şimdi bu hal benim başımda mı gelecekti. Oysa beni bekleyen insanlara Kur’an-ı Kerim’i, Allah’ın kitabını ulaştırmak en büyük dileğimdi. Gümrük Memuru, amirlerini çağırmak için el etti. Bu arada Kur’an-ı Kerim’i belinden aşağıda tuttuğunu görünce dayanamadım, bir içgüdüyle, ayaklarım Beyaz Rus’a doğru hareket etti. Belinin aşağısında tutmakta olduğu Kur’an-ı Kerim’i kaparak öpmeye başladım. O Allah’ın kitabıydı ve kirli ellerde, hele bir Rus’un abdestsiz elinde durmamalıydı. Gümrük memurunu ve diğer Ruslar’ı bu davranışım şaşırtmış, yerlerinde mihlanmalarını sağlamıştı. Nihayet birisi yakalandığı düğümden kurtuldu. Neden kitabı öptüğümü sordu. Kur’an-ı Kerime sımsıkı sarılmış olarak onlara Allah’ın kitabını yanımızdan ayırmadığımızı, anlattım. Hâlâ şaşkınlığı devam eden gümrük müdürü eşyalarımı toplamamı söyledi. Masanın üzerindeki kileri çantama doldurdum. Gümrük binasından çıktığımda öğle sonrası güneşi gözlerimi yalayaarak, bana hoş geldin diyordu.

Buluşma yeri

Gümrük binasının önünde gözlerim beni karşılayacak onları aradı. Buluşma zamanına tam altı saat gecikmişim. Acaba beklemekten usanıp gittiler mi? Derken bana doğru yürümekte olan iki Kırımlı’nın gülümsemekte olduğunu gördüm. Evet onlardı. Altı saat da olsa beklemişler, belki daha da beklemeye hazırdılar. Telefondaki konuşmamızda yakalarımızda ‘Kırım Tamga’ (Kırım rozeti) sını görünce bizi tanıyabileceklerini söylemiştik. Onlar da Kırım kalpaklarını başlarına geçireceklerdi. Bu işaretlerden sonra birbirimizi tanıtmaya gerek kalmamış, meydana ortasında kucaklaşmıştık. Ama ne kucaklaşma... Birbirimizde yek vucut olmuştuk sanki....

Yalta’dan Değirmenköy’e

İlver Ganioglu, Abdülreşid Cıparoğlu ve arabamızı kullanan Rüstem Velioğlu ile çadırdan kalelerin bulunduğu Değirmenköy’e gidiyoruz. Yalta’dan çıkar çıkmaz

asfalttan ayrılarak, tozlu, çamurlu bir yola girdik. Bir an Anadolu’nun bir köyüne yolculuk yapmakta olduğumu düşündüm. Toprak yolun kenarında uzanan ağaçlar, yeşillikler bana yabancı değildi. Karadeniz’e doğru su içmek için eğilmiş bir ayıyı andırıldığından, Ayıdağı adını almış olan yüksek tepeler, Toroslar’dan farklı bir iklimin izlerini taşıyordu.

Değirmenköy’e varmamıza bir saat kalmıştı. Arabamızın bazan çukurlara düşerek yürüdüğü arazi bizim için yasak bölgeydi. Ara sıra beyaz boyalı, kırmızı kiremitli köy evlerine rastlıyorduk. Bir zamanlar Kırım Türkleri’nin yaşadığı, çocuk yetiştirdiği, türkü söylediği bu evlerde şimdi dili bize yabancı Rus köylüleri yaşıyordu. Kırımlılar, puslu bir gecede evlerinden sökülüp Sibiryaya, Ukraynaya sürülmüşlerdi.

Çadır Kaleler

Arabamızın sarsıntısında bir yandan geçtiğimiz yerlere bakıyor bir yandan da Kırımlı yazar Cengiz Dağcı’nın romanlarını düşünüyordum. Cengiz Dağcı, Ruslar’ın Kırım Türkleri’ne yaptıkları zulmü, “Onlar da İnsandı”, “O Topraklar Bizimdi”, “Badem Dalına Asılı Bebekler romanlarında ne kadar çarpıcı anlatmıştı.

Son tepeyi de aştığımızda karşıımızdaki tablo, içinde yüzdüğüm hatıra aleminden beni çekip aldı. Çadır kentinde hayat süren elli kadar Kırımlı Türk geleceğimizi önceden haber almış ve çadır köyün girişinde bizi karşılamak üzere hazır bekliyorlardı. Arabamız bu güzel insanların önünde durdu.

Kafilenin önüne 25 yaşlarında olduğunun tahmin ettiğim bir Kırım kızı ilerleyerek, “**Kardaşlarımız hoş gelmişsiniz**” diye seslendi.

Daha sonra adının **Ulviye Ableyeva** olduğunu öğrendiğim bu genç kız, çadır köyünde toplanmış Kırımlı Türkler’in lideriydi.

Ulviye Albeyeve, fakülte mezunu, İlim tahsilini tamamlar tamamlamaz, yurduna dönmüş... Soydaşları, akrabaları Ruslar’a karşı direnirken, başka bir mekânda bulunmayı kendisine yakıştırmış Ulviye... Çadır köyündeki Kırımlılar da kültürlü olduğundan

Cengiz Dağcı'nın "Onlarda İnsandı" romanında ifadesini bulan Kırım Türklerinin elli yıllık sürgün macerası "Kırım'a yeniden Dönüş Hareketi" ile Yalta'nın Değirmenköyü'ne geri gelmeleriyle bitip bitmeyeceğini gelecek günler gösterecek

Ulviye'yi lider seçmişler. Şimdi mücadelede en önde barış zamanında sözcü Ulviye. Öyle bir Türk kızı ki; Ruslar, köylerini bastığında silâhını eline alıp siperine yatmış Ulviye. Kazma, kürek, balta ile eline ne geçerse direnmiş Ulviye... "Başka dilden anlamaz bu Ruslar" diyor.

Baskı, zulüm dizboyu. Ruslar, bu toprakları sahiplenmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Güçsüzü eziyor; ayakta duramayanı yıkıyor, üstüne basıyor... Ama Kırımlı Türk ayağa kalkmasını öğrendi. Beyaz Rus'un karşısında dimdik ayakta duruyor. Onbinlerce insan korkunç bir sabır, gayret ve mücadele hırsıyla yurtlarını koruyor. Ulviye'ye soru sormaya ihtiyaç yok. O kalbindeki coşkuyu kendisi anlatıyor: "Biz kart babalarımızın (Atalarımızın) vatanına kayıtlıyız (dönüyoruz). Atalarımızın kültürlerini dilini köstermek (kaldırmak) için. Bu topraklar bir zamanlar atalarımıza dedelerimize aittir. Biz onların torunları olup vatanımıza burada cephe kazıp, cenk yapıp, vatan için döğüştüler."

Ulviye'nin ağzından bir mermi gibi dökülen sözler karşısında yalalanıyorum. Vatan, ata ve mücadele kelimeleri zihinimde gerçek anlamlarını buluyor. Soruyorum:

— Neden bu köyü mücadele için seçtiniz?

Cevap yine keskin: "Bu köyü seçtik. Çünkü, bu köyde çok kartlarımız yaşadı. Onların balaçaları, (çoluk-çocukları) buraya geldiler. Kendi evlerini para ile almak istediler. Ama Ruslar, bizleri burada barındırmamak için para istiyorlar. Bizim Tatar evlerine 50-60 bir ruble istiyorlar. İnsafları yok mu gavurların!"

Değirmenköy'de ikinci güneşi dağların ardına doğru eğiliyor. Biz çadırın içindeyiz, dışarda kuru ağaçların dalları arasında inleyen bir rüzgâr var. Çadırın delikleri arasından giren rüzgâr Ulviye'nin saçlarını dalgalandırıyor. Gözlerinde ateşler yanıp sönüyor Ulviye'nin.

"Bizi bu topraklarda sürüp yine çıkarmak istediler. Direndik. Onların karşısına geçtik... Biz Kur'ân'a and ettik. Bu topraklarda çıkmayacağız. Çıkaracak olsanız bizim ölümüze çıkarırsınız. Hepimiz üstümüze benzin dökecek, bu yolda kendimizi yakmaya hazır olduğumuz söyledik."

Değirmenköy, yeşil, ağaçlık bir tepe üzerinde kurulmuş. Bu tepede esen rüzgâr, bazen şiddetini öyle artırıyor ki, dayanmak mümkün değil. Kırım Tatarları toprağın içine kuyu kazmışlar, geceleri girip kuytu yerlerde uyumak için. Her biri hayatın güç şartları karşısında birer zekâ âbidesi kesilmiş, Aralarında espri yapıyorlar, gülme-

yi her şeye rağmen unutmamışlar.

Köyü gezerken, ağaç kazığa asılmış bir büyük dişli gördüm. İlgi mi çekti. Kırımlı soydaşlarım bu merakımı hemen giderdiler... Bu dişliyi eski bir Rus makinasından sökmüşler... Bir çağrı aracı olarak kullanıyorlar. Yemek vakti geldiğinde biri gidip o dişliye vuruyor... Dişlinin metalik sesi yeşil tepenin sessizliğinde çok uzaklardan bile duyulabiliyor. Rus askerlerinin kontrol için geldikleri zamanlarda da alrm zili gibi kullanılıyor ve köy erkekleri silâhlanıyor...

Çadır köyünde akşam olmak üzere... Barakaların kenarına doğru ilerliyoruz. Birden aşağılarda, düz bir yerde evler görüyoruz. Bu evler bu çadır kentte yaşayan insanların gerçek yuvaları... Ruslar şimdi, Kırımlıları bu köye sokmuyorlar. Rüzgâr, şiddetleniyor. Benimle birlikte evlere doğru bakan Kırımlılar'ın gözleri yaşlanıyor... Ata, baba yuvalarından uzak, onların bir kilometre uzağında olmanın sıkıntısını yaşıyorlar. Her biri ata, baba evinden kendilerini çağırın bir ses duyar gibiler.

Akşam güneşi yüksek dağların tepelerine kızıl renklerini bırakırken Değirmenköy'den ayrılıyoruz. Zaman kısa ve Kırım diyarında görmek istediğimiz yerler çok fazla.. Mesafeler... hep mesafeler...

Vorn köyüne bir saatlik yolumuz var. Seksen kilometrelik bir

mesafe. Yolumuz sürekli viraj. Her yüz metrede bir arabanın içinde sağa sola yatıyoruz. Beni asıl korkutan ne yolun virajı ne de yavaş yavaş basmaya başlayan karanlık... Rus askerlerinden çekiniyoruz. Kırım topraklarında Rus askeri dolu. Her on kilometrede bir askeri araçta rastlıyoruz. Her askeri aracın yanında geçişte, arabadakilere heyecan. Kalbimin bu kadar şiddetli attığını hiç hatırlamıyorum. Yakalansak filmlerimiz elimizden alınır, Kırımdaki mücadeleyi hür dünyaya ulaştıramayız diye korkuyoruz. Böyle düşüncelerle arabamız ilerliyor. Refakatçım **Abdürreşid** bana arabamız Rus askerleri tarafından çevrildiğinde nasıl davranacağımı sıkı sıkı tembihledi. Ben Türkiyeden geldiğimi söylemeyeceğim. "Özbekistan'dan geldim" diyeceğim.

Vorn köyü sıradağların başlangıcındaki bir tepenin yamacında. Akşam karanlığının inmeye başladığı Vorn'un arkasında uçsuz bucaksız sıradağlar yer alıyor.

Kırım Türkler'nin büyük yolbaşçısı (lideri) Mustafa Cemiloğlu'nun dünyaya geldiği Ayseres köyü büyük kaya kütlelerinin arkasında Ayserez üç-dört kilometrelik bir uzaklıkta...

Vorn köyünün girişindeki bahçesini çapalayan **Hanife Osmanoglu** ve eşi **Gani Osmanoglu** ellerindeki belleri bıraktılar. Türkiye'den gelen gazeteci olduğumu öğrenince koşup geldiler. Beni kucakladılar. Yaşlı gözlerinden yaşlar dökülen **Hanife Osmanoglu** Ruslar'ın Kırım Türklerine yaptığı yarım asırlık zulmün canlı şahidi. 62 yaşındaki Hanife nine Vorn'dan sürülmüş. Yıllar sonra yurduna döndüğünde herşeyin değişmiş olduğunu görmüş. Hanife Nine yılmamış, yıllarca evlerine yerleşen Ruslar'ı çıkarmak için uğraşmış. hukukî, insanî her türlü yola müracaat etmiş yaşlı kadın. Sonundada baba ocağına kavuşmuş. Ama nasıl bir kavuşma. Buruk bir kavuşma bu...

Hanife Nine bizi sürüklercesine götürüyor. Bir yandan da yaşadıklarını, Ruslar tarafından bu topraklarda Kırımlılar'a yapılan zulümleri anlatıyor. "**Benim hacı ba-**

bamın mezar taşını çıkarıp almışlar. Bu Ruslar kötü insanlar. Babamın mezar taşını helâ duvarında kullanmışlar. Öfke ile yapıyorlar. Ama ben babamın mezar taşını oradan söküp aldım. Lâyük olduğu yere koydum..."

Hanife Nine bir yandan bu sözleri söylerken, bir yandan da bizi evinin avlusuna sürükledi. Mermerden yapılmış bir mezar taşı evin girişinde, sedire oturmuş yaşlı bir adam gibi duruyordu.

"Gel hele" dedi Hanife Nine. Yine elimden tutarak beni komşu evinin bahçe duvarına götürdü. "**İşte bu duvarda da atalarımızın, bu köyün eski insanların mezar taşları var.**" Gerçekten de beyaz mermerler bir buçuk metre yüksekliğindeki duvarın köşelerini süslüyorlar. Ruslar bütün mezarların taşlarını toplayıp, mezarların yerlerini dozerlerle bozarak, bina yapımında kullanmışlar.

Hanife Nine gitmek zorunda olduğumuzu öğrenince üzülüyor. Bizi ağırlamak, misafir etmek istiyor. "**Size güzel yemekler yaparım, yorgunsunuzdur, dinlenin**" diyor. Bizim bir kahve içecek kadar vaktimiz yok oysa. Hanife Nine'nin Ortaasya'dan bu yana binlerce yıldır süren Türk misafirperverliği töresine refakat edemiyoruz.

Vorn köyünün çıkışında minaresi yıkık bir mescid var... Korkunç olan şimdi Ruslar tarafından bir ev olarak kullanılması... Bir zamanlar içinde namaz kılınan, secdeye varılan yerde şimdi Rus çocukları dolaşiyor.

İçimde bir dünyanın yıkıldığını sanıyorum. Kalbimin bütün damarları tıkanmıştı sanki. Mescid'den akşam karanlığında Rus bebeklerinin ağlamaları yerine ezanı muhammediyeyi duymak istiyordum.

Vaktimiz azdı. Zamanı çok dar anlara sıkıştırmak, bir saniyede aylar yaşamak istiyorduk.

Meşale insan: Musa Mahmut

Hasretköy ışıklarını yakmış; evlerin pencerelerinden karanlık sokaklara ışıklar sızıyor. Köpek ulmaları köyün sessizliğini bozuyor...

Girdiğimiz evde Hasretköylüler

önüme bir albüm getiriyorlar. Bu fotoğraflar arasında genç bir delikanlıyı işaret ediyorlar. bir eylem adamı, bir direnişçi: **Musa Mahmud**. 23 Haziran 1978 yılı. Saat 10.30'da meydanda üzerine benzin dökerek kendini meşale yapıyor Musa Mahmud... Yurdunu kaybedenlerden olmak istemiyor. Musa'yı iki defa yurdundan sürmek istiyorlar. İşte bu Kırım direnişinin altın sayfalarından birini açıyor Musa. Fotoğraflardan birkaçını seçiyorum. Yazacağım röportajda Musa gibi bir yiğit mutlaka yer almalı.

Hasretköylüler, Musa'nın hatırasını manevî bir destek olarak hatırlıyorlar. Önlerinde yürüyen, onlara yol gösteren biri var Hasretköylüler'in

Hasretköy zaferi kazanmak üzere. Çadırlardan evlere yerleşmeye başlamışlar. Çadırları dolaştığımda, atalarında kalmış olan mezar taşlarını, çadırın köşelerine oturtmuşlar. Bu mezartaşları sanki onlara nasihat ediyor, akıl veriyor.

Bir sepet elma

Mihmandarımız, Kırım'ın büyük şehirlerinden, **Karasupazar'** da bir yorgun savaşçıyı ziyaret etmeden gidersek, çok şey kaçıracağımızı söyledi. Durulur mu? Otomobilimizin yönünü **Karasupazar'**a çevirdik. Bizi vatan için vuruşan, bu uğurda yıllarca hapis yatan **Eldar Şabanoglu** karşıladı. **Eldar**, 1969 yılında Kırım'a döndüğünü söylüyor. Yılların yorgunluğunu omuzlarımda hissediyor **Elvar Şabanoglu**: "**Dört buçuk yıl dağlarda kızılçık ve meyva yiyerek yaşamak zorunda kaldım. Ama yılmadım. Bu topraklar bizimdi. Sonunda kazanan yine biz olduk. Burası benim yuvam**" **Eldar Şabanoglu**'nun evinin bahçesine bakıyoruz. Çok düzenli yetiştirilen çiçekler. Elma ağaçları meyvalarını yerlere kadar eğmiş. Koşup koparıyor, bir sepet dolduruyor. Ayırırken kırmızı elmalarla dolu sepeti elime tutuşturmaya çalışırken, "**Vatan elmasıdır, güç verir yolda yersiniz, aşınız olur**" diyor sepetten üç kırmızı elma seçiyorum. Bunlara bana yeter, bu sözler bana yeter.

Sadece yıkılan, yerle bir edilen terkedilen evler, topraklar değil muhakkak. İşte bir vakit ezanınin hasretini bekleyen Camilerden biri.

Felsefe Fakültesi mezunu olan bu Tatar Türk kızı Ulviye Ableyeva okulu bitirir bitirmez Kırım'a dönüp liderliği üstlenenlerden

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'ra ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

"Biz kart atalarımızın vatanına kayıtlıyız. Atalarımızın örfünü dil'ini kötermek için. Bu topraklar bir zamanlar atalarımıza aitti. Biz onların torunları olup vatanımıza burada cephe kazıp, vatan için döğüştüler"

Ulviye Ableyeva

Akmescid... Akmescid.

Mustafa Cemiloğlu ile saat sekizde görüşeceğiz.

Salgır nehri kenarındaki bir restorantta beklenen buluşma gerçekleşecek. Yetişemeyeceğiz diye şoförümüz hızını artırıyor. Hızımız saatte yüzelli kilometre'ye ulaşıyor. Fazla süratin dikkat çekmesinden, polisler tarafından çevrilmekten de korkuyoruz.

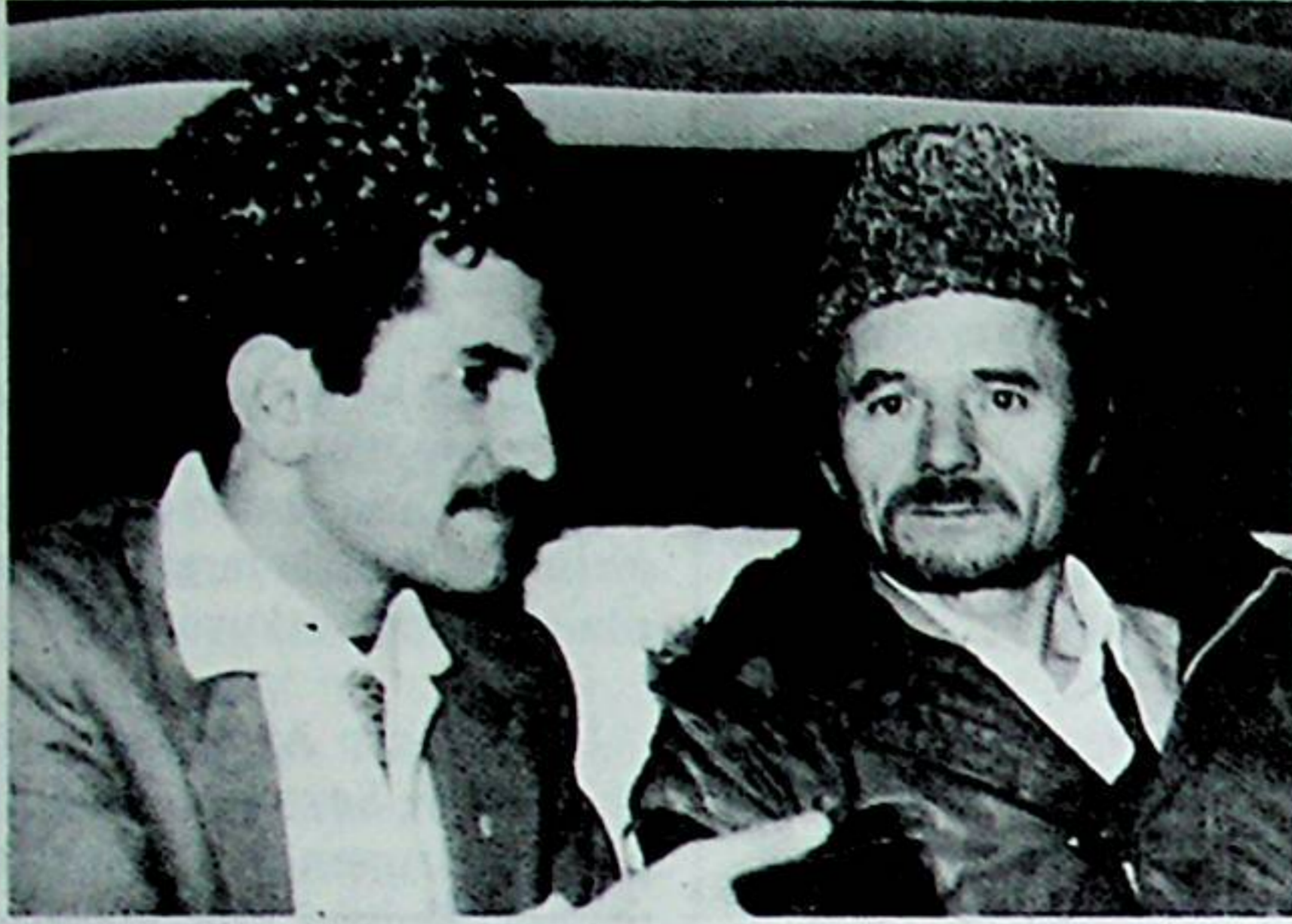
İşte uzaktan Akmescid görüldü. Türkiye-Sovyetler Birliği futbol karşılaşması için sokaklarda tedbirler alınmış. Polis sayıları artırılmış. Şehire maç kafilesinden başka bütün araçların girişi yasaklanmış. Şehrin girişinde polis arabamızı durduruyor. Mihmandar sakinliğini koruyarak polisle konuşuyor. Polis dinliyor. Biz içerde merak içindeyiz. Mihmandar maç otobüsünü kaçırdığımızı taksiyle yetişmek durumunda kaldığımızı söylüyor. Polis pasaportları istiyor, dikkatli dikkatli inceliyor, sonunda rahat bir nefes alıyoruz. Polis "Geç" diyor. Bekleyen arabaların arasından sıyrılıyoruz... Her beş yüz metrede bir arabamız çevrilerle randevu mahaline yaklaşıyoruz. Sanki bütün Rus polisleri buluşmadan haberliymiş de mani olmaya çalışıyorlarmış gibi bir duyguya kapılıyoruz.

Salgır nehri kıyısındaki restoranta geldik. Kapı duvar. Lokantada saat sekizde kapatılmış. Bizim düşünemediğimiz büyük bir problem. Cemiloğlu, acaba gelmiş miydi? Bir müddet bekliyoruz. Sonra kalpaklı bir yiğit yanımıza yaklaşıyor, "Türkiye'den mi geliyorsunuz!" diye soruyor. "Evet" diye karşılık veriyoruz. "Beni takip edin" diyor. Kalpaklı delikanlının peşinden hiç bir şey sormadan ilerliyoruz. Bizi nenreye götürüyor. Mustafa Cemiloğlu'na götürdüğünden adımız kadar eminiz.

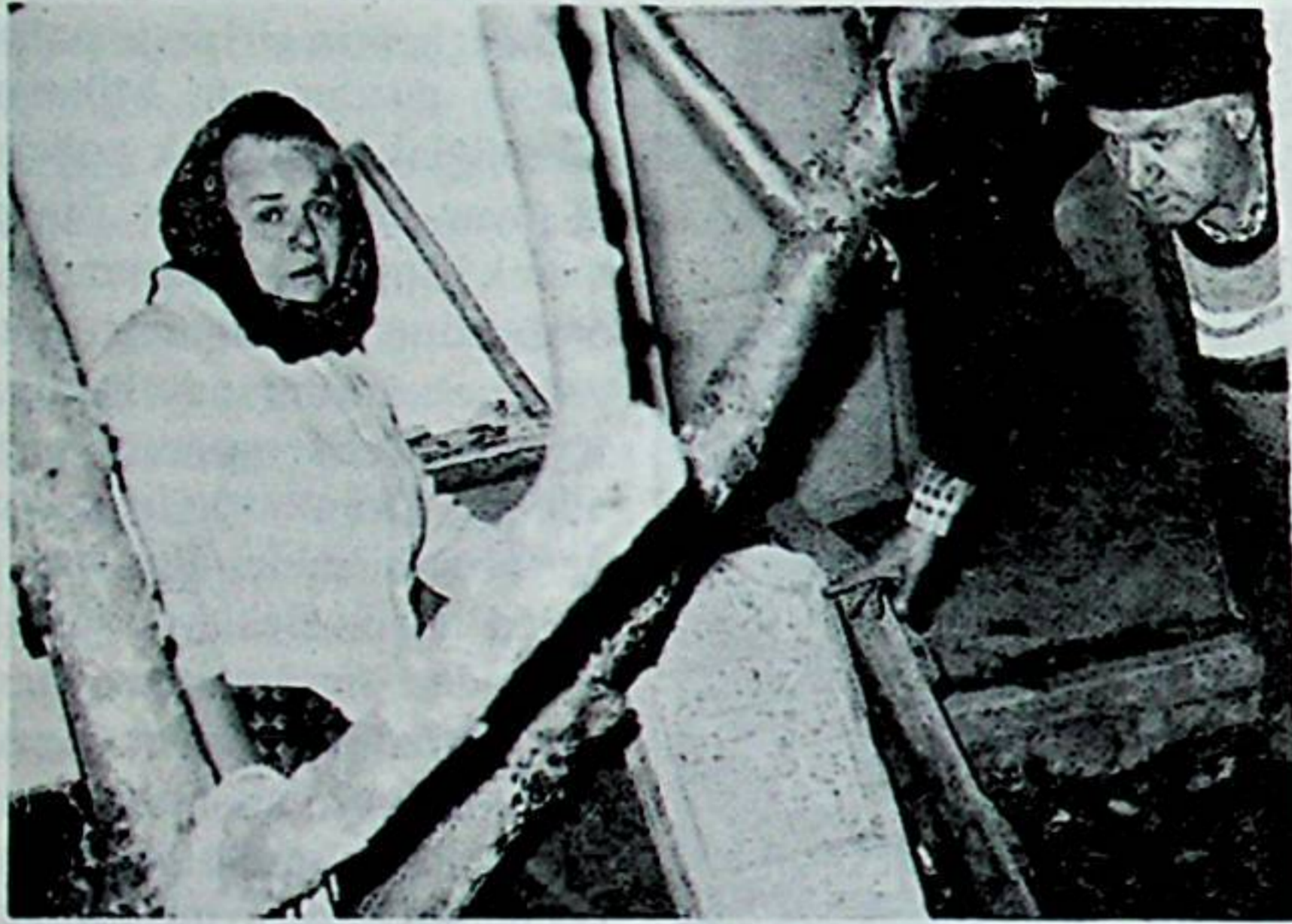
KIRIM TÜRKLERİNİN BÜYÜK YOLBAŞÇISI CEMİLOĞLU^(*)

Kalpaklı genç bir iki sokak geçiyor. Akmescid sokakları gittikçe kararıyor, delikanlı arkaya dönüyor:

"İşte Cemiloğlu şu arabanın içinde"

Arkadaşımız Kemal Çapraz, Mustafa Cemiloğlu ile

Rusların yerle bir ettiği Türk Mezarlarından biride, Hanife Nine'ninbabasınaait.

Arabanın kapısı açılıyor. Parke kaldırıma bir çift çizme basıyor. "İşte Cemiloğlu" Kalpaklı, sünnet sakallı, gocuklu, bir altmışbeş boylarında bir adam... Gençlik resimlerinden hatırladığım, gelirken kafamdan canlandırdığım Cemiloğlu'na hiç benzemiyor. Ben Cemiloğlu'nu iri yarı bir insan olarak düşünüyordum. Belki de bunca işin altında ancak böyle bir adam kalkabileceğini sandığımdandır. Cemiloğlu ile sarılıyoruz. Bin yıldır ayrı kalmış kardaşlar gibi kuçaklaşıyoruz.

"Hoş geldiniz, can dostları" diyor.

Birlikte otomobilin arka koltuğuna geçiyoruz. Türkiye'den getirdiğim bayrağı, Kur'anı ve diğer yayınları uzatıyorum. Kur'an ve bayrağı alır almaz, yaşlı gözlerle başını uzatıyor. Öptüyor, bayrağı yüzüne sürüyor. 21 yıl Rus zindanlarında zulüm görmüş, büyük dava

adamı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu (Mustafa Cemiloğlu)nu hayranlıkla seyrediyorum. Benim bu şaşkınlığım devam ederken, Cemiloğlu, hemen söze giriyor, "Türk halkına bizim vatandaşlarımıza, dindaşlarımıza büyük selamlarımızı götürün. Onlardan bizim milli mücadelemize yardım ve destek bekliyoruz. Halkımız şimdi yavaş yavaş ana toprağına dönüyor. Burada pek azlıkız. Bizim camilerimizi kurmak için, dini mekteplerimizi kurmak için çok yardım gerek olacak" diyor.

Cemiloğlu'nun söze başlar başlamaz, milletimize ve bütün dindaşlarına selam göndermesi, Kırım Türklerin'deki, millet sevgisini, Allah sevgisinin ve Muhammed (S.A.V) sevgisinin ne kadar güçlü olduğunu gösteriyordu. Zamanımızın çok kısa olmasını düşünerek ardı ardına sorularımı sıralıyordum.

— Lideri bulduğunuz Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'nın maksadı nedir?

CEMILOĞLU: Kırım Tatar Millî Hareketinin esas hedefi, bütün Kırım Türkleri'ni Kırım'a geri toplamak, burada millî muhtar cumhuriyetimizi kurmaktır. İşte, kültürümüzü, dinimizi ana dilimizi yeniden öğretmektir. İnşallah bunlar olacaktır. Vakit zaman gelir de... belki o işleri bizim çocuklarımız yapar.

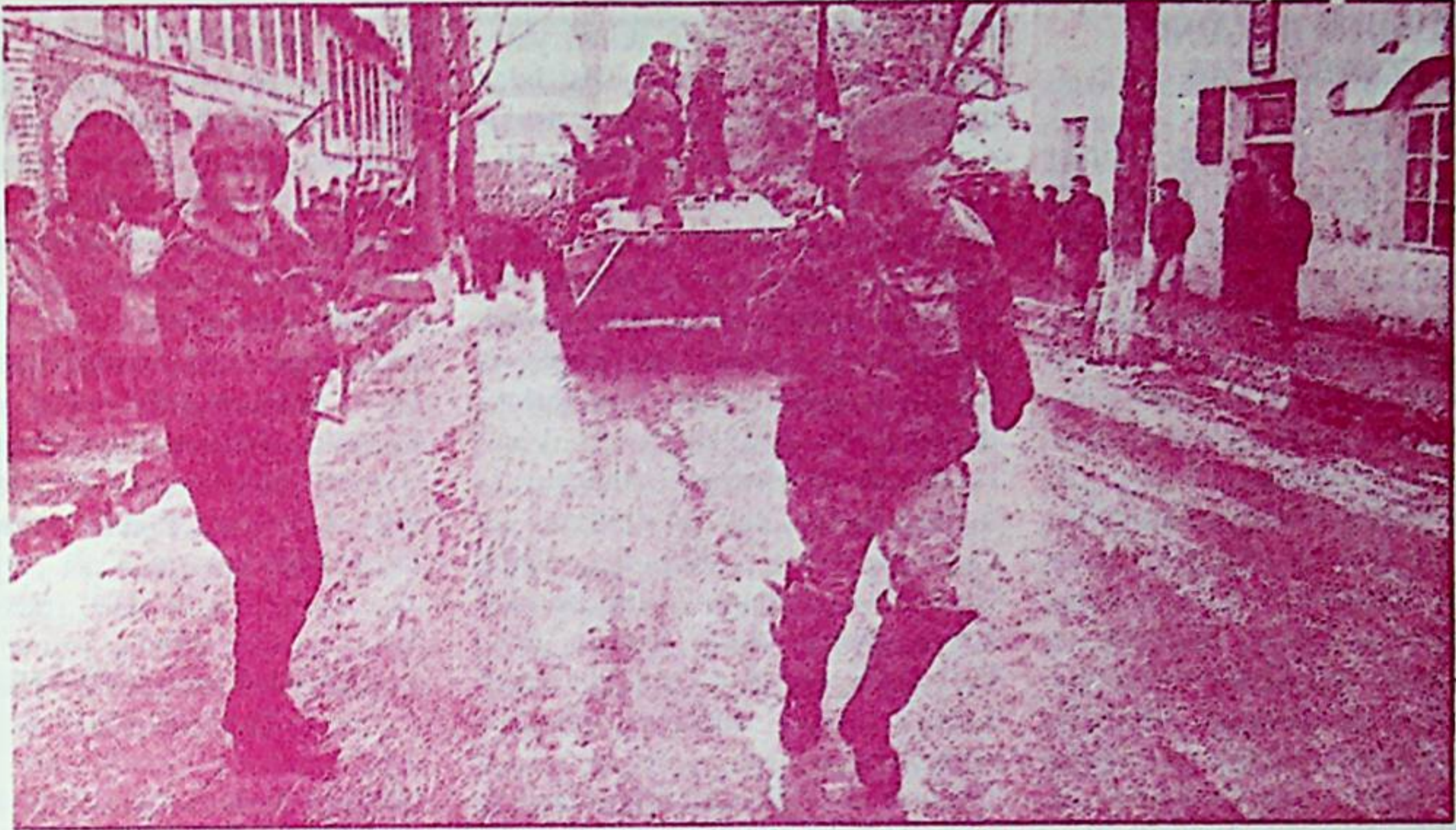
— Kırım'ın şimdiki halini anlatırmısınız?

CEMILOĞLU: Kırım'da şimdi bizim yalnız 50-55 bin kadar vatandaşımız var. 5-6 bin kadar da evsiz, oturmaya yerleri olmayan, ev satın almaya çareleri bulunmayan soydaşlarımız var. Bunlar için çadırlar kurduk. Halkımız Özbekistan'dan çıktığı için orada evlerin fiyatı çok düşüktü. Burada ise 3 kat yükseldi. Şimdi Kırım makamları çeşitli Grasiya ve Ukrayna oblaklarından Ruslar'ı, Ukraynalıları buraya getiriyorlar. Buradaki topraklarımızı 'veriyorlar. Tezce Kırım'ı doldurup, "Burada yer yok, toprak yok" demek için yapıyorlar bunu. Çok ağır durum. Eğer millî meselemiz hükümet tarafından çözülmeyecek olsa, öz taktimizle, öz gücümüzle bunu çözmek pek güç olacaktır. Şimdi Kırım içinde böyle şovenist kalıntıları pek çok. Kırım Tatarları'na karşı çok mitingler gösteriler yapıyorlar. Biz azlıkız, eğer bizim dindaşlarımız sesini çıkarmazlarsa bize ağır olacaktır.

Bu abide insanla sohbetimiz, Kırım Türkleri'nin meseleleri faaliyetleri hakkında devam etti. Zamanın nasıl geçtiğini anlayamamıştım. Adeta hayal aleminde geçirdiğim dakikalardı, bunlar...

Ayrılık, vakti geldiğinde, tekrar tekrar kuçaklaştık. 1944 sürgününden bu yana kara günlerini yaşayan "Akmescid"den ayrılırken, inşallah Kırım Muhtarı Cumhuriyeti kurulduğunda daha hür şartlarda buluşup konuşabilmek için dualarda bulunduk.

(*) Kırım Türkleri Lideri Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu (Mustafa Cemiloğlu) ile yapılan röportajın tam metni 19 Kasım 1989 günü Türkiye Gazetesinde yayınlanmıştır.

27 Nisan 1920 Baharı'ndan

19 Ocak 1990 Kış'ına

Bitmeyen Kavga AZERBAJCAN AZATLIK HAREKETİ

Erol Kaymak

Emperyalizme karşı verilmiş savaşlardan hiç biri olmasın ki Azerbaycan Türk-lü'ğünün azadlık mücadelesi kadar şiddet ve kanla bastırılmış olsun.

Günümüz dünyasında, Orta Asya bozkırlarından, Kafkas dağlarına, Kazan steplerinden, Sibiryaya taygalarına, Orta Doğu'dan, Latin Amerika ülkelerine kadar uzanan sürekli savaşın temelinde yatan gerçek, artık ne sınıflar savaşıdır ne dinler savaşıdır. Bu savaş bütün zamanlar boyunca süren ve bundan sonra da sürecek olan anti emperyalist milletler savaşının ta kendisidir.

Uzun yıllar boyunca değişik dinlerin nas'ları adına değişik mabetlerde ilahiler söyleyen insanlık 21. yüzyılın arefesinde "tarih"in kantitatif zorunluluğunun sar-sıntısıyla uyanıp, tarihini yeniden yazmağa başladı. Mazbatalarının sahte, mabed "bekçilerinin Kaz"lardan ibaret olduğunu anlayan insanlık ilk şaşkınlığı üzerinden atar atmaz yetmiş yıllık mabedi kendi elleriyle yıkağa, nas'ları birer parçalamaya, tanrılarının sahte olduğuna inanmağa başladılar. Adı "yeniden Kurma", "Açıklık" hafif demokratikleşme biçiminde formüle edilen bu "tarih"in gerçek adı, Milli Bağımsızlık ve Hürriyet'ten

UNUTMAYIN

Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın

başka bir şey değildi. Göreceli değişkenlerle dolu bir dizi siyasal aktörün emperyal baskıları altında ezilen mazlum milletlerin azadlık türküsünden başka bir şeyde değildi bu.

Sonuçta, ittifaklardan başlayıp, bir bloğun kendi başına karar vermesine, ardından da ezeli iki düşman gibi görülen blokların tek çatı altında birleşmesine kadar varan olaylar zincirinin halkası Turan yurdunun aziz bir parçası olan Azerbaycan'ın yeniden dirilişinin kırılışına kadar uzandı. Milletler camiasında genel karakteri iki yüzlü politik entrikalara dayalı Batı ve onun türdeşi Rus'lar bir defa daha gerçek yüzlerini göstermiş oluyorlardı.

Tarihin "durağan", çelik kontrüksiyon yasalarından ibaret olmayıp bilakis onun kendisindeki zorunluluk ve gelişme yasası gözönüne alındığında Azerbaycan'ın olsun, Kafkasya'nın, Kırım'ın, Türkistan'ın ve diğer koloni ülkelerinin olsun bağımsızlık savaşlarının bitmediği, tam aksine yeniden başladığını söylemek bir kehanet değil, tarihin kendindeki dinamik karakteridir.

Bu nedenle irdeleyeceğimiz Azerbaycan olaylarının tarihi seyri bize milletlerarası ilişkilerin geleceği açısından bir takım analitik katkılarda bulunacaktır.

DÜNDEN BUGÜNE AZERBAJCAN

Azerbaycan'ın bu gün içinde bulunduğu konumunu kavramak için tarih sürecin devamlılığına bakalım.

Azerbaycan'ın bilinen en eski tarihi (İ.Ö. 306) Dara'nın yenilgisiyle sonuçlanan İskender'in Doğu seferine dayanır. Türkler'in Azerbaycan'ı yurt tutmaları 5. ve 6. asırlardadır. Bir müddet Arap hakimiyetinde kalan Azerbaycan'ın Ruslar'la ilk teması 914(1) senesinden itibaren başlar. Yaklaşık 11 asır değişik aralıklarla kesintiye uğrayan Rus-Azerbaycan Türklüğü ilişkileri ilk zamanlarda eşkiyalığa dayanmaktadır. Bu zamanlarda yağmacılık, tahribat, katliam Rus askeri hareketinin mümeyyiz vasfıdır. P.İ. Kovalskiy genelde Rus hayatının çapulculuktan elde edilen ganimetlere bağlı olduğunu ve bundan dolayı da Azerbaycan'a karşı yapılan Rus akınlarının gayet normal olduğunu kaydeder(2). Bir dönem parçalanmış beylikler halinde yaşayan Azerbaycan'da Arap hakimiyeti, Selçuklu Türkleriyle son bulur. Ardından Timur'un ve Moğal istila dönemlerinden sonra bölgedeki çeşitli hanlıkların hakimiyetiyle varlığını 18. yy'a kadar sürdüren Azerbaycan, bu yüzyılda eski gücünü kaybeden Osmanlı-İran anlaşmazlığından faydalanan Rusya tarafından Deli Petro zamanında ilgi alanına girmiş olur. 18. yy'ın ikinci yarısında Feth Ali Han'ın bu bölgeyi ele geçirme teşebbüslerini takip eden günlerde Rus-Osmanlı anlaşmazlığı (1784) sebebiyle Ruslar'ın İran sınırına doğru genişleme hareketleri bir müddet durursa da daha sonra Tebriz'e kadar ilerleyen Ruslarla Türkmen Çayı Antlaşması (1828) durdurulur.

Diğer tarafta Kuzey Kafkasya'da Rus işgaline karşı direniş 1834'ten beri müridizmin önderi Şeyh Şamil'in gazavatı o tarihlerde bir emsali daha görülmemiş boyutlara ulaşırsa da, bu direnişte Ruslara karşı son etkili direniş olur(3).

Ruslar artık 19. yy'ın ikinci yarısından sonra yeni bir politika izlemeye başlayacaklardır. Bu politika ozamandan günümüze kadar devam edegelecek olan emperyalist Rus yayılmacılığının esasını teşkil eder. Yerli hanlık veya beyliklerle iş birliği yerine, nüfuz bölgelerinin genişleterek, buralara Rus göçmenlerinin ve kolonyalistlerinin yerleştirilmesi bu politikanın ilk ürünleridir. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra bu politikanın en çarpıcı örneği bilindiği gibi Kırım'da uygulanmış olup bu gün Kırım topraklarında Kırım Türkleri değil, yoğun bir şekilde iskan edilmiş Rus nüfusu oluşmaktadır.

1861'de Rus liberal reformlarının çerçevesinde yerel yönetimlerin oluşturulması ve bazı hanlıkların tamamen ortadan kaldırılması ile Transkafkasya'da iki büyük vilayetten biri Azerbaycan olur. Sanayi devriminin tabii bir sonucu olarak petrolün gücü, bölgenin sosyo-ekonomik yönde önemli bir konuma getirir. Dogal olarak bu durum Azerbaycan'ın fikir ve düşünce dünyasına yansımada gecikmeyecektir. Azerbaycan'dan daha önce fikir ve düşünce dünyasında yeni hamlelere giren bir diğer Türk yurdu olan Kazan'daki gelişme ve değişimler Azerbaycan'a değişik kanallarla girerek kısa zamanda tesirini gösterir. Gerek çağın milliyetçilik hareketlerinin en dinamik bir çağ olması gerekse, sömürgeciliğin orta zamanları diye nitelendirebileceğimiz 18. yy'ın ilk yarısında temel felsefesini "milliyet" kavramından alan hareketlerin ilki Kazan'da "Cedidizm" adıyla ortaya çıkar. Bu hareket diğer Türk yurtlarının aydınlanma hareketine ilk ivmeyi kazandırdığı gibi, daha sonra görüleceği üzere evrensel bir dil kazanarak "mazlum milleletler" in kurtuluş savaşları sonunda "Sömürgeler enternasyonalı" tez'inde ifadesini bulur(4).

"Cedidizm" hareketinin baş mübeşşirlerinden Gaspıralı İsmail'in "Tercüman" (1883) adlı gaze-

tesinde müşahhaslaştırdığı "Dilde, Fikirde, İşde Birlik" şiarı, bütün Rusya Müslümanlarının Birliği'ni savunmasının yanında, bir diğer anlamda anti-sömürgeci bir savaştan ziyade, idealize edilmiş "Türk Birliği"nin ilk teorik yönü olmasıyla önemlidir.

Bu hareket Azerbaycan'lı aydınlardan Hüseyinzade Ali Bey, Ağaoğlu Ahmet Topçubaşı Ali Merdan tarafından geliştirilerek 1904'te "Himmet" adlı partide siyasi pratiğe kavuşur.

1905 AZERBAJCAN ERMENİ İLİŞKİLERİ

1903 senelerinde Transkafkasya'da önemli bir azınlık olan Ermeniler, Rusların da desteğiyle Osmanlı Türkiyesinin Doğu illerini tehdit etmeye başlarlar. Özellikle Ruslar tarafından göçe zorlanarak Kafkasya'ya gönderilen Ermeniler daha o dönemde bir taraftan Ruslar için Azerbaycan Türkleri'nin direnişlerine karşı bir tampon bölge oluşturacaklar, diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğunu tehdit edeceklerdir.

Bakü'de oldukça güçlenen Ermeni nüfusu 1905 Rus Sosyal Demokrat Devriminin verdiği cesaretle kısa zamanda "Hınçak" ve "Taşnak-sütyun" diye bilenen teşkilatlar Ermeni fedarasyonu içinde hızla örgütlenmeye başlarlar. Batılı emperyalistlerinde desteğiyle hızla gelişen Ermeni örgütlenmesi Bakü'de Türkler'e saldırıya geçerek ilk denemesini yapar (6 Şubat 1905) saldırıya karşılık veren Türkler, Ermeni tarafına ağırlığını koyan Rus ittifakı karşısında daha iyi örgütlenme gereği olarak önce Ermenilere karşı, daha sonra "Kafkasya Kafkasyalılarıdır" prensibi gereği Gence'de "Difai" (savunma) adlı bir örgüt kurulur. Çarlık Rusya'sının gücünü yitirmesi ve yerine kurulacak yeni Sovyet sisteminin siyasal gelişmeleri karşısında, daha geçen yüzyılın ilk yarısında fikri temellerini atmış bulunan Rusya Türkleri geleceğe

1- A. Caferoğlu, Azerbaycan Tarihine Umumi Bir Bakış, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Yıl , Sayı: 1, 1932, İst.

2- A. Caferoğlu'ndan, A.g.d. Zavayevaniye Kafkasya Rossiyey, Petersburg, s.13

3- Aytek Kundukh, Gazavat Tarihi, s 98, 1987, İst.

4- (Y.N.), Bkz, Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı.

yönelik çalışmalara koyulurlar. Bir dizi siyasal, kültürel, sosyal ve tarihi meselenin ele alındığı "Bütün Rusya Müslümanları" kongreleri bu çalışmaların orijini oluşturur. Rusya Türkleri'nin en ilerici kanadını meydana getiren Kazan-Volga Türkleri'nin önderliğini yaptığı Nijni-Novgorod'da toplanan bu kongreye Kırım, Kuzey Kafkasya, Kazan, Urallar, Türkistan ve Sibiryadan delegeler katılır(5). Bu kongreyi Petrograd'da ikincisi, yine Nijni Novgorod'da üçüncüsü izler ki üçüncü kongre Rusya Müslümanları ittifakının siyasal programı ile sonuçlanır.

Ancak 1905 Şubat Devrimini takiben 1908 Osmanlı Meşrutiyet hareketi ve İran İnkılabı gibi hızla gelişen olaylara uyum sağlamada Azerbaycan'da bunlara paralel fikri ve siyasi ortamda gelişimi devam eder. Özellikle Türkiye'deki Genç Türk (1908) hareketinden hız alan Tebrizde'ki Azeri Türk aydınları Tahran yönetimine baş kaldırırsalar da Rusya'nın müdahalesiyle akim kalır(6). "Himmet" partisinden M.Emin Resulzade'nin neşretmekte olduğu "İran-Nev" adlı gazete o zaman oldukça ilerici bir tutumla Rusya ve İran Azerbaycan'ının birliği fikrini işlemektedir(7).

Bu dönemde bir yandan Kazan menşeli Bütün Rusya Müslümanları'nın İttifakı ki Ekim devriminden sonra anti Stanilist mücadelede Sultan Galiyev tarafından "Turan Federal Birliği" adını alacaktır. Diğer tarafta Türkiye'de gelişen Türkçülük cereyanı yükselen milliyetçilik akımına ve milliyetleşme sürecine Azerbaycan'da yüksek bir devinim kazandıracaktır.

Ardarda geliştirilen bu ilerici hareketler Azerbaycan Türklüğüne Rus hatlarının gerisinde kendilerini destekleyecek bir güç potansiyeli üzerinde görünmeyen fakat varolan bir mutabakat sağlayacaktır(8). Ne varki geliştirilen bu projeler

üzerinde bir takım hareketler yapılırsa da Rus'ların karşı taarruzları sonunda gerçekleştirilemez.

1917

Ramanofların yıkılıp yerine geçici bir hükümetin kurulmasıyla Kafkasya bölgesinde olayların siyasal örgütlenmeye yöneldiği görülür. Ermeniler, Ermeni-Rus ağırlıklı Sovyet taraftarı Stephan Şamuyan önderliğinde örgütlenirken, Türkler Müslüman Ahali Cemiyetleri Konseyi, Himmet, Müsavat, İttihat(9) adlı kuruluşlar altında örgütlenmektedirler. Bu dönemde Türk Dünyasının bütününü ilgilendiren Moskova'da açılan Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1 Mayıs 1917) ünitaristler ve federalistlerin tartışmaları, Federalistlerin seçimi kazanmalarıyla belki de Rusya Türkleri'nin geleceğini (bu gelecek pek tabii olarak Rusların böl parçala işgal et programlarına uygun olarak) belirlemesi açısından önemli bir siyasal toplantıdır. Kongre sonunda görünüşte Resulzade ve Zeki Velidi'lerin savunduğu federatif anlayış, Bütün Türkler'in Birliğini savunan Sultan Galiyevcilere karşı kazanılır fakat, parçalanmış Türk Birliği'nin hegomanya altına alınmasında kaybeden Türk dünyası, kazanan Ruslar olur(10).

1917 Ekim'ine gelindiğinde Rusya Türklüğünün dinomasını oluşturan Kazan, Başkırdaş ve Azerbaycan çeçitli siyasal fraksiyonların yer aldığı çok renkli bir kompozisyon çizmektedir. 25 Ekim'de geçici Krenski hükümetine karşı gerçekleştirilen Bolşevik darbe, 1917 Aralık'ında Lenin'in Rusya'nın ve Doğu'nun bütün ezilen uluslarına tam bağımsızlık verilmesine ilişkin yayınladığı deklarasyon tabii olarak Azerbaycan aydınları arasında geniş yankı bulur.

Ekim devrimi sonarsı, Bakü'de Bolşeviklerin kontrolündoe kurulan Sovyet ile mahalli yönetim bi-

rimi Düma vardır. Düma seçimlerinde en fazla oy alan Türk gücü karşısında yer alan Ermeni Şamuyan'ın ve Ermeni milliyetçilerinin desteklediği Sosyalist Blok yer almaktadır. Bu sırada Dağıstan'da Bolşeviklere karşı geliştirilen direnşi bastırmak için toplanan askerlerin Azerbaycan Türkleri'ne saldırmaları gerginliği artırdığı gibi, Türklerin Dağıstanlıları desteklemeleri yeniden Rus-Ermeni ittifakıyla Türkleri karşı karşıya getirir. Bu ittifak sonucunda Ermeni Şamuyan, Lenin tarafından "Kafkasya Özel Komiserliği"ne atması ve Petrograd'a iktidarı ele geçirip, artık Azerbaycan'ın özerkliğinden söz edilmesiyle sonuçlanır(11).

Görüldüğü gibi yönetim biçiminin adı ne olursa olsun, Ruslar gerek gördükçe Ermenileri Türkler'e karşı birer koltuk değneği olarak yeri geldikçe kullanmaktadırlar. Şamuyan, Lenin'in yanında yerini sağlamlaştırdıktan sonra Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması hususunda aktif rol alacak, sonuçta bu günkü "Karabağ" olaylarının yeniden gündeme gelme sebeplerinin hazırlayıcısı olacaktır.

GEÇİCİ İŞBİRLİĞİ DÖNEMİ - TRANSKAFKASYA FEDARASYONU

Petrograd'da Bolşeviklerin yaptığı darbeye karşılık Transkafkasya'da başlayan huzursuzluğu gidermek amacıyla Rusya için yeni Anayasayı yapacak kurucu meclis için seçimler yapılırsa da (26-28 Kasım), Bolşeviklerin Kafkasya'da aldıkları ancak yüzde 4'lük oy oranının başarılı olamaması sonucu, Kurucu Meclis 5 Ocak 1918'de dağıtılır. Son seçim sonucunda Kurucu Meclis'in dağıtılması Rusya ile Transkafkasya arasındaki son bağın da kopmasına neden olur. Daha önceki yıllar da "Kafkasya

5- (Y.N.)- Bkz, Sultan Galiyev ve Sovyet Müslümanları, A.Bennigsen, 1978, İst.

6- T.Swetoçowski, Müslüman Cemaaten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920, 1989, İst

7- Mir Celal Feridun Hüseyinov, XX. esr Azerbaycan Edebiyatı, 1982, Bakü

8- Hüseyin Bayakara, Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi, 1975, İst.

9- T.Swiettochowski, A.g.e. Aynı yer.

10- (Y.N.)- Bkz. Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı

11- T.Swiettochowski, A.g.e, Aynı yer.

Kafkasyalılarıdır" şiarının bir gereği olarak, geçici işbirliği dönemi olarak nitelendirdiğimiz "Transkafkasya Fedaral Cumhuriyeti" porjesinde somutlaşır. Gürcü menşevikler esas alınarak, Polonya parlamentosundan esinlenerek bir parlamento teşkil edilir. Ne varki, bu federal cumhuriyet tarafların birbirlerine güvensizliği ve siyasal gelişmeler sonucu uzun ömürlü olmayacaktır. Menşevik Gürcülerin küçük kanton birimlerinden oluşturmayı düşündükleri federasyon, Ermeniler'in hızla silahlanıp, Doğu Anadolu'da Ruslardan boşalan mahalleri de içine alan müstakil bir Ermenistan kurma hayalleri, Azerbaycan Türklüğünün rahatsızlığına, ardında da Petrograd'dan getirilen "Tatar Alayları" nı kurmalarıyla yeni bir boyut kazanır.

24 Mart 1918'de, 10 bin Azeri Türk askeri ile, 6 bin Sovyet askerini çatışma safhasına getiren ortamda, sayıları 4 bini bulan Ermeni askerlerinin Sovyetler yanında yer almasıyla başlayan olayların anlamı ile Azeri Türk iyimına dönüşür. Azerbaycan'da Ermeni, Bolşevik işbirliği ile gerçekleştirilen katliam, Tiflis'te (SEİM) parlamentoya yansımakta gecikmez ve Türk ordusunun Azerbaycan'a yardım hareketi, Bolşeviklerin Türkiye'ye karşı tavizleri(12), Azerilerin Türkiye ile birleşme istekleri(13) Transkafkasya Federasyonu altında toplanan geçici işbirliği dönemini de sona erdiriyordu.

Azerbaycan Türkleri'nin Türkiye ile birleşmek isteklerini gerekçe olarak gösteren Gürcü menşevik lideri Tsereteli, Gürcistan'ın fedarasyondan çekilerek parlamento'nun ilga edildiğini bildiriyordu(14).

UFUKTAN DOĞAN GÜNEŞ AZERBAJCAN CUMHURİYETİ

Transkafkasya Fedarasyonunun dağılmasından sonra hemen çalışmalara başlayan eski federal parlamento temsilcileri, 28 Mayıs 1919'da Milli Azerbaycan Konseyini kurarak Milli Azerbaycan devletinin kurulduğunu dünyaya duyururlar.

Daha önce Ruslar'la yapılan Brestlitovsk antlaşmasını ihlal etmiş olmamak için Enver Paşa'nın kardeşi Nurettin Paşa'nın Gence'ye gelmesi ile, bir ordu kurulması işine girilir. Hedefi, Azerbaycan'ı Bolşeviklerden kurtarmaya yönelik bu hareket "Müslüman Sosyalist Birlik ve Himmetçi"lerinin milli konseyden çekilmeleri üzerine Bolşevik saldırısıyla yenilgiyle biter. Bolşeviklerin yenilgiyle güçlenen milli Azerbaycan cumhuriyeti'ndeki gelişmeleri durdurmak için Bolşevikler Almanlarla anlaşarak, Enver Paşa'ya müracaat ederlerse de bir sonuç elde edemezler(15).

Fakat bir yanda müttefik Almanların yenilgisi, Bolşeviklerle anlaşmaları diğer tarafta Osmanlı ordularının Ortadoğu cephelerinde yenilgisi, itilaf devletlerinin imparatorluk için çok ağır şartlar taşıyan Mondros Mütarekesi'ni kabule dayatmalarının bir maddesi de Türk kuvvetlerinin Azerbaycan'dan en kısa zamanda çekilmesi ön görmektedir(16).

Uluslararası siyasal platformda yer edinebilmek için gerekli ilişkilerin kurulması gayesiyle yeni Azerbaycan devleti, Fransa'da Versay görüşmelerine katılma, İngilizler başta olmak üzere Kafkasya'daki diğer bölge devletleriyle bir takım anlaşmalar gerçekleştirirler de,

Rusya'da Bolşeviklerle Denikin kuvvetlerinin çarpışmaları Batılı devletler için güvence teşkil etmediğinden Azerbaycan'dan çekilirler.

27 NİSAN 1920 AZERBAJCAN'IN İŞGALİ

1919 Ekim ve Kasım aylarında Denikin kuvvetlerinin üstüste yenilgisi Rusya'da iç savaşın Bolşevikler lehine gelişmekte olduğunu iyice belli etmiştir. Bu Önünde bütün engelleri kalkan Rusya için "sosyalizm" adına yeni emperyalist dönemin başlangıcı demeldir. Daha önce politik yapılanmanın oluşturulup, yerli işbirlikçiler kanalıyla Milli Azerbaycan Cumhuriyeti önce kendi içinde anlaşmazlıklar çıkar. Bağımsız komünist partiler ve bağımsız yönetimler isteyen yerli bolşeviklerin ne istediklerinin farkında olan Rus bolşevik liderler Azerbaycan'ı işgal arefesinde yapılan 8. Rus Komünist Partisi kongresinde alınan bir kararlar, Sovyet topraklarında tüm milli teşkilatların feshedildiğini ve olanların Komünist partisine dahil edildiği kararını bildirir(17).

Kızıldudunun Azerbaycan'ı işgal etmek için hızla yaklaşması Azerbaycan'da siyasi krizi daha da tırmandırır ve 27 Nisan 1920'de komünist partinin darbe yapıp, kızıldudunun girmesi kararının onaylanması beklenmeden 70 bin kişilik kızıldudu birlikleri Bakü'ye girerler. işgalle birlikte büyük bir kıyıma girilerek, milliyetçi aydınlar, yazarlar sanatçılar, karşı devrimcilikle itham edilen halktan binlerce insan öldürülür, mahkum edilir.

Bölgede Ermeni ve Gürcüler daha örgütlü olduklarından, Kuzey Kafkasya halkları ise inançlarının özel

12- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, I: 84, 16.10.1335, V-4, Müzakere Edilen Mevad: Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatı Siyasiye, Konuşan: Yusuf Kemal B, Brestlitovsk anlaşması gereğince, Batum, Kars ve Ardahan'la birlikte savaşta işgal edilen toprakların geri verilmesi

13- T.B.B.M Gizli Celse Zabıtları, I: 84, 16.10.1336, C:4, S 172

14- T. Swletochowski, A.g.e.

15- T.Swletochowski, A.g.e.

16- Ş.Süreyya Aydemir, Bkz, Suyu Arayan Adam, Azerbaycan'dan Türk askerlerinin çekilmesi üzerine Azeri Türkleri'nin durumu.

17- Hüseyin Baykara, Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi, 1975, İst.

bir durum arzemesinden(18) işgalin tamamlanması daha uzun sürer. Özellikle Dağıstan'da Kızıl birliklere direniş bir yıl devam eder, ki bu da insan kıyımının hangi boyutlara ulaştığını gösterir.

BİR AYRINTI SOVYETLER-TÜRKİYE- AZERBAJCAN

Milli Azerbaycan devletinin ilanı, Sovyetler'in kuruluşu, Türkiye Milli Mücadele Hareketinin eşzamanlı olması ve buldukları konum ve şartlar itibarıyla o dönem boyunca Sovyetler, Türkiye-Azerbaycan arasında ilişkiler en yüksek düzeyde devam eder.

Bu ilişkiler içinde Sovyet cephesinin Türkiye'den beklentileri Ekim devriminden itibaren başlayıp, daha sonra Asya'nın içlerine kadar uzanacak geniş bir Sovyet emperyal sahasının inşasında Türkiye'nin en azından ortak moral ve tarih değerleri adına o saha içinde yer alan Türk varlığı ile ilişki kurmasını, geliştirmesini önleme esasına dayanır. Emperyalist politikasının gereği olarak Türkiye ile Asya ve Kuzey Türk'lüğünün önlenemez yükselişini durdurmak içinse, "Türk varlığına sözde özerk cumhuriyetler kurup, kabile anlayışına dayalı modüller ve yine kabile şivelerini ulusal dil haline getirme" çabaları sömürgeci Rus politikasının ilk başvurduğu çareler olarak görülür. Türkiye'nin diğer Türk varlığı ile olan odak noktalarının koparması Sovyetler için yeterli olmayacaktır. Çünkü, Rusya'da güçlenen Türk aydınlanma hareketinin çok ileri bir aşaması olan "Türklerin Birliği" fikri zemini geniş kitlelere ulaşmış bulunmaktadır. Daha yüzyılın ikinci yarısında gelişen Türk aydınlanma hareketi, Bolşevizm'de "Milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı" prensibince Bağımsız Komünist partilerin kurulması, Bağımsız Milli Devletler oluşturulması, bir adım ötesinde de

hristiyan inancının sömürgecilikte ruhunu bulan emperyalizme karşı "Koloniler Enternasyonalı"(19) teorisi ile cihanşümul bir anlayışa ulaşmış bulunmaktadır.

Göreceli olarak "enternasyonal" özde ise Rus milli karakterli yeni Sovyet yönetimi, bütün dünyanın mazlum milletlerinin türcüman olan "Koloniler" tez'inin ne anlama geldiğinin farkına varmakta gecikmeyecek bu nedenle de 8. Sovyet Komünist Partisi Kongresinde milli karakterli Komünist partilerinin ve örgütlerin rus Komünist partisine bağlanması kararı verecekti(20).

Sovyet politikasında, Türkiye ile geliştirilmeğe çalışılan iyi ilişkiler(!), Ekim devriminden 1990 Azerbaycan'ın işgaline kadar süregelen gerçek bu temel üzerine devam edebilir.

Olayların dünden bu güne kadarki gelişme sürecindeki tarihi verileri ortaya koymak, bu günü olduğu kadar yarına ait determine sonuçlar çıkaracaktır ki bu da olaylardan ders almamızı değil (en azından Türkiye için geçerli) ama tarih'in yeniden yorumlanmasını salıyacaktır.

BİRDE ERMENİLER

Türk milli mücadelesinde Sovyetler Birliği Anadolu'ya yardım sözü vermiştir (bu yardımın Orta Asya Türkleri'nden toplanıp, resmi olarak da Sovyetler tarafından gerçekleştirildiği biliniyor) fakat sözü edilen bu yardım Moskova tarafından gerçekleştirildiği için oldukça az bir meblağdadır. Hatta bu yardım meselesi ile ilgili olarak T.B.M.M.'sinde "Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebetimiz ve Kafkas Hükümetleriyle akdedilecek muahedeler" adlı gizli görüşmelerde Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi'nin itirazı şöyledir"... Çünkü biz Ruslar'ın dostluğuna ne kadar muhtaç isek, Rusya'da bizim dostluğumuza o kadar daha ziyade muhtaçtır. Hiç unutmayalımki Rus-

ya'nın bugünkü devrimini yaşatan Rusya'daki müslüman unsurun devrim tarafını tutması ve silah kuvvetiyle onu müdafaa etmesidir. Maddi kuvvetlerimiz tahaffül ettiğinden dolayı biz Rusya'dan levazım üzerinde bazı maddi muavenet ümit ettik. Rusya bize bir milyon ruble-ki hakikatta 118-120 bin Osmanlı altını gibi ufak ve hasis bir paradır ve bir miktarda esliha (silah) verelim dedi. Bize olan maddi yardım bundan ibarettir. Yüz on sekiz bin lira gibi ufak bir meblağı efendiler, elimize keşkül alarak memleketimiz dolaşsak sadaka suretiyle toplayabiliriz (Daha fazla sesleri)(21).

Bütün bunlara rağmen Türk-Sovyet görüşmeleri başlar. Görüşmelerde Anadolu'ya yapılacak yardımın ilk şartı Van, Bitlis vilayetlerindeki kapsayan bölgenin Ermenilere bırakılmasıdır. Bu bölge Sovyet Ermenistan'ından ayrı olarak Türkiye toprakları içinde kalacak, iki Ermenistan arasındaki ilişki kurulacak bir kanalla devam edecektir.

Bu şartın açık anlamı birincisi, Türkiye'nin Türk dünyasıyla ilişkisini kesmek, ikincisi, Türk toprağında "elin kesesinden" devlet kurdurmak, üçüncüsü, emperyalist Batı'nın Ermenilere olan sempatisi bilindiğinden, Batı'ya hoşgörünerek ilişkileri geliştirmektir(22).

Anadolu'da Ermeni devleti kurma girişimi gerçekleşmeyince bu defa, köprübaşı olarak Dağlık Karabağ bölgesi seçilir. Stratejik yönden Doğu Anadolu neyse Karabağ'da odur. Ve Karabağ, Türkiye'ye yardım bahanesinde Azerbaycan'ın işgal edilmesinde silah olarak kullanırlar.

Daha önce yapılan anlaşma gereğince, yardım sevkiyat yolunun Karabağ'dan geçmesi ve bu yolun Ermenilere bırakıldığını söyleyen Sovyet delegasyonuna karşı, Türk heyetinin "isterseniz bırakın yolu biz açalım" teklifi üzerine Çiçerin hemen şunu soracaktır, "-

18- AYTEK KUNDUKH, Kafkasya'da Müridizm, s. 137, 1987, İst

19- Siyasal Düşüncelen Literatürüne bu kavram ilk defa Sultan Galiyev ile girmiştir. Bkz, Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı.

20- Sultan Pekmezci, C.A.S'den, Sultan Galiyev, Türkistan Derg, s 8, 1989, İst.

21- T.B.M.M. Gizli Celseleri, I-se, 17.10.1336, C I, s 177

Yolu açtıktan sonra açılan sizin mi olacak?" Türkiye heyetinin bu soruya karşı verdiği cevapsa daha da ilginçtir, "- Yolu açtıktan sonra arzu ederseniz sizin Kızıl askerlerden de asker gönderin, fakat bir defa yardım yolunu açalım (hele dedik)"(23)

Türkiye-Sovyetler görüşmeleri devam ederken, Moskova'da diğer Türk bölgelerinden gelen delegelerle karşılaşır. Bunlar arasında en dikkate değer Azerbaycan delegesi Hasan Kaziski'nin Türk heyeti ile olan müzakeresidir. Türkiye'yi temsilen Yusuf Kemal bu müzakereyi mecliste şöyle dile getirir, "-Hasan Kaziski ile görüştüm. Adeta bizim gibi, yani bizim milletin mukadderatına bizden ziyade alakadar oluyorlar. (Azerbaycan) - Sizde kalsın veyahut müstakil olsun. Fakat sizde kalırsa daha muvafık olur. Bunu bir milletin mukadderatını elinde bulunduran bir adam söylüyor. Bu sözler resmi olmayan bazı yerlerde güzel bir teşbih yapılıyor. Mesela Türkiye köktür, burada bulunanlar onun dallarıdır diyorlar"(24).

Yukarıda belgelerle tesbit edildiği gibi Ruslar birincisinde Karabağ'ı silah olarak kullanmışlar, ikincisinde bugünkü Türkiye politikacılarının son Azerbaycan olayları karşısında takınmadıkları garip tavırsızlığı ve adeta milliyetsizliğin ilk örneğini daha o zaman vermiş oluyorlardı.

HEP O ŞARKI "DAĞLIK KARABAĞ"

Karabağ olaylarıyla başlayıp Azerbaycan'ın işgaliyle bitmeyen meselenin özü, Ruslar'ın Ermenileri hem Türk Birliği'ne bir mania olarak hem de istediği zaman müdahale gerekcesi gösterebileceği bir üs olarak kullanma gerçeğini ortaya koymuş olmasıdır.

İlerde meydana gelebilecek muhtemel olayları daha Sovyetler

Birliği'nin kurulma aşamasında sezen Neriman Nerimanov, Lenin'e yazdığı mektubunda endişelerini şöyle dile getirir: "Vladimir İlyiç, telgrafımdan birinde verdiğim malumatı, demek oluyor ki, tekrar etmeğe mecburum. Dehşetli vaziyet yaranmıştır. Merkez, Gürcistan'ının ve Ermenistan'ın müstakilliyini tanımıştır. Azerbaycan'ın tamamıyla şeksiz erazilerini Ermenistan'a verir. Her zaman Denikini müdafa eden Ermenistan müstakillik almıştır. Üstelik Azerbaycan'ın erazisinin üç respublika arasında Sovyet Rusya'nın ilk alkışlayan, hem erazisinin hem de müstakilliyini yitirir"(25).

Ermenistan'ın ve Dağlık Karabağ'ın Ermeniler'e bağlanmasında önemli rolü olan ve daha önce Lenin'in "Kafkasya Özel Komiserliği" görevi verdiği Ermeni milliyetçisi Şamuyan ve Karahan'ın Lenin'en ve partinin en mutemet adamları olduğu hatırlanırsa olayların arkaplanı daha iyi anlaşılacaktır. Ve Ermeniler'in Rus çıkarları doğrultusunda Türkler'e karşı nasıl kullanılması konusunda Rus elçisinin 1928'de Moskova'ya yazdığı mektup olayları daha iyi açıklamaktadır. nitelik taşımaktadır. "Biz Ruslar, Ermeniler'i Dağlık Karabağ'da yerleştiririz ve bizim albay Arkutinski (Ermenidir) ile heç bir meselemiz yoktur. Şöyle ki, müselman mülk sahipleri dağda yaylakdadırlar, ancak onlar geri döndüklerinde kavga başlayacaktır. Çünkü bu hakikat bütün dünyada bilinmektedir ki, her yerlerde bir müddet yaşayan Ermeniler, bu toprakların kendilerinin çok eski erazileri olduğunu katıyetle sübuta getirmeye kalkacaklardır. Bu sebeble de siz zati alilerinizden rica ediyoruz ki, mülk sahipleri geri dönünceye dek, bu Ermeniler Araz'ın öbür sahiline göçsünler(26).

Burada Karabağ'ın bilinen bütün zamanlardan beri bir Türk yurdu olduğu üzerinde durmak ve olayların tırmanmasında haklı-haksız tartışılması yerine, olayların özünü kavramak yönünden Karabağ meselesi ve Azerbaycan'ın işgali, yükselen Türk bağımsızlık direnişine karşı girişilen uluslararası emperyelizmin Rus şövenizminde ifadesini bulan bir uzantısı olduğu gerçeğinde aramak gerekir.

DOSTUN GÜL"Ü YARALAR MENİ

Pek kimsenin dikkatini çekmediği, ama aslında en ilgi çekici bir gerekçe idi Sovyet tanklarının Azerbaycan'a girişi nedenleri. Bilindiği gibi, Azerbaycan'a giriş gerekçesi olarak Sovyetler, Ermeniler'in can güvenliğini bahane etmişlerdi. Yani Sovyetler Karabağ'daki olayları Bakü'ye girerek durdurmuş oluyorlardı (!)

Olayların Türkiye cephesi ile ilgili kısmını sadece bir kaç spot öyle sanıyoruz ki yorum gerektirmeyecek biçimde açıklamağa yeter. O adam, ""-onlar bizden ziyade İran'a daha yakınlar, - sözlerim yanlış anlaşıldı, . hata ettim", "aman dikkatli olalım.

Dünya Türklüğünün içinde bulunduğu şu çetin zamanında, Türkiye dışındaki Türkler tarafından hala önder, olarak değerlendirilen Türkiye'den olaylar karşısında daha yapıcı politikalar beklenirken Türkiye'nin sadece maddi çıkarlar söz konusu olduğu zaman Türk'lüğü hatırlayıp milli mütahit, Türk'ün varlık kavgasında ise esternasyonalist bile diyemeyeceğimiz gayri insani davranış sergilemesi ibret değil ancak dehşet vericidir. Bütün olanlar meydana iken ne denir? Ozanımızın dediği gibi "Dostun gül'ü 'yaralar meni".

Azerbaycan'da "Bundan sonra ne olur" sorusuna ait çözümlenemeyecek gelecek sayımızda devam edeceğiz.

22- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, İ 85, 17.10 1336, C I, s 179 (Hakkari mebusu Mazhar Müfit B)

23- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Aynı yer.

24- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, E: 84, 16.10.1336, C 4, S 165-166, Müzakere edilen Mevad Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile Münasebatı Siyasiye.

25- Dr. H.A'dan, Persiyadan Ermenilerin bizim eyaletlere göçürülmesi hak. (Rus dilinde) Právda neşriyatı, Moskova, 1971, s. 339-341.

- Kadir bakkın atası ezanda yahşı eger bolarlık yağaç ahtarib şatığa ketüvdi,- dedi kelin.
- Unı ovaçağa yeserken Aytışıça, kışda can çevendazlar musabakasını ökezerken. Buna ovaçayam katnaşarken ata. U özi sezmege halde köp gepirib yubargeniden uyalıb, romalı uçını beli aldığa alıb keldi ve barmak uçları bilen mıcığlaşğa tüşdi.

"Köpkeriden Akılbek hem haberdar eken-de", deb könliden ökezdı palvan.

- Ovaçanı. özi kaçan kelerken, ata?

- Bilmedim! - Palvan yana savalğa orın kaldırmaslık için ataylab kars cevap kaydardı. Aslıda unın özi hem oğlı bilen neveresini oylab, kattık ızurab çekeyetğan edi. Negeki, General Çerniyev koşını Taşkentni kör şeb (1869 yıl sentyabrı ahırı) alğan kezler edi.

- Una kirin, ata, çay demleymen, - dedi. Sefergül U kızılığıda ança köhlik, huşbiçim bolgenligi, yerge tekkeç, ekseriyet ayallar dek özini koyıb yubargenligi sezilib turardı. Bunun neticesinde unın kad- kameti besonakaylaşıb, semirib turardı. Kiçkine ağzı sözleşiden aldın bir açılıb yumulardı. Hareketleri özige tok ayallarnıkidek erkin, sakın, tabiiy edi. Unın fe'lide tantıklıgu kibr- havadan eser hem yok edi. U eridek kemsukum ve mehnetkeş edi.

- Rahmet, kelin, şaşayattımen,- dedi, u.

- Bolmasa, hazır... - sefergül hanege yügürüb kirib, yol-yol desturuhandan nan köterib çıkdı. Kışlak adetige köre palvan undan bir çimdım uşatıb alıb yedi ve izige kaydardı.

Sandallar erte koyıldı.

Boranbek bilen Kadirbek Kettebağğa esan-aman kaydışdı. Alim-kul Çerniyevni Taşkent'den ulakurıb taşlasa hem, Kadirbek medresede kamladı. Negeki, düşman yana Taşkentge hücum kılış niyetide edi, u bunun için Çimkentde tayyargerlik körişge kirışgen edi.

Endi Rahmet Palvan üyden eşikke kem çıkar, deyerli heç kimge koşılmas, kün boyı ötmüşü ya kempiri hakıdamı, Boranbeknin ferzendsizligi ya ötkinçi ümr hakıda mı, namalum, haytavur, ellenimelemi oylab, müdreb oturardı. U oğlını Buharağa küzeterken:

- Fakat özinge işangın, balam!- dedi halas.

Boranbekke Said Muzaffer uyuştırgen en küçli palvanlar müsabakasıda hannın mutlak küçli palvanı - Muhalled dev bilen küreşişige toğrı keldi. Muhammed dev kelbetli yigit edi. Ba'zen han könıl huşlık için unı bukalar bilen hem alıştırır edi.

Boranbek u bilen kırgızçasığa at üstide turıb küreşdi. Şiddet bilen hiyle devam etgen alışuvdan. son Boranbek unı atdan ağdardı. Bunda tuyakları, boynı, menleyi ak-ak, karabayırı bilen Akılbek yeseb berge kızıl eger hem iş berdi.

Esini tanıganıdan buyan heç kimden yenilmegen Muhamed alemige çıdalmay, kaşkaça şart koyd "Köpkeride küçimizni sınamız, heş!" dedi.

İkki Palvan ortasığa üç yaşlı tene taşlandı. Küreş-tüşden keçge kadar çözüldi. Ahiri u Boranbekke da beralmadı.

- Meni tirikley öldirin! - dedi Muhammed dev una tik bakalmay ah urıb.

Halkka koşılıb emir hem Boranbeknin şa'nığa tahsinler yağdırdı. Said Muzaffer unı altın üzengiyu kalmakı eger bilen takdirledi. Son Boranbekke sarayda kalışını teklif etdi. U tağ begi sıfatıda elge köprak faydası tegisini v ebu kesb özige yakışını ayııb, özr soradı. Emir "aman bol, oğlım!", deye yelkesigi kakııb koydı.

Şu küni seherde- kar, ayaz, rutubet, zulmet hükıman bolgen seherde on közi kör, dümi bilen kalakları kesilgen çolak böri Kettebeğni astın- üstin kılıb ketdi...

Tünnin şu zulmet pelleside Kadirbek bekasam çapannı yelkesige taşlab, taşkarığa çıkdı. Üy bilen hacethane arası ikki yüz kademçe keler edi. Karı sokmaknı süyük-süyükni zırkıratadığan şemal yalab yatar edi. Muzğa aylanğan derahular ayançlı inrerdi. Korkuv bilmes Kadirbek kar keçib bararken ellenimenin hırillagenini eşti.

"Törtköz allakaçan olup ketgen" deb oyladı u ve nagehan kışlaknı vehimege salayatğan "dolu böri"ler esige tüşdi. Şuu an, ha, huddı şu an kayerdendir okdek uçıb çıkkın çolak kaşkı unı ömgeniden urıb, ötdi. Kütilmegen zerbden u özini önlegünçe, çolak böri unın tamağığa bıgıllab yapışdı. Kadirbek karda ağnab, çap berib, kaşkırnın kekirdegiden mehkem tutıb aldı. Bırak... bırak, şu meş'um lahzada vahşiyane hırillab çapıb kelgel bir töde böri una beaman taşlandı...

Yaş, körkem, merd oğlan-Kadirbeknin ölümü bütün kışlaknı kalkıtdı- isini tanığan insan bir-ikki hefte içide saçları akarıb, karıb kalışdı. Meş'umu kayğu Rahmet palvannın belini bükçeytirib, körpege kapıştırdı. Boranbek iç-içiden nale çekse hem sır bermey, özini merdane tutışğa urınardı. Sefergülnin "Enen ölsin, vay balam" lab bozlaş unı terzege, mislsiz lerzege salardı. Şörlük ana bolsa erteden keçgeçe ayııb yığlaganı yığlagan edi:

Ötgen yılı şu künde
İpek edi örmegim
Külgi edi ermegim
Bu yıl ese şu künde,
İpten boldı örmegim.
Çınarımdan yarılıb,
Yığı boldı ermegim.

Ten-ten çınar, ten çınar,
Tenkurların kelgende,
Ten sabıb üyden kim çıkar.
Enen ölsin, vay balam!
Enen ölsin, vay balam.

Ademhor bōrilerin izige tūşildi. Boranbeknin mesheti bilen Kudret tegirmençının kence oğlu Yaşarbak her keçe Boğambir kaya yanında koy bakar, taş keveklerige beknişgen yigitler "Peyt yaplaşar" edi. Beşinçi kün tünde kaşkırlar kulaklarını din kılıb kaya artıdan çıkdılar ve südrelib, kaylarğa yakınlaşa başladılar. Ene, nihayet ular adem bilen sürüvge kuyun kebi taşlandılar. Şu esna yigitler miltıklardan oklar uzı., haykırıp, kaşkırlarını halkağa alışdı. Fakat ikki kayağa eltedigen yol açık edi. Boranbek uların şunday arasığa ora kazdırıp, üstünü yenil-elpi yaptırıp koyğan edi. Yavuz töde oşa tamanğa kaçdı ve ahır-akıbet çukurğa kuladı. Aydın tün edi. Ayazda zamanu mekan göya muzlab kalğan edi. Fakat bōriler hırillab, ırillab, uvlab yukarığa sapçışar ve uların közleri göya elenge pūrker edi.

Kahramanbek hem ora lebigе keldi. Dümi bilen kulakları kesilgen çolak bōri dehşehli irilleb, una sepçid, Ötekesi yarılazğaz Kahramanbek derhal özini arkağa aldı.

Şu lahza Boranbek behtiyar merhum tagası-Uygakbeknin Kahramanbekke aytğan gepini esledi: "Çekki kılıbsız, inim bōri-öçekişedigen mahluk". Eslediyu ilk merte dostığa çeksiz nefret bilen tikildi...

Balalar "Bayçeçek"ni küyley başladılar:

Bayçeçegim baylamdı,
Kazan töle ayrandır.
Ayranından bermesen,
Kazanların veyrandır.

Rahmet palvan subhıdemde bağ eylededigen adet çıkardı. Bunday mahalde Rahim Baba Boranbeknin üyi artıdan daim bir kaşıkni aytub öterdi:

Bunça cefa canıma çağlamadım,
Düşman emiş dostlar anlamadım!...

Palvan sürüv ketiden südrelib keteyatğan Rahim Babağa ançagaça açınıb karab turar ve son unın elemli köksiden bir nida sıdrılıb çıkar edi:

"Dünyada heç bende undak köymesin!"

Bırak, keyinçelik, palvan bu koşıkni eşitgenide yüregi sıkılıb asabiyleşedigen boldı. Ahiri u "Kase, kase tegide nim kase barğa ohşaydı, - degen hūlasağa keldi elem bilen titreb. - Nahat Kahramanbek oğlımğa hıyanet etse?! Nahat?! Yok, bunu öz damlası -Hacı A'lağa hıyanet kılğan, parehorlikde ayblanıb, işden alınğan kimseden kütse boladı! Lekin buna Reyhan yol koylas, u erini süyerdi-kü?! Amma pihini yarğan kezzab unı aldağan ya mecbur etgen bolışı mümkün. Ahır, Humarnin hem. Törtköznin hem ölimi biz üyde yok devrimizgi toğrı keldi- de. Belki, Rephannın saçı tendir yalkınıda küymegendir? Belki u "sır" açılışından korkıp, özige-özi ot koygandır?.. Belki, şunda Humar keli. kalğandır. Neticede unı bir emelleb öldirişden başka ilaç kalmağandır?

Dünyada reziller köp. Amma akllı rezilden yamanı yok. Kahramanbek akllı, öz aklını fakat şahsiy ehtiyacını kandırışğa karatğanki, bu yolda, eger zarur bolsa, anasını satışdan hem kaytmasdı. Belki, bu fikrim natogrıdır, lekin könlüm şundan, deb turgan bolsa, ne hem kılardım? u bemisali zeherli meve beredigen giyahğa ahşaydı. Undan ehtiyat bolmak kerek!"

Tübsiz öyler girdabıda unin yürek-bağrı eziler edi. Rahim baba ese her tanda oşa koşıkni aytub ötişden talmasdı. Bir küni bundan palvannın kanı kaynab, kattık cünbeşge keldi. U Rahim Babanın tamagıdan hippe boğıb:

Tağın şul koşıkni aytsan kellenni yulıb alamen!- dedi ve unı koyıb yubardı. Şörlik çal şilk etib yıkıldı. Özige kelgeç:

- Keç tongızdayam bar, yeşüllü,- dedi ınkıllab. - Koşık aytuş heç kimge men etilgen emes. Bunun imkanıyam yok.

Rahmet Palvan mülzem bolıb kaldı. Rahim Baba sayedey südrelib koyları sarı ketdi. Şu-şu çal u koşık ornığa başkasını aytadığan boldı:

Bul terek zunu terek,
Boyıdan kesmak kerek.
Yaman yarnın destidin,
Baş alıb ketmak kerek!..

Bu koşık Palvannın şübhesini betler aşırđı. Hatının nigahıda, fe'lide tuğılğan erksizlik, çoçuv alametleri ve Rahim Baba koşıkları Boranbekde hem şübhe uygatmay koymadı. U Reyhandagi özerişlerni Fazılman köliden kaytğaç, sezgen edi. Bırak özünün metindek iradesi bais hatınığa sır bermes, unı sorab-tergemez edi. Lekin esli Rayhan kaynatası unı zimden küzeteyatğanlığını, erinin undan este-sekin savıyatğanlığını sezer ve iç içiden eziler edi. U yürek sıkuv keselige mübtela boldı. Boranbek sassıkmatal payesi bilen bergiden demleme tayyarlab, unı devalay başladı. Ba'zan çayot, kara zirk kebi giyahlardan hem faydalanar edi. U Reyhanğa cüda-cüda açınğanıdan: "Unı sevemen, burungıdek sevemen!", deb özini- özi işantırışğa tirişer edi.

Boranbeknin Kahramanbekke bolğan dostlik hürmeti sona başladı. Buna könlide unga nisbeten tuğılğan şübhe bilen unın kılğırlıg sebeb boldı. Palvannın: "Una dost bolgandan köre koyında ilan saklamak efzel!", degen gepi hem te'sir etdi.

Bunu sezgen Kahramanbek üydel eşikke kem çıkadığan bolıp kaldı. U Rahmet Palvandan korkar, çal mevcud eken, özige kün yokligini, kaçanlardır hali vay bolışını biler edi. Şu sebebli Kahramanbek unı gümdan etiş recasını tüzib koygan, amma bunu emelge aşırıgğa yüregi betlemes edi. Özi kazılıktan kuvğlgaç, yürek ağrığı keselige hem mübtele bolğan, keskin azğan, bekseygen, menleyi ve yüzini ecinler işgal etgen edi.

Nihayet, aysız bir yulduzlı tünde Kahramanbek yavuz niyetini emelge aşırıgğa cür'et etdi: Bağları töridegi tut kavağıgğa yaşırib koygan kavaknı alıb, unı Kahramanbek ötgen küni tüş peyti tutup alğan edi.

U her şitirden yüregi pıtır etib bararken, dem hancerini, dem toppançasını uşlab-uşlab körer edi. Bu kurallar unın ikki yanıgğa asılğan edi. Gaha - gaha aramız saydan tentekkuş, hakkuş, punkuşların kıkırıkları eşitiler, bu- Kahramanbekke adem tavuşıgğa ohşab tuyular, bunday peyde unın yüregi tıpırçılöp yer bağırab kalar, kulağıdı din kılıb, hıyla yatar, bular tün kaşları ekenini bilgeç, ornıdan turıb, behal südreler edi.

Kahramanbek yüregini havuçlay-havuçlay "eselzar"ğğa yetdi. Bu yerde u ança futsat kımırlamay yatdı. Közi karangılıkka örgendi. U Rahmet Palvannı kelininin üyi etrafıda kütilmegende peyda bolışıgıyü kütelmegende gayıb bolışıgıyı gıra-şıra körib turdı. Unın oğlu Halbek orıs, Alışer ve Azamat bilen Fazılman kolıgğa, halıgı çele kalğan işni tütlişge ketgen edi.

Ahiri Palvan körinmey kaldı.

"Karı tüllek! - dedi gıcınıb Kahramanbek. - Meni kolğğa tüşiremen" deb avare bolasen. Senge ohşagenlernin mintesini ipsiz bağlab ketemen!"

U Rahmet Palvannın uykuğğa ketişini yana ança kütdi. Keyin ayak uçıda yürüb, üy artıdagı tüynükke bardı. Ayak-kolı dır-dır ütremakda, yüregi kelisapnı kelige urılışıdagı gürsilleb urmakda edi. Mebada, şu tabda, kimdir, ançaynı bir yolavçı mı, behasdan yötelse barmı, unın yüregi ters yarılıb ketişini anık edi.

Kahraman kavak kapkağıdı kultırab açdıyü tezlik bilen tüynikden içkerige ağdardı ve zipilleb kaçdı. Bırak on beş kadem çapmay, müşükünin aççık çinkırıgını eşitdi.

"Eh, etten! Eh, ham kelle! - dep menleyige muştıladı u. - Eh, etten! Eh ham kelle! Nege pişekni hisabga almadım-a?! Ahir, una sassık elef şırasını içirsem boladı-kü! Sukratnıyam şunday zeherleb öldirişgen-kü! Bu aytıgğa asan, Kahramanbek, emelde kıyın, unın kasesige şıranı kim salardı?!"

A telvesede cerge çapıb tüşerken, ötkir kırralı taşğğa kakılıb yıkıldı. Kolıdagı toppança bilen kavak atılıb ketdi. Ağzı-burnı kanga boyladı. Keft ve tizzeleri şılındı. Lekin u ağrıkını sezmedi, atılıb turdu, cer tübiden kurallarını tapdı ve zor berib çapışda devam etdi.

"Eften, etten!- derdi u yıkıla- sürine çapıb keterken, -Nege lıışak esimge kelmedi eken-e?! Amma bir pışak bir yola üç ilannı öldiralmas. Biri çakar. Uyganıb kalsa-çı?..."

Hakikaten hem Rahmet Palvan müşükünin katuk bıgıllab çinkırışıdan uyganıb ketgen, "bir felaket yüz berdi", deb oylab sekreb turgen, ve derhal çıraknı yakkan edi.

U en evvel cünleri igdedek tikkeygen, dümigacaklanıb, közi yanıb, ağzını arslanlık açıb turğan targılını, son başı uzıb taşlangan ilannı kördi.

Şu an müşük unın töşegi taman birden sepçidi. Palvan şart ögirilib karadı. Bilekdek yoğan ilan körpe üstide südrılmakda edi. Müşük ötkir turnakları bilen unın közini oyıb aldı ve birden arkağğa tiserildi. U rakibinin vişilleb aylanışıgğa bir zum tikilib turdı. Son tağın zerb bilen ilanğğa atıldı ve unın başıdan gırçillatub tişledi.

Şunda, nağehan, palvannın miyesini: " Uynı ilan basıptı!", degen öy permeleb ötdib U tegresige şaşıp karadı: ayağı tegide bir ilan tilini çıkarıb bilenlemakda edi. Unın bedeniden savuk ter çıkıb ketdi. U derhal çekinib, ilannın arkasıgğa ötdi ve unı metin kolları bilen boğıb öldürdi.

Palvan tannı taşkarıda karşıladı. U Akkaya uçıdagı bir tüp mukaddes katranğğa gamgın tikilerken: "ilanlar üyde kandak peyda boldı eken? - deb öyledi - Şıpdan tüşdimiken? Ya taşkarıdan kirdmiken? Ya birav kasddan kıldımiken? Birav? kim eken birav? Kahramanbekmiken? Körmedin mi, uşlamadın mı, tilinni tiy! Biravğğa tühmet kılma! Belki, üynin biran cayıda ilan ini bardır? Belki?..."

Ey, mukaddes katranğ! Ey, ana katranğ! Özin kömek ber! Özün meded ber! Biznin üyni kandak cin urdı? Köpden başımızgğa külfet tüşgeni tüşgen. Ey, mukaddes katranğ! Ey, ana katranğ! Özin kömek ber! Ösin meded ber!"

Bu kors, kayser, mağrur adem şunça yaşğ kirib, en insanğğa, ne dine, ne hüdağğa secde kılğan edi. Bu unın ümridegi birinçi ve songi ilticası edi.

Şu küni u şamgaça kışlakda ivirşeb yürdi. Köp oylab, ahiri hasretini Settar sofı bilen Sultan bahşıgğa aytdı. Ular: "Derhal kan çıkarın, Palvan! Üyinizge cin aralaptı..." dep maslahat berdiler.

Cuma küni Rahmet Palvan koy soyıp, hüdayı ötkeddi.

Kettebağlıklar: "Çar hükümeti Taşkanni basıb aldı!" degen haberni zülhice ayıda eşitdiler. Hemmenin ruhi tüşib ketdi. Elemzede Mansur puçuk eden öç alış nevbeti endi özige kelgenini bildi. U üç kayta karındaşlarını körgeni Yellemege barğan ve u yerden küni keçe kaytğan edi. Şuna Mansur puçuk "Endi gepim esaslı çıkadı" deb oylab elemi yazdı:

- He, kapırlar bizni adem emes, koy deyişerken. He, bizni koydey boğazlaşarken. He, şuna kapırlar Kettebağğğa bastırıp kelışeyatı. He, bunu men Taşkandan eşitib kaytdım. He, yalğan aytsam, hüda ursın, bala-çakam bilen kırılıb ketey!

- Mansur puçuk kebi el nazarıdan kalğan Kahramanbek bu gepige kanat berdi:

- Orıs Çingizhan denem yavuz emiş. Boğaz hatunu beşikdegi balagaçça azablab öldireyatgenmiş. İziden külü harabe kalayatğanmış.

Bu gepler kulakdan kulakka ötib, vahimege aylandı. Hatun-halac, bala-çaka üyden eşikke çıkışıgğa korkıb kalışdı. Erkeklerin kolı işge barmay koydı.

Kazıb akar ticaretçi hem Taşkentden yeni gep tapıb kaytdı:

- Men uruşnı başdan - ayak öz közim bilen kördim. Bizden kapır köp merte küçli hem puhta ekenige

işandım. Uruşda Said Azimbay Mulla Isak, Hakimhoca kebi kişiler ğanıma satıldılar. Abdurrahman degen alçak keykavus suvını Çırçık deryasığa burdurub yubarib şeherni suvsız kaldırdı. Beri bir uruş ançağa çözüldi. Eger Buhara ya Hive hanı Alimkolğa yardeme bergen de edi, Çernyev kaçışğa in tapalmay kalardı. Uruşda meni Alimkulnin cesareti hayretge saldı. Ahiride u ağır yaralandı: top okı unin çep bıkınıdan kirib, karnını veyran etib ketdi. Alimkul at üstide edi. U bir kalkıb, özini tutdı. Asılıb kalğan içek - çavağını karnığa kayta cayladı, sellesi bilen belini çırmab bağladı. Son at çaptırub, haykırub, cençilerni tohtatdı:

- Ağaynılar, zinhar korkmanlar!- dedi çıkırub. - Hüda bizge meded beredi. Tinç yaşayatğan edik. Ganımlar yermizge bastırub kelib, ademlerimizni öldirişyaptı, yurtumızni veyran etişyaptı. Biz ularğa kandak yamanlık kılğan edik? Heç kandak! Sunday eken, nege biz özümüzni horlaşğa, taptasğa, yol koyamız?! Özimiz, elimiz, yerimiz üçün küreşemiz!

Aks halde anamız bergen ak süt haram bolsın!

Kimki hainlik kılrsa u dünyayı bu dünya sermendeyü şermisar bolsın!

- Amin!...

Alimkul haykırub cenge atıldı. Unın közi çaknab turğan bolsa hem, reng-royı mürde tüşige kirgen, beliden pesti, ulavının üsti kanğa belengen edi. Şuna karamay, bu merd adem askerlerni ruhlantırğan halde ança ceng kıldı. Keyin bir çetge çıkıb, kelime keltirib, can berdi.

Rahmet Palvan bu mış-mışlarğa unça işanladı. "Borttırışayatti", deb oyladı. Şunday esede unı çukur kayğa basdı. Boranbeknin Fazılman kölidegi işleri ese yana çala kaldı...

Kettebağda Boranbekni Börıbay kuçak açıb, öpib, yığlab karşı aldı. U özi bilen yüz çağlı Kazak yigitini başlab kelgen edi. Hemmesinin atı, kural-yarağı bar edi.

Rahmet Palvan: "Kongilliler üçün tağ etegidegi vadiyde yaşab, maşk kılış kulay, - dep oyaladı.

- U yerge otavlar ütemiz, yigitlerni zarur nerseler bilen te'minleb turamız"

Bu fikrini Börıkay bilen Boranbekke, son kışlak aksakallarığa aytdı. Ular ma'kul topladılar.

Boranbek bilen Börıbay aldingi kelişuvge binaen etraf kışlaklardağı köngillilerni çakırtıra başlaştı. Bırak aldın ağız köpirtirib va'de bergenler, endi: Yeni üylengenmen", "Mal-halge kim karaydı?", "Menge uruşnun kandak alakası bar?", degen gepler bilen özlerni çetletişgi urınardılar. Ayrımlar açıkdan-açık baş tartardılar ya bolmasa tağ-taşlarğa kaçıb keterdiler.

Bundan Boranbek gazablanır, hünab bolar, okınar ve ahir - akibet Börıbayğa yarılar edi:

- Bizde Vatan... gururı yok, - Boranbekni " elemli çehreside çukur ruhiy azab belgileri nemayan boldı.

- Bul mukaddes tuyğulardan köre hatınımızğa merrimiz belend. Özbek heç kaçan ayalını ğanıma "yam" kılmaydı. Baundank takdirde ya özi öledi, ya ganımını öldiredi. Eger unin Vatanını ganım ayakastı kılrsa halkını horlasa, buna takdiri ezelnin yazuğı deb karaşı, tinçini buzmasligi mümkün. Tüşüngen ademege bu nekadar ağır dehşet-kü, Börıbay ağa!

- Nime hem deysiz, inim?!

- Orta Asiya ummanda derğasız keteyatgen kemege ohşaydı. - Boranbek ağır tın aldı. Şunda, nigahıda payanı yok kaygu aks etdi. - Ya, Rab! Meş'um boran unı hissiz kayalarğa urub, gark eteyatğandek tuyulayattı.

- Zinhar ümitsizlenmen, inim! - Börıbay çöltak kolını iyegiye merdane tiredi. - Ümitsizlik - çekiniş belgisi. Küreşemiz! Elinin başığa iş tüşgende, erkek degen fakat şu yoldan baradı.

Kargalar köpeygen kezde gamgin vadiyge minge yakın yigit yığıldı. Boranbek bilen Börıbay harbiy ilmde nimeni bilişse, şunu ularğa örgetişge kirişdi. Boranbek "Temur tüzükleri"den faydalana başladı. U yigitlerge serdar Börıbay maslahatçı edi. Tutınan gam çulğab alganda, ikki, dost cehangirler, ceng ü cedeller, efsaneviy kahramanlar hakıda suhbet burardılar ve özlerige teskin- teselli bererdiler. Bunday kezde Börıbay köpinçe Şerifiddin Ali Yazdıynin "Zafername"siden parçalar okıb kalardı: "Temur bir vaktin özide düşlanlarğa afet, öz askerlerige kattıkkol rehber, öz halkığa ese ata bola alar edi."

Bunu u: Tegişli hulasa çıkarıb al" Ma'nasıda okıyatğanını Boranbek anlar ve şu saniye "tüşündim" degendek baş ırgab koyardı. Unın özi hem cengler toğrısıda söylegende, "Temur tüzükleri"den behtiyar misaller keltirib kalardı: "Uruş meydanıda leşker başlığı tört nerseni yahşı paykasın. Birinçi, en evvel u yernin suvını, ikkinçi, esker saklaydığan yerini, üçünçi, şu yer ere ganım eskeri turğan yerden egizrak bolışını, yana kuyaşğa karşı bolmaslini, anın üçünkim kuyaş şu'lesi esker közini kamaştırmağay, törtinçi, uruş meydanı aldı açık, ken bolışı lazımdır".

"U hem akliy, hem hismaniy, hem ruhiy cihetden küçli, - dedi öz-özige Börıbay. - Fakat hüda unı ferzendden kışğan. Ayalı hem binayıdek. Kanı, endi, şunday yigit han ya serkerde bolsa? Efsus! Şumlikni, legenberdarligü müttehkemlikni bilmeydigen kişi, tayançı yok kişi sıra ösmeydi!"

Cumad el-evvel ayı Çar koşını Sırderyanı keçib ötib, aldınğa siliyberdi. Bundan Kahraman kınğır (el unı şunday atay başlağan edi), Mansur puçuk, Nur-hezler iç-içleriden sevindiler. Sebebi, end, elden oç alış hemde mensebge crışış imkanı tuğılğan edi. Elemzedeler şu niyetlerni közleb, Çerniyevge hat bitişdi.

"Esselemamu alayküm, general Çerniyev cenabları! Kademiniz tağın hem kutluğ bolışığa işançılmaz kamıldar. Siz tarihte bitilgen cemi serkerdeyü kahramanlardan üstündirsiz ve sizdek uluğ zatğa sadık kul bolıb hizmet etiş ese biz üçün baht hem saadettir. Lakin bizde (kışlak namıyu ismi- şeriflerimizni mektubını alıb barğan kişi aytadır. ehtiyat nukta-i nazarıdan şunudak kıldık) sizge çah kavlayatğan kara niyetli kimseler hem bardırkim, bundan sizni ağah etişni öz burçımız deb bilgeydürmüz. Eler minden ziyad celladdırlar- başlıkları Boran hökiz bilen Börı kazakdırlar. Siz dek akl-zekavetde medeniyetde yüksek uluğ zat bunun mağzını çakar hem biz tamağna kadem rencide eter, deb oylagaydırmız. Szni ken kuçak açıb, nan tuz bilen kütib aladırmız.

Siznin sadık kullarınız..."

Hatı Nur-hez yaşırınca alıb ketdi. Unin ikkiyazlemeçi aşnaları ese zimden fıskı-fesad gep yayış bilen birge kuyıdağı mazmunda imzasız varaka tarkatışını devam ettirişdi:

"Nadan köniller! Yakın künde Çerneyev degen yavuz üstinizge açafetdey bastırıp keledi. Boran hökizge nime-ölse, heç herse yütizmeydir, kaytağa "hezelek" degen namdan kutıladı. U, anavı-özige ohşaş urnakka zar kazağı bilen gümdan bolaversin! Sizler bala-çekelerine karalar, boydakların üyleninler. Neçün özlerini ötege urasızlar? Yoksa, sizlerin kesirlerine bizlerem kaladırmız. Bilesiller mi, özi yav azrailden betterdir, kademi yetgen caynı dözahğa aylantıradır, uşlağan ademnın terisini tirikley şiledir!..."

Bundan vesvesege tüşgenler hem, kaçıp ketgenler hem boldı. Boranbek Börıbay bilen fikrleşgen halde öz otavları aldığa könillerni yığdımlar. Tağ başını kara tümen kaplağan, amma mukaddes katranğı, tizme kayalar appak karlar ara körinib turar edi. Savuk ızgırın kalın kar yüzine undey tızgıtı., nahuş çiyillemede edi. Yigitler yer tepinib, kullarını bir-birige iskab, serdarnın nutkını tinleşge şey turardılar. Katar caylaşğan ak, kara otav tüynükleriden akış tütün buruksıb çıkmakda edi.

- Ağaynılar! - deb gep başladı u ğamgin ahengde işanç bilen. - Her hıl yalğan yaşık gepü varaka tarkatayatğan galamışlar bizge tühmet kılışmakda. Bizde körinib turubdiki, kekü menfaatlerini hemme nersedan, hatta el-yurt lenfaatlerinden hem üstün koyışmakda. Aslıda ularğa aravanı at tartadı mı, hökiz tartada mı, eşek tartadı mı, fakir yok. Bu galamışlar üçün yağlı cay bolsa, karınları tok, üstleri büt bolsa bes, tukkan analarından hem keçib yubarışadı. Ular fakat bizge emes, orısğa hem tühmet kılışmakda. Orusuyada men ikki merte bolğanmen, u yerde bir neçe ay yaşağanmen. Az mı, köp mi orıs tilini, fe'lini, örf-adetini bilemen. Dostım - Börıbay ağa ese Orısıya paytahtı - Paterburg'da okığan, yaşağan. Şunun üçün işanasızlar degen ümıddemen. Orıs heç kanday azrail emes, cebrdiyde halk. Undan köp nerse örgensek arzıydı. İlm, medeniyetde bizden ança üstün taradı. Kanı endi şu halk bilen ağa-inidek yaşasak! Hazırça bunun ilacı yok. Çar hükümetiden orıs halkı narazı, una karşı küreş alıb barayatur. Huddı şu Çar hükümeti biznin hem boynımızğa kullık zencirini salmaqçı. Ahir buna yol koyıb boladı mı, ağaynılar?! Erkimiz, yer suvımız, nanımıznı berib koyıb yaşaşımdan en murad?! Ahir, biz baskınçının nimesiden korkamız? Ahır, u küçli bolsa, Çimkent de Alimkuldan yeniler midir?! Yok! Taşkendegi mağlubiyet ese Alimkulnın ölümiden keyin roy berdi. Neçün? Koşın serasımada kaldı, birdemlegini yokatdı. Biz ese bir can, bir ten bolıb küreşmağımız kerek, Aks halde yenilemez, ümr boyı ganınga boyun egib yaşaymız, bu bilen bala-çakamızı hem kullıkka mahkum etgen bolamız.

Köniller lerzege keldiler. Onğar ağrının merodane avazı yenredoi:

- Yok, biz dünyaya tiz çökib yaşaş üçün kelmegenimiz!

Ongar ağrı kaçınca kızıkkan, kaçınca kekçi bolmasın, ança teren, fikrleş ve idrak etiş kabiliyetigi ege edi. U özının kek saklab yürüşi na-orın ekenini bilgiç, uyalıb yurdu ve şu bilen birge Boranbekke yakınlaşış yolını ahtardı. Mene, paytu kelgende Nur-hez, Kahraman kınğırının karşılıklarına karamay, könilliler safığa koşıldı. Şundan mı, el unı yana Onğar Palvan deb atay başladı. Hazır bu mağrur ve tünd yigitnin gepi hemmege ma'kul tüşdi, köpçilik unın ateşin sözlerin tekrarladı. Bular içinde Kahraman kınğırının inisi- Yaşarbek hem bar edi. U yüz tüzilişiyu barça faziletleri bilen Kudret tegirmençiyge ohşab keterdi. Boranbek: "Bir derahtdan eger hem, hari hem, tokmak hem, sap hem çıkarken de..." deb oyladı. Son adetde gidey özınıni tetik ve merdane tutğan halde:

- Yaşanlar ağaynılar! - dedi kudretli avazı bilen şav-şuvnı basıb. - Köp yaşenler! Bolmasa, ağaynılar gep bundak, düşmanğa temurça usulni kollaymız. Bu yerde kaskınçını aldında özkezib yubaramız. Ganım Cızzahda Buhara leşkerige toknaş keledi toknaş keledi. Ene şunda biz unın arkasından barıb, ensesige zerbe beremiz! - U Akkayağa karadı ve hıyal süküit saklağaç, mukaddes katranğı meded bergey, amin!

Hemme savukda mağrur kad kerib turğan katranğığa yüzlenib, keflerini yüzige tartdı:

- Amin!!!

Könilliler yolğa çıkdılar. Bundan Kahraman kınğır teşvişge tüşdi. Sebebi: "Nur-hez u örgetgen hemme gepni tatar tilmaç arkalı Çerneyevge aytğan, general mensinmegen tarzda, "Yerunda", degen. Keyin, hamuza tartıb, kerişib, lakayd bir ahengde: "Cızzahdan son... bararmen" recasını berbad etiş üçün adem yubarış ya yubarmaslığını bilalmay, ikkilenib kaldı. Son, ahiri, tağın Nur-hezni yubarmakçı boldı, lekin u: "Dad ölemen, barmaymen, - deb turıb aldı. - Kapirler meni abdan mezeh kılışdı, kalaverse yol hatarlı".

Kınğın Mansur puçuknı köndirmakçı boldı. U hel baş tartdı: "Bala-Çakamı bar, üke şunu mendan halas kıl, ükeb Kapirinden korkamen, üke, hezilleb turıb, soyıb koysa, bala-çakamını uvalığa kalasen, üke".

Kahraman kınğır: "He, meyli barmasaların barmanlar, beri bir kapir yenedi, barı bir hatımız iş beredi...", deb koya kaldı. Şundan keyin unın kalbi meş'um kuvanç ile Rayhannın solım kuçağı taman telpine başladı. Amma u mülhazalı, tedbirkar yigit edi: "Belki palvan höcekörsine uruşğa ketgendir, - dep oyladı kınğır. - Belki yarım yoldan kaytar. Ahir, bu la'neti çal köpden izimden tüşib yürüpti- de. İkki-üç kün sabr kılısam, asman oyılıb, yerge tüşmes. Şundayel "isi çıkmasa", demek, a kapir bilen boğıyaşatğan boladı. Beri bir "Yetti ölçeb, bir kes" degen gepge emel etemen.

Kütılmegende Rahmet Palvan Çimkorğandan izige kaytdı. Bir neçe kün Ortadaşnın şark tamanıdaki Teşiktaş ğarıda yaşadı. Hurecunıdaki azık-avkat hem ahirleb kaldı. U her küni karanğı tüşşii bilen atda "Asalsaz" artıdaki cerge barar ve yol paylar edi. U kahratan savukda dema - dem toppança, kılıç, güğürtlerini uşlab- uşlab koyar, unın bu turışı ve hareketleri karakçını esleter edi. Kar boranı kuturğan bir keçe palvan:

"Şübhe- gümanlarım na-toriğa ohsaydı, - dedi. Öz-özige. - Rahim çopan hem şunçakı koşık aytğandır. Tahda uyge barmen. Karığanımda itdek paylakçılık kılışım uyat. Bunu birar adem sezib kalsa bar mı-şermende bolamen".

Rahmet Palvan boran kem tegedigen köz ılgamaydığan taş kevegide yatsa hem, (her gel boz aygırını bir çakırımça yukarıda, kemerde kaldırar edi) ızgırın savuk unın ken ve yerge tegib yüredigen postnıdan ötüb, bedenige ignedek sançıla başladı. U: "Çıdaylen! - dedi kahr bilen. - Çıdaymen!" Şundan Keyin palvanğa boran hem: "Çıda, çıda, çıda deb bökire yatğandek tuyula verdi.

Tün ortalarında unın tişi-tişige tegmey takıllay başladı. "Tağın birpes sabr kılamen- dep hayaliden

ötkezdi palvan. - Haynehay şebhe keselige yolıkanğa ohşaylen. Bolmasa tün zulmetide bundak tentireb yürmesdim".

"Birpes" hem ötdi. Palvan közgalmadı. U postunun yan çontağidan nas (palvan Humarhanım ölümiden keyin nasğa adetlengen edi) alıb atarken: "Kağın azgine sabr kılamen! - dedi. - İşkılıb muzlab kalmasam görgeydi".

"Azgine sabr" kıldı. Yana "azgine..." Yana... Şunda, u, nagehan, yırtkış hayvandek okireyatğan boran ara südrelib keleyatğan bir mahlukka közi tüşdi. He-he, evvel şunday deb oyladı u. Keyin unın ademligige, keyin ese Kahramanbek ekenligige işandı, roy-rast işandı: "Hahraman!" Namisdan titreb ketdi u. Ya, hüda, birden a'zay-ı bedeni terge batdı. Nefesi Tamağıda, ikki çağıda yangaksıman şakkalar oynay başladı. Közlerige kan koyıldı. Tişleri gıcırday başladı. Bırak u ornıdan sapçıb turıb ketmedi. Özini hali özi tüşünib yetmegen kandaydır gayrı tabiiy irade bilen basdı. Kütdi. Rayhannın hıra yarışıb turgan derezesiden köz üzmev kütdi. Evvel u: "Yalğız özi... Şuna korkkanıdan şam yakıb koyğan, - deb oylağan edib endi ese: - Oynaşını kütüş için yakıb koyğan eken, - deb oyladı. - Ya Rabbim! Ya Rabbim! Kandak dehşet bu! Neçün şunday rezillerni yer tutmaydı?! Neçün?!"

Kahramanbek közden üçdi. Rahmet palvan gazabdan dağ-dağ titreb, ornıdan turdı. U kolığa toppança alıb, ecdahadek tolganıb, derece aldığa bardı. Şunda kandaydır tesirtüşür şavkını, Reyhannın yığlayatğanını eşitdi. "Maçağar!" dedi içide bekiyaz nefret bilen ve derezeni tepib, sındırıp, içkerige uçıb kirdi. Yüz kollarını ayna tilib, kesib yubarganını hem sezmedi.

Şku tabda dünyada undan korkınçlırak, undan vahşiyarak canzat yok edi. Ya, elhezer! Bu meş'um kıyafeni körüşleri bilen tünge kıyılı parapare bolıb ketgen ketgen Reyhan hem, közleri çakçayğan Kahramanbek hem çonkırıp yubarışdı ve mürdedek katıb kalışdı. Palvan benihaye kuturıb ketgendi. U kılıcını gılaşından şart suğurdı ve bekiyas gazab, nefret bilen Kahramanbeknin yüzige tüşürdi. Son:

- Senge erkeklik hayf!! - deye unın micasını çapdı. Kahraman kınğır kımır etmedi. Kan tırkırab atılab, özini, töşekni hemde Rayhannı bulğamakda edi. keyin u saçları saçılıb yatğan Reyhannın gam, namus, karkuv ifadeleri teşdek katıb kalğan ma'sum çehresige mislsiz ıdırğanış bilen tüşürdi ve:

- Senge ayallık hayf!!! - deye şörlükniñ solım sıynasığa kılıç urdı. Kan tizilleb atıla başladı. Şundagine Palvannın yelkesinden tağ ağdarılğandek boldı. Özini yenil hem hatırcem his etdi...

Şu kara tün Boranbeknin könli her kaçanğidan hem hatınc edib Anası ölgende hem, doltı böri kışlaknı astın-üstün kılğanda hem, u şunday haletge tüşgen ediu: "Nege dilim siyah, ğaş?... - derdi özige öze u.- Yakı bu - ceng aldıdağı vesvese mi? Ya üyde bırar karı hal yüz berdi mi? Atam nege yarım yoldan kaytub ketdi?..."

Boranbek çelkeş fikrler kurşavıda tünni akartırdı. Tan kişi dilni huftan eter derecede ruhsız, tünd ve savuk edi. Yer boz kebi tümen tegide muzdek katıb yatardı.

Könilliler ayazda ister- istemes nanuşte kılışdı. Uların çehrelerige gam, çarçav ve korkuv saye taşlab turğandey edi. Ya Boranbekke şunday tuyıldı miken? Undey dese, Börıbay, Ongar Palvan, Yaşarbak, Alisher, Azametlernin dahil ekenlikleri sezilib turıbdı. El-yurt başığa iş tüşgende, özim hakımda oylaşım uyat hem cinayet! - dedi içide merdane ruh yetişmeyatur. Ruhsız ese cengge kiriş u yakda tursın, heç iş kılıb bolmaydı.

Boranbek oylab turıb otavlar aldığa gülhanlar yakışını, koylar soyışını, şorvayu kebablar tayyarlaşını ve arğumaklarga yem berişni buyurdı. Bu tedbir Börıbayğa hem ma'kul tüşdi.

Bezm kızığanda, avkat yeyilib, köze-köze şarab içilib, oyun-külgi başlanğanda, at yorttırıp Rahmet Palvan keldi. U dürüstgine kurallanğan bolıb, kolıda haligi tört kulaçdan uzun ırğay tayağı ehm bar edi. Boranbek atasının akarıb ketgen çehresiyu kan koyulğan közide dem kuvanç, dem gam alametleri aks eteyatğanını ilgab, yüregi uvuşıb ketdi. Bırak sır bermedi. Oyun- külginı devam ettirdi. Fakat mahsus tapşırık bilen ketgen kişiler (bularga karşı çolak başlık edi) kaytışğandagina Boranbekde hem, unın safdaşlarıda hem köterinki ruh peyda boldı. Karşı çolak Boranbek bilen Börıbayğa ellenimelemini pıçırab yatdı. İkki dost bir-birige sevalamuz tikildi - de, indemesden otavğa kirib ketişdi ve u yerdoen ançadan son çıkışdı. Boranbek özini nihayetde tetik tutğan halde könillilerge atlanışını buyurdu. Tezde hemme yolğa tayyar boldı. Şunda Boranbeknin merdane avazı yanradı:

- Ağaynılar, öz Yeri, imanı için küreşyatgen ferzendni hüda kollab- kuvvetleydi, el-yurtı unutmaydı. Aftab, yer, suvnu yokatıp bolmagendek, el-yurtını yokatıp bolmaydı. Fakat biz metanetli bolaylık ağaynılar, ölsek merd bolıb öylelik. Açık aytamen, yavnın için biz una heç kütılmagende yakından turıb zerbe beremiz. Endi cengge ağaynılar! Bu küreşde hüda bizge yar bolsın! Amin!...

Ular çar koşını han leşkerini Temurnin dervazesı taman ambirdek sıkıb barayatgen, ötekese yarılğan Yakub kuşbegi öz eskerlemini taşlab kaçışını molcallayatğan bir kesde kır artıdan güldireb çıkdılar. Bunı düşman heç kütmevgen edi. Bu - una behasdan ayağı tegiden gümbirleb atıla başlağan dedey te'sir etdi ve u telvesege tüşib, özini onlalmay kaldı. Huddi şu lahza seldey basıb barayatğan könilliler unı okka tutdılar: tehlike ve işkencede kalgan yav ikkige bolınıb ketib, çekine başladı. Haş-paş degünçe kılıç, neyzeler işge tüşdi. Rahmet Palvan ırğay tayağı bilen duş kelgen düşmannı urıb-ağnatıp, kara bulutlarını yarım çaknağan çakmakdek düşman ortasığa yarıb kirdi. Bundan Boranbeknin yüregi arkasığa tartıb ketdi. Nege atam özüge-özü ölüm kıldırayatğan ademdek özini cehennem törige urdı? U havf- hatarnı unutıp, oşa tamana at saldı. Una köpleb safdaşları ergeçdi. Bırak keç edi. Rahmet palvan yelkesiden, bıkınıdan yok yeb, kuladı.

Düşman Sırderyanın ön kırgağına çekinde. Könillilerin fevkuladdağı cesaretleri köp alkışu şavşuvga sebeb boldı. Bundan Boranbek bilen Börıbay ünçelik sevinmedi, ular içki bir tuyğu bilen yav yana küç toplaş kelişini sezışer edi. Endi ikki dost ahvalde Kettebağğa alıb ketiş mutlaka mümkünmes", deb tabibler ruhsat berişmes edi.

Bir küni Buhara emiri - Said Muzaffer ularnı öz huzurığa çakırıp, kuçaklab, galaba bilen kutladı:

- Berekelle, yavkurlar!- dedi u kuvnak ahengde. - Sizler meni şad etdileriniz. Minnetdarmen!.. Oğlum, siz Buhara da, köpkeride benim tahsinimge müşerref bolğan erdiniz. Börıbay ese bir peytleri mence hak gep aytğan edi... Her ikkavinızıyam merdlikleringe ten berdim. Rahmet, cigerlerim rahmet! Endi ikkavinızga hem münasib menseb bergeymen. Biriniz İskender, ikkiniz - Eflatun... degendek. Bul hakka oylab körgeysizler.

Üç kün mühlet.

Emir yanında sevlet tökib turğan Farist Cenablarığa ma'kul mı degendek köz kırı bilen karadı. U, ma'kul hazret-i Aliyleri, degendek hıyal cılmaydı.

Farist cenabları Anliyedek memleketden teşrif buyurğan edi. U çar hükümetige karşı küreşde emirnin ön kolu hisablanardı. Bu tekebbür zat Boranbek bilen Börıbayğa dostane bir tarzda nazar salayatğan bolsa hem, kandaydır derecede özini ulardan yukarı koyayatğanı avzayıdan sezilib turar, bu ese ikki tiyrek akl egesinin gaşını keltirmakda edi. Boranbek: "Beçare Vatan! - dedi iç-içiden titreb, ezilib. - Hali sen Avropaga koğırçak bolmasen edi deb korkamen!"

Said Muzaffernin gepe birpesde Yakub kuşbegige yetdi. Bundan unın kanı miyesige urdı, köz aldı karangılaşdı. U özini bezor tutub kaldı. Son tişini - tişige koyıp oyladı. Ahiri bir kararğa keldi şekilli, közi meş'um sevinç ile parlay başlıdı. U şu zehatı könlige yakın on kişini öz otavığa çakırıp aldı. Bularnın içide cenab Muradbek (Kuvkoz) hem, Muhalled dev hem bar edi. Yakub kuşbegi ularga öz fitnessini aşkar ayladı...

Mezkur otavğa Boranbek bilen Börıbay hem tektif etildi. Börıbay negedir özini kesellikle saldı: "Çalın yalğız özi kalışı hem abaddan emes", deb özrini müstahkemledi. Boranbeknin hem ayağı tartmadı. Şu tabda könlige allakanday gaşlık çökken edi. Bırak unı hali-canığa koymay kıstaşmakda ediler. Ahiri na-ilac könd. Börıbay unın kulağığa: "Çekki kılayatarsan, inim! - deb şivirled, - He, meyli, ehliyat bal!"

Boranbek heyran bolıp, bezmge ketdi.

Meyhörlik sehergeçe çözüldi. Otavdagiler Boran beknin tensiz kılıçböz, pıçakbaz, çevendaz hem de davyürek ekenligi hakıda tınmay ağız köpirtirişdi ve unı bir emelleb mest kılışdı. Yaku. kuşbeginin ağızının tanabı kaçdı:

- Boranbek akl-zekavetde hem, küçde hem tensiz, - dedi Yakub kuşbegi sırdaşlarığa mahalı köz kısıb. - U kökde uçıp boraytğan her konday kuşnın hem köziden behata urıb tüşiredi.

Şu mahzada Muhammed dev Boranbeknin arka tımanıda, toppança üşlegen halde tik turardı.

- Amma perverdiğarı alem Boran orısnı bir nersedem kısğan, - Yakub kuşbegi gipide devam etdi: - Baçareniki yok!.. Ha-ha-ha!

Birden külgi yenredi. Boranbek mesttigige karamay, gazab bilen ornıdan sekreb unın başığa zarb bilen urdı. Boranbek otırıb kaldı. otavdagiler unı birden basıp yavuzlarça tepe kettiler. Boranbeknin hemmeyeği mamatalak boldı. Ağızının ikki çetiden kara kan sıza başladı.

- Bes, botalaklarımı, bes! - dedi Yakub kuşbegi urcayıb. - Dünyada en küçli, eh havflı küreş - mahfiy küreşdir. Mana, bunın mevese! - U ortada mürdedek çözülib yatğan Boranbekke işare kıldı. - Huddi men aytğan yosında Boran orısnı peygamberi isasimen... - Yakub kuşbegi gepiden tohtab urcaydı. Son çala kalğan gepini tügetmey başka gepni başladı. - Zinhar eslerden çıkarmenler, hemme nerse mahfiyliğide gözel hem kudretli. Aks halde! - Unın közleri yavuzane çaknadı. - Aks halde... - tekrarladı u gepinin devamını aytmay ve barmağı bilen tamağını "tilib" körsetdi.

On kişi Boranbekni bükleb, kanarğa tıkişdı ve bir kara at üstige tağıb bağlaşdı. Son unı özleri vaktınça karar tapgan Temurlan dervazesiden hiyle neridegi Nurek deresige alıb barışdı.

Bitte- yerimte avçını hesabğa almağanda şemal, boran erimes bu hılvet aşıyanğa adem kademi kem teger edi. Dere etrafı yangak, arça, na'metek kebi dav - derahları kara kayalar blen örelgen edi. Bu ölmes kayalarını öreleb, bir taşkın say akmakta edi. Saynın şunday ortasından bir sılık kaya ösib çıkıp asmanu felekke sançılıb turardı.

On kişi Boranbekni kıp yalanğaç etib şu kayağa bağlaşdı. Keyin unın keft ve ayaklarığa polat mih kakışdı. Ağız aralaş közini peyteve bilen tağışdı. Ağız aralaş közini peyteve bilen tağışdı. Boranbek heç nersen! sezmedi. U allakaçanlar dünyadan ötgen bir sılık kaya ösib çıkıp asman-u felekke sançılıb on kişi Boranbekni kıp yalanğaç etib şu kayağa bağlaşdı. Keyin unın keft ve ayaklarığa polat mih kakışdı. Ağız aralaş közini peyteve bilen tağışdı. Boranbek heç nersen! sezmedi. U allakaçanlar dünyadan ötgen misal kımır etmesdi. Göya, endi unın üçün azabları savuklar öz te'sir küçlerini yokatğan edi.

Gepçi celladlar Yakub kuşbeginin tapşırığını akızmay - tamızmay emelge aşırıslar hem, içleride undan nazarı ediler. Onavı hem: "Bul bedbahtnı Temurlan dervazesinin özide gümdan etsek hem bolardı, - deb öylerdi. - Kara savuk tünde kar keçib, şunça yıl basıp, unı şu yosında azablab öldiriş şart emesdi".

On kişi boranlı dereni derrav terk etdi

Şu zehatı kimdir Boranbekni boşatıb alıb, tamirini uşladı ve : "Hayriyet" deye oh tarttı. Son üni şaşıb kigizge örerken: "Bürgütten kanabürgüttnin kanatını sindirdiler! Endi, u tirik karal miken? Bu - yazda kar yağışını ümid kılğan bilen beraver".

Bu adem Börıbay edi.

Börıbay dostını yavuzlar çakırışğanıda, unı alıb kalış imkanını tapmağanığa öziden kattık rencidi. U ıztırabu teşvişte lahza sayın otavdan çıkar, kulağını din kılğan köyi közi dört bolıb dostunun yoluğa karar edi.

Nihayet Börıbay appak karda yirik-yirik kara dağlar peyda bolğanını kördi. U deral oşa yokka yügürüb barıb, özini peneye aldı ve dehşetli vakeanın şahidi boldı. Son u arkasığa kaytdı, her ehtimalge köre otavdagi kigiz bilen gügürtüni aldı ve atığa minib "kara dağlar" izige tüşdi...

Bu peytda Yakub kuşbegi Börıbaynı öldiriş üçün barayatğan edi...

Börıbay hazır Kettebağga barış havflı, Muzkuduk ese uzak ekenini hesabga alıb, Akkayabir tüp mukaddes katranğı ctegidegi - Kırkız garığa cönedi. U dostını apıçlab atını yeteklegen halde şamgaça kar keçdi ve menzilge yetdi. Börıbay bu garnı alıs bir kezleri Uygakbek bilen tağda dem algende körgen edi.

Şu tündeyak Börıbay Akılbek bilen Halbek tüykeşge haber berdi. Ular derhal azık-avkat, yakılığ, çıkarak, ıdış-tavak, körpe-töşek alıb hemde Sultan bahşını başlab garğa keldiler.

Sultan bahşı Boranbeknin sinen ayak-kollarını tahtakaçlab bağladı, cerahatlemi yuvıb, artub, ularğa darı-dermanlar sürtdi. Keyin Akılbekke yüzlenib dedi:

- Tereddüderinni körinler. Erte ya indin hüda amanetini alad.

Oğlı bir ah garnı lerzege saldı.

Şu keçe Börıbay Halbek orısını Temurlen dervazesige cönetdi. Bırak u bekarge avare bildi: Rahmet Palvan yerde hem, kökde hem yok edi. Unı Ongar palvan, Yaşarbekr, Alişer, Azametler hem uzak ahtarib tapışalmadı.

Meş'um haberler, Börıbaynı esenkiretib koydı. Amma sır bermedi: "Hüda hahlab, Boranbek tirik kalsa, bu hakda ağız aç körmenler!" deb dostlarığa uktırdı.

Boranbek ölmedi.

Her tünde undan Akılbek, Subtan Bahşı, Tat'yana Sergeyevne, Halbek Orıs, Alişer, Azamet, Ra'na, Arzugüller haber alıb turardılar. Boranbek katuk alahsırağan halde gah huşığa kelib, gah huşıdan ketib yatardı. Börıbay unın kaşıdan bir kadem hem cılmasdı.

Ra'na hem Börıbay ağa yolını tutışını-ağır künleride özi üçün en yakın insan yanıda bolışını ister, isterige emes, bütün kalbi bilen şuna talpınar edi. Ahiri yenib bolmas bu istek galib çıkdı: kızın hayatı garda keçe başladı. Yüzközide, sözide, hatu hareketide ma'neviy küç, erkinlik bark urıb turğan bu sağlam, merdane akl egesi re'yini ne anası, ne ekeleri ve ne başkalar sindirişge batındılar. U anasının her hıd endişege barıb, nailalıkliden aytğa e'tirazığa karşı şunday dedi:

- Gül ümrini hem, kepelek ümrini hem heç kim özgeritirmeydi, ayıcan. Menin ahdimni hem bu dünyada heç kim özgeritirmeydi!

Hayatda şunday kızlar bor-da ahir. Eger ular bıravlarını sevib kalışsa bar mı, hemme hemme nerseni unutub koyışadı, yigetlerdegi nuksanlarını hem, ademlernin fısku fesadlarını hem... Hatta ularğa ata-analarının ögit-nasihatları hem, yok - popısalariyu köz yaşları hem kar kılmay kaladı. Ra'na hem şunday kızlar taifesiden edi. U özini yokatar derecede Boranbekni sevib kalgan edi. Beçaregine öz tuygularını cilavlaşğa hem aciz edi, bir nefes hem una ışk tuğyanı tinçlik bermesdi. U kün boyı Boranbekr etrafında girdi- kepelek bolar, undan sevgüvçi közlerni üzme, hayalide keleşeknin acib levhelerini biter edi.

Yakub kuşbeginin alçakları - Mansur puçuk bilen Nur-hez ikki dostını (Börıboy Boranbekni alıb kaçganını Yakub kuşbegi tahmin kıldadı) itdek ızgıb ahtarardılar.

Boranbek general romenavskiy Cizzahını işgal etgende, endi ayakka tura başlağan edi.

Uzak bir peyteri Omskda Boranbek bilen "sen-menge" bargan Eduard Mihaylaviç Yevseev (Yakında u palkavnik derecesige köterilgen edi) öz kolı asudagi eskerler bilen kaynapesi - Tat'yana Sergeyevneni körüş bahaneside Kettebağğa keldi. Nur - hez bilen Mansur puçuk ularnı nan-tuz bilen kütib aldı. Yevseev Çernyevge hat alıb kelgen kimseni tanıdı ve: "Maladyets, sert!" deye kolını sıkıb, yelkesige kakdı. Bundan Nurheznin başı asmanğa yetdi. "Kördin mi kimmen?", degendey Mansur puçukka işşayıb karadı. Amma palkavnik cirkenib, kolını Kettebağsay suvığa yuvab, tüpürdi.

Aslıda Edvard Mihaylaviçnin maksadı ustazı Çernyevge kol kötergen kette bağıklardan öç alış edi. Mansur puçuk bilen nur-hez una könililer royhatını tüzib berdi ve ularnı üyelerini birme-bir körsetişdi. Palkavnik royhatdegilerin hemmesini (cengde helak bolgan ve kaçıb kutulğanlar müstesna) katı etdi.

Son u Nur-hezni Kettebağ aksakalı, Mansur puçuknı tağbegi, özi içide ölgidek yaman körse hem, karındaşlık hürmeti üçün mi, Tat'yana Sergeyevneni kazı etib tayınladı.

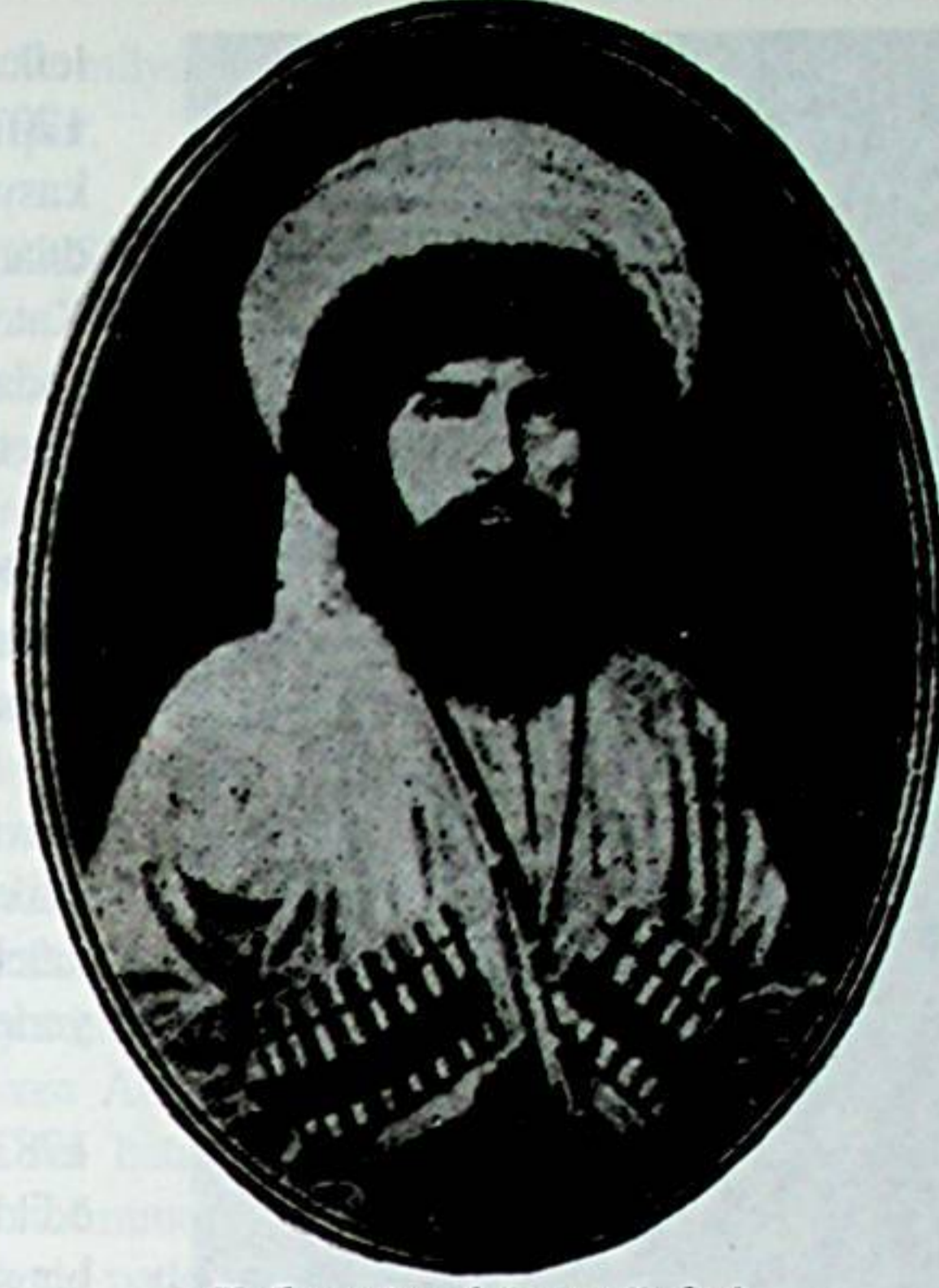
Yevseev Kettebağda fakat bir işni emelge aşırılmadı: Boranbek bilen Börıbaynı tapıb, tuğdan ötkezalmadı. Aynıksa unın Boranbekde içki bir husumeti bar edi. Belki, bu husumet Boranbeknin yüksek zekavetini köralmasligiyu Çernyevge bergen zerbesi hemde oğlı İvannın una ohşab ketişi tüfeyli tuğılğandır. Şundan mı. Unı tanda azablab öldirişni könlige tügib koygan edi. Neçare, tapılmadı. Beri bir elemni bir kadar kandırdı: Tat'yana Sergeyevnenin karşılığiyu yalınib-yalvarışğa karamay. Boranbeknin üyi ve temuriyçe bağığa ot koyıb yubardı. Keyin kaynanasığa "Tez arada kaytamen, siznikige Anne bilen oğlim keleyatır", deb aytdı ve Semerkend tarafğa at kıydı. Eskerleri una ergeşdi. Hemme yakını çentozan kapladı.

Bu meş'um lahzada Boranbek yanayatğan ana mekanığa titilgeniçe katıb kalğan edi. Unın tübsiz gamğa gark közleriden milt-milt yaş akmakta edi. Ra'na hem, Börıbay hem ünsüz yığlamakta edi. İzğırın şamalde deydi bulutlarğa kömileyatğan Ana katranğı hem aççık-aççık titremakta edi.

Uluğ bir hanedan ese öçirüvçige inızarlık bilen dem tutab, dem güvülle yanmakta edi..

Kettebağdan-Karaabdal-Taşkent 1976-1980 yılları.

*Kafkasya'nın hürriyet önderi
Şeyh Şamil*

İnsanlarının karakterine izafeten "her ferdi-
nin hükümdar, her ferдинin devlet, her ferdi-
nin hür olduğu bir memleket" olarak tavsir
edilir Kafkasya.

Peki, Kafkasya Neresidir?

Kafkasya denildiği zaman, doğuda Hazer
Denizi, güney batıda Karadeniz ve kuzeyde
Azak Denizinin Çevrelediği saha anlaşılır.

Kafkasya'nın ana dağ silsilesi Karadeniz sa-
hilindeki Anapa bölgesinden, Hazer denizi
sahilindeki Apşeron yarımadasına kadar du-
var gibi uzanır ve 1420 km'lik bir uzunluğa
sahiptir. Bu sıradağlar Kafkasya'yı ikiye
bölmektedir. Kuzey ve Güney Kafkasya.

Güney Kafkasya Azerbaycan, Ermenistan
ve Gürcistan'ı kapsar. Bu kısma Maverayı
Kafkasya da denir.

Güneyden Hazer Denizine dökülen Samur
Nehri, Kafkas dağ silsilesi ve Karadeniz'e
dökülen İngur Nehrinin, doğudan Hazer
Denizi'nin, batıdan Karadeniz ve Azak
Denizi'nin, kuzeyden Kuma Nehriyle bir
çok uzun göllerin teşkil ettiği Maniç hatının
çevrelediği ülkede Kuzey Kafkasya'dır.

Bu sınırlar Kuzey Kafkasyanın tarihi, siyasi
ve tabii hudutlarıdır.

1921 yılında Sovyet askeri işgaliyle muhtelif
bölge ve eyaletlere parçalanan K.Kafkas-

Hürriyeti Beklerken KAFKASYA

Erol Karayel

ya'nın 1918 yılındaki milli hudutları
268.835 km² araziye sahiptir. Yine o yıldaki
nüfusu 6.475.300 kadar idi.

K.Kafkasya'da Kimler Yaşar?

K.Kafkasya'da halk muhtelif kabilelere
aynılır. Her kabilenin kendine mahsus bir
lehçesi vardır. Başlıcalarının ülkeye
dağılımı şu şekildedir:

Batı Kafkasya: Adige ve Abhazlar,
Orta Kafkasya: Karaçay-Balkar, Kabartay,
Asetin'ler,
Doğu Kafkasya: Çeçen-İnguş ve Dağıstan
kabileleri.

Ayrıca Dağıstan'da Kuzey Kafkasya'nın
diğer bölgelerinde, Kumuk, Nogay,
Karapapak, Azeri, Türkmen, Kırgız gibi
diğer Türk boyları ile Ermeni, Rum, Leh,
Rus, Ukrayna gibi milletlere mensup
azınlıklar yaşamaktadır. Kazaklar ise Terek,
Kuban ve Stavropol bölgelerinde büyük kit-
leler halinde bulunmaktadır.

**Kuzey Kafkasya'da
Dil ve Sosyo-kültürel Yapı**

Kuzey Kafkasya'da yaşayan ve yukarıda ad-
ları zikredilen otokton halk, aralarında kes-
kin lehçe farkları bulunmakla beraber aynı
köke bağlıdır. Daha önceleri Kafkasya'ya "
Cebel-i Lisan" (Lisan dağı), "Milletler
ülkesi" gibi adların takılma sebebi işte bu
lehçe çokluğundandır. Modern dillerde bulu-
nan ses sayısını iki misli ses ihtiva eden kaf-
kas dillerindeki bu durum, coğrafi faktörlerin
tesiriyle ve merkezîyetçi bir kültür faaliyeti-

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

ne imkan bulunamaması sebebiyle meydana gelmiştir.

Kuzey Kafkas cemiyetinde ırki özelliklere, tali-coğrafya mahiyetine, tarihi faktörlere ve 18'inci yüzyıl başından itibaren asıl güçlendirici unsur İslam inancı esaslarına dayanan sosyal bir birlik derhal göze çarpar. Aynı dekor içinde aynı elbiseler giyilir, hayat tarzı ve gelenekler aynıdır. Halk vatanını, varlığını muhafaza edebilmek için tarih boyunca büyük müstevli akınlarına karşı birlikte mücadele etmiştir. Bunun neticesinde karakterleri ortak bir yapı kazanmıştır.

KUZEY KAFKASYANIN KISA TARİHİ

Kuzey Kafkasya'nın ve Kafkasyalıların tarihi, arkeolojik kazıların ışığında Milattan önceki yüzyıllara dayandırılmaktadır. Sürekli değişik kavimlerle mücadele içinde olan Kuzey Kafkasyalılar, varlıklarını bugüne kadar sürdürebilmişlerdir. Ancak, Kafkasya'nın ve Kafkasyalının geleceğinin de ilgilendiren en önemli tarih ilimi, Ruslar olan mücadelelerini içine alan kısmıdır. O sebepten biz:

Kafkasya-Rus İlişkileri

İlk Kafkas-Rus ilişkileri 10'uncu yüzyılda başlamıştır. Taman üzerinde hak iddia eden Kiyef prensleriyle Kuzeybatı Kafkasyalılar arasında uzun yıllar süren kanlı harpler oldu. Bu arada Orta Asyadan gelen ve Doğu Avrupa'yı istila eden çeşitli Türk kabileleri (Peçenekler, Uzlar, Kumanlar) Kiyef prenslerini kuzeye çekilmeye mecbur ettiler. 13'üncü asırda Moğol istilası vuku buldu. Kuzey Kafkasya'da da kanlı izler bırakan bu istila daha sonra yerini Altınordu devletine bıraktı. Bu devlet Ural dağları ile Baltık Denizi, Oder Irmağı, Karpat Dağları ve Karadeniz arasındaki geniş bir sahaya yayılıyordu. Bu 250 yıl süren Türk-Tatar hakimiyeti, kabileler halindeki Rusların birleşmesine, Türk-Tatarlar'dan teşkilet ve idare sanatını öğrenip ileride kuvvetli bir devlet olarak sahneye çıkmasına sebep

İmam Şamil ve naibleri

olmuştur. 15'inci asır sonunda Altınordu devleti iç karışıklıklar neticesi parçalanarak birbiriyle didişen küçük hanlıklara ayrıldı. Bu durumdan faydalanan Ruslar hızla genişlemeye, kuvvetlenmeye ve büyük bir emperyalist devlet halinde tarih sahnesine çıkmaya başladı. 1552'de Kazan, 1556'da Astrahan Hanlıkları istilaya uğradı. Daha sonra İdil (Volgo) boylarını hakimiyetine alan Rus orduları, güneye, Kuzey Kafkasya'ya yöneldiler.

500 yıla yaklaşan bir aradan sonra Kuzey Kafkasyalılarla Ruslar yeniden sınırdaş oldular. Rusların müteccavis tutumlarıyla kanlı bir mücadele başladı. Önemli satır başlarıyla hadiselerin gelişimi şöyle oldu:

1594 yılında Kont Huorostin'in 40 bin kişilik ordusu Kafkasya dağlıları tarafından tamamen kılıçtan geçirildi. 1604 yılında Çar Boris Godanov'un 60 bin kişilik ordusu da aynı akibete uğradı.

Birinci Petro (Deli) Rus emperyalizmini planladı. Hedef, İstanbul ve Boğazları ele geçirmek, İran ve Hindistan'ı işgal ederek sıcak denizlere ulaşmaktı. I. Petro'nun Hindistan'a gönderdiği bir ordu Türkistan'da imha edildiginden hedefine ulaşamadı. Ha-

lefleri plan tatbikini sürdürdüler. 1707-1722 yıllarında Ruslar Kafkasya'da büyük bozgunlara uğradılar. Kuzey Kafkasya Çariçe II. Katerine dönemine (1762-1796) kadar toprak bütünlüğünü muhafaza etti.

II. Katerine döneminde İnguş ve Kabartaylar çok kanlı savaşlar sonucu dağ silsilesi eteklerine sürüldü. Ruslar Kafkasya'da Mezdok-Stavropol kordon hatını tesis ettiler. Bu bölge üzerinde yapılan kalelere Rus ve Kazak kolonistleri yerleştirildi.

1783'de Nogaylar tamamen imha edildi. Kafkas dağlarında müthiş bir savaş başlamıştı. Devamlı ağır kayıplar verdirilen Rusların ardı arkası kesilmiyordu. Bu durum münevver ve savaşçı din adamları önderliğinde, dağlılar arasında sağlam bir birlik ruhu meydana getirdi. Böylece Kafkasya'da "İmamlar Dönemi" olarak bilinen dönem başladı.

İMAMLAR DÖNEMİ

Geç kalınmış olmakla beraber Osmanlı devleti ile yakın temasa geçildi. 1781'de Ferah Ali Paşa Anapa Kalesi'ni inşa ettirdi. 1785'de İmam Mansur Kuzey Kafkasyalılar arasında birliği sağlamaya çalıştı ve başardı... Ruslara ağır kayıplar verdiren bu büyük önder 1794'de Rusların eline geçti ve işkence edilerek öldürüldü.

1801'de Gürcistan Rusya'ya ilhak edildi. 1825'de Azerbeycan Hanlıklarında işgal edilerek Kuzey Kafkasya Rus çemberi içine alındı. Acıdır ki K.Kafkasya dışarıdan hiçbir yardım alamadı. İmam Mansur'dan sonra Gazi Muhammed, daha sonra Hamzat Bek idarelerinde Ruslara sürekli darbeler indirildi. 1834'de Büyük Mücahit Şamil imam seçildiğinde, mücadele en yüksek seviyesini buldu. 25 yıl sonra 6 Eylül 1859'da Şamil'e elindeki bütün kaynakların tükenmesiyle savaş dramatik bir şekilde sona erdi.

270 yıl devam eden Kafkas-Rus Harbi Kafkasya'nın istilası ve yerli halkın çoğunun ülke dışına sürülmesiyle

sonuçlanırken, Ruslar'ada 9 milyon askerinin ölümüne mal olmuştur.

İMAM ŞAMİL SONRASI

1877'de Osmanlı-Rus muharebeleri başladı. 15 gün içinde Kuzey Kafkasya tekrar ayaklandı. İmam Şamil'in naiplerinden Abdurrahman Efendi Reis seçildi. Ruslar hertaraftan geri atılmaya başlandı. Ne yazık ki Osmanlı Kafkasya'ya yetişemedi. Ruslar tarafından Kars'ta kuşatılan Osmanlı Birlikleri kuşatmayı yararak Erzurum'a çekilmek zorunda kaldı. 1877 Mayıs'ında başlayan fakat yardım alamayan dağlıların ayaklanması Aralık ayında bastırıldı. Kafkasya'nın bütün ileri gelenleri ile Abhaz nüfusunun yarısı yok edildi. 1905 yılında patlak veren yeni bir isyan aynı şekilde bastırıldı.

ÇARLIK SONUNU

KAFKASYA'DA HAZIRLADI

1917'de Rus ihtilali patlak verdi. 3 Mayıs 1917'de Kuzey Kafkasya'dan 500 delege Terekale'de toplandı. Mücadele kararı alınarak "Milli Birlik Yemini" edildi.

18 Eylül'de Andi'de 2'inci kurultay toplandı. Siyasi birlik sağlanarak Abdülmecid Çermoy Başkanlığında kurulan komiteye tam yetki verildi. 7 Kasım 1917'de Bolşevikler iktidarı ele geçirdi. Yeni Sovyet hükümetinin yayınladığı, "Rusya Milletlerinin Hakları..." beyannamesi ve Lenin-Stalin imzasını taşıyan "Rusya Müslümanları..." hitabıyla başlayan meşhur beyannamelere Kuzey Kafkasyalılar kanmadılar. 20 Kasım 1917'de Komite ünvanını geçici hükümete çevirerek Rusya'dan ayrıldığını ilan etti. 11 Mayıs 1918'de de bir nota ile istiklalini ilan etti.

Ardında 26 Mayıs'ta Gürcistan, 28 Mayıs'ta da Azerbaycan istiklallerini ilan ettiler. Türkiye ile dostluk anlaşmaları imzalandı. Bu duruma tahammül edemeyen Ruslar ve İngilizler tekrar Kafkasya'ya saldırdılar. Osmanlı devleti tarafından gönderilen "Kafkas İslam ordusunun yardımları ile yerli kuvvetlerle organize edildi.

İsmail Kosok

İngiliz ve Çarçı Rus birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Tam milli otorite tesis edilmek üzere iken Osmanlı Ordusu İstanbul'dan geri çağrıldı. Müşkül duruma düşen Abdülmecid Çermoy hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Pşimaho Kosok hükümeti kuruldu. Kızıl ve beyaz Rus orduları bütün kuvvetleriyle Kafkasya'ya saldırdı. Çar ordusunun üçte biri Kafkasya'ya yığılmıştı. Bu hem Çarlığın, hem Kafkasya'nın sonu olurken, 12 Haziran 1919'da Pşimaho Kosok hükümetide istifa etmek zorunda bırakıldı. Mücadele Dağıstan ve Çeçenistan'da sürdü. Orduların büyük bir kısmıyla Kafkasya'ya saldıran Çar ordusu iyice zayıf düşerek 1920'de Bolşeviklere yenildi ve tarih sahnesinden silindi.

Bu sefer kızıl Kafkasya'ya girdi. 25 Şubat 1920'de Kızılordu birlikleri Kafkasya Milli kuvvetleri tarafından yok edildi. Sovyet hükümeti- siyaseten-Kafkasya'nın istiklalini tanımak zorunda kaldı. Rusya'da duruma tamamen hakim olan kızıl birlikler tekrar Kafkasya'ya saldırdı. 6 Mayıs 1920'de Çeçenistan'da büyük kurultay toplandı. Mücadeleye kızılarda devam kararı alındı. Fakat takviyeli Rus birlikleri karşısında Haziran 1921'e kadar dayanan milli kuvvetlerin bu tarihte yenik düşmesiyle Kafkasya Sovyet boyunduruğuna girdi.

KOMÜNİST İŞGALİNDE KAFKASYA

Rusya'da rejim değişmişti. Kuzey Kafkasyalılarının bütün mücadele azmini İslam dini ve milli beraberliğinden aldığını anlayan Sovyetler, milli, dini ve iktisadi sahalarda ezici tedbirler aldı. Kuzey Kafkasya'yı önce Dağlılar Cumhuriyeti ve Dağıstan olarak iki cumhuriyete böldü (1921). Kısa bir süre sonra Dağlılar Cumhuriyeti'de altı parçaya ayrıldı: Karaçay-Çerkes (Ocak 1922), Kabartay-Balkar (Ocak 1922), Adige (Ocak 1922), Çeçenistan (Kasım 1922), İnguşistan (Haziran 1924), Şimali Osetistan (Haziran 1924).

Bütün münevverler, din büyükleri öldürüldü veya temerküz kamplarına sürüldü. Ortak Arap alfabesi kaldırılarak yerine latin alfabesi yerleştirdi. Bütün lehçe ve şivelere "milli dil" şekli verilerek milli birlik bozulmaya çalışıldı. 6000 mescit ve cami yakıldı. Rusya'dan getirelen amele ve mujik sürüleri Kafkasya'ya istihdam edildi.

1926'da pişman olmuş komünistlerden Nazır Katğan önderliğinde başlayan yeni bir isyan, kısa sürede bütün ülkeye yayıldı. 1926-1927 kışında vatanın dörtte üçü Rus işgalinden kurtarıldı. Fakat çok geçmeden Rus hava kuvvetleri ve motorize birlikleri tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.

1930 ilkbaharında tekrar isyan patlak verdi. Bir çok gerilla grubu türedi. En büyük grup İslam Kosok ve İsmail Kerti komutasında bulunuyordu. Bolşeviklere çok büyük kayıplar verdirildi. Ruslar ilk müdahalede iki tümen asker, bir general ve kurmay başkanlarını kaybettikten sonra harp iki yıl sürdü. Mücahitler çok büyük kuvvetlerle sarıldılar. Kanlarının son damlasına kadar savaşan İsmail Kerti ve İslam Kosok'da arkadaşlarıyla birlikte şehidler kervanına katıldılar. Peşinden yine kan, yine zulmüm yine vahşet. Binlerce insan kurşuna dizilirken binlerceside Sibiryanın temerküz kamplarına sürüldüler.

1938'de komünist yönetim alfabeleri tekrar değiştirerek bu sefer kiril alfabe-

sine çevirdi.

Kafkasyalı boyunduruk altında yaşamayı hazmedemiyordu. 1939'da yeni bir ayaklanma başladı. 1941'de Alman-Rus harbi başladığı zaman bu yeni isyan hareketi devam ediyordu. 1942 Ağustosunda Alman Güney Orduları Kuzey Kafkasya'ya girdi. Mukavemeti kırılan kızıl kuvvetler dağlara sığınmak istediler isede, Kuzey Kafkasyalılar tarafından tek tek yok edildiler.

Halk Alman ordularını kurtarıcı olarak karşıladı. Çünkü onlar can düşmanlarının düşmanıydı. Almanlarda Kafkasyalılara iyi muamelede bulundular. Cämiler açıldı, kolhozlar ilga edildi. Dağlılar, 1918 yılında kurulan müstakil Kuzey Kafkasya Cumhuriyetini yeniden kurmak için teşebbüste bulundular ise de, Alman Orduları Stalingratta yenilince bu arzuları akim kaldı. Halk Almanlardan elde ettiği silahlarla 1943 yılına kadar kızılara karşı savaştı. Fakat bu isyanlar öncekiler gibi kanla bastırıldı.

Ruslar Kuzey Kafkasyalıları Alman işbirlikçisi olarak suçladılar. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Siyasi bürosu 27 Aralık 1943 tarihinde toplantısında Kırım, Karaçay, Balkar, Çeçen-İnguş, Kalmuk ve Volga Alman Muhtar Sovyet Cumhuriyetlerinin feshine ve bu milletlerin, Adige ve Taman Çerkeslerinin bir kısmıyla birlikte toptan Sibiryaya ve Orta Asya'da sürülmesine karar verdi. Alınan bu karar 1944 Şubat ayında uygulanarak, bir milyonun üzerinde Kuzey Kafkasyalı (800 bin Çeçen-İnguş-200 bin Karaçay-Balkar) Sibiryanın ölüm kamplarına gönderildi.

1957 yılında Kruşçef'in Stalin'i suçlayarak sürülenlerin iubarlarını iade etmesinden sonra ilga edilen muhtar eyaletler tekrar kurulmuş, 200 bin Çeçen'le 5.000 Karaçay-Balkar yurtlarına dönebilmişler. 700 binin üzerindeki kısımda Sibiryanın vahşi şartlarına dayanamıyarak telef olup gitmişlerdir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda vuku bulan küçük çaplı ayaklanmalar ise büyümeden bastırılmıştır. Kafkasya'ya halen patlamaya hazır barut fiçisi şeklinde istiklaline kavuşacağı günü

Abdülmecit Çermoy

beklemektedir.

Kuzey Kafkasyalılar bundan sonraki mücadelelerini vatanları dışından sürdürdüler.

1'inci dünya savaşından sonra Versay Sulh Konferansı nezdinde Kafkasya Cumhuriyetlerinin istiklallerini tanıtmak maksadıyla, Kuzey Kafkasya, Azarbeycan, Gürcistan, Ermenistan Cumhuriyetleri Paris'te birer delegasyon vezifelendirdiler. Cumhuriyetlerin Komünist istilasına uğraması üzerinde bu heyetler arasında sıkı bir birlik meydana geldi. Bu dört cumhuriyetin mümessilleri 10 Haziran 1921'de Büyük devletlere müşterek bir deklarasyon vererek Kafkasya millederinin istiklallerini ve demokratik rejimlerini müdafaa etmek üzere sıkı bir birlik kurduklarını ilan ettiler. Bu deklarasyonu Kuzey Kafkasya namına Abdülmecit Çermoy imzalamıştı.

Bu deklarasyonun peşisıra İstanbul'da "Kafkasya Kurtuluş Komitesi" teşekkül etti.

Komitede Gürcistan'dan Azerbaycan'dan ve Kuzey Kafkasya'dan üçer üye bulunuyordu. Komite 1926'da siyasi zaruretiler dolayısıyla faaliyetlerini Paris'e nakletti. 1928'de Paris'te teşekkül eden Kafkasya İstiklal Komitesinin teşebbüsü ile 14 Temmuz 1934 tarihinde Kuzey Kafkasya Azerbaycan ve Gürcistan mümessilleri arasında Bürüksel'de Kafkasya Konfederasyonu misaki imzalandı.

Azerbaycan namına Mehmet Emin Resulzade, A. Merdan Topçibaşı, Kuzey Kafkasya adına M. Giray Sunc

İbrahim Çulik, Tansultan Şahman, Gürcistan namınada Neo Jordaniya, A. Çenkeli'nin imzaladığı Misakta, Bir milletin gelişmesinin ancaktam bir istiklal şartıyla mümkün olabileceğine dikkate alınarak, bütün Kafkas kuvvetlerinin tek ve müşterek bir hudut dahilinde birleşmeden bu gayeye varmanın son derece zor olacağı kanaati belirtiliyordu.

Ermenistan Cumhuriyet içinde yer bırakılan misakta Konfederasyon idaresi benimseniyor. Müşterek bir hudutun olması, ordu kurulması, cumhuriyetler arası ihtilallerin olması halinde yetkili yüksek mahkemelerin teşekkül ettirilmesi karara bağlanıyordu.

Şeyh Şamil'in torunu Said Şamil Prağ'da muhacir gençlerden oluşan "Kafkasya Dağlıları Halk Fırkasını" kurdu. Parti Polonya, Almanya ve İtalya'da da teşkilatlanmıştı. Bu teşkilat K.Kafkasya'nın istiklal davasını savunmak, milli kültürü yaymak ve Kafkasya meselesine dünyanın dikkatini çekmek maksadıyla muhtelif dillerde aylık dergiler, broşürler, kitaplar çıkarmıştı.

İkinci dünya savaşının çıkmasıyla bütün bu faaliyetler müşkül durumda kalmıştı. Harbin ilk sıraları Nazi Almanyası Sovyetlerle dostane ilişkiler içinde bulunduğundan bütün Sovyet aleyhtarı yayınları yasaklanmıştı. Ancak harp başlayıp durum Almanların aleyhine dönmeye başlayınca müsaade edildi. Kızılordudan kaçan Rus mahkumu milletlere mensup askerlerden milli lejyonlar teşekkül etti. Bu meydana Kuzey Kafkasya lejyonunda kuruldu isede çok geç kalınmıştı. Bu arada Kuzey Kafkasya Milli Komitesi Prof. Dr. Ahmet Nebi Mağoma başkanlığında faaliyetlerine tekrar başlamıştı. II. dünya savaşının Almanların mağlubiyeti ile sonuçlanması üzerine tüm Sovyet mültecileri iade edilmeye başladı. Bu yüzden komite tekrar faaliyetlerine bir müddet ara vermek zorunda kaldı. Çok geçmeden tekrar faaliyetlerine başladı. 60'lı yıllara kadar bu faaliyetlerini sürdüren komitenin ideali, Avrupa ve ortadoğudaki kurulan çeşitli cemiyetlerle (dava yozlaştırılmışda olsa) sürdürmektedir.

OLAYLAR... HABERLER... BİLGİLER...

Hakan Poyraz

19 OCAK 1990 AZERBAYCAN İŞGALİNE TEPKİLER

12 Nisan 1920'de Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bolşevik askerleri tarafından işgal edilip susturulmasından 70 yıl sonra Azerbaycan Türklüğü'nün yeniden ayaklanması üzerine bu defa Moskova, Ermenileri korumak bahanesiyle Azerbaycan'ı ikinci defa işgal etti. Bütün dünyanın gözleri önünde cereyan eden Azerbaycan işgalinde ölen ve yaralanan binlerce Azeri Türk'ünün en tabii hakkı olan bağımsızlık ve hürriyet isteğine hür dünya ses çıkarmazken, yine pek tabii olarak Ermeni yandaşlığı, Gorbacov ve Rus çıkarılmazken, yine pek tabii olarak Ermeni yandaşlığı yapıldı.

Ülkemiz politik çevrelerinin pek mutedil davrandıkları Azerbaycan'daki kıyım konusunda, milli ve insani şunun isyanı Türk milletinin kendi öz evlatlarıydı. Azerbaycan'daki katliama karşı geliştirilen bir dizi protesto ve eylemler ise şöyle oldu:

Azerbaycan Olaylarına Milli Tepki
Azerbaycan'daki katliamın Türkiye'de duyulmasıyla birlikte, vatandaşlarımız olaylara karşı tepkilerini yürüyüş ve mitingler yapılarak bütün dünyaya duyurdular.

Azerbaycan'da Kızıl Ordu'nun yaptığı katliamların haberlerinin gelmeye başlamasından bir gün sonra, Taksim'de toplanan binlerce kişi, ellerinde pankartlarla, Türk ve Azerbaycan bayraklarıyla, Rus Konsolüğüne doğru yürüyüşe geçtiler. Sayıları 10 binin üzerinde olan kalabalık, "katil Gorbacov, Azerbaycan Türktür, Türk kalacak, Türkistan Komünistlere mezar olacak, Kahrolsun Komünistler" şeklindeki sloganlar attılar. Vatandaşların, "Bu katlikan, bu kadar can sahipti mi Azerbaycanı" yazılı pankartlarda dikkat çekti. Türk milletinin Azerbaycan konusundaki milli tepkisi-

ni dile getiren bu kalabalık, Galatasaray'da Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü ekiplerince durduruldu. Polis yetkilileri yürüyüşün izinsiz okluğu için, kalabalığın konsolöslüğe kadar yürüyüş yapmalarına izin veremeyeceklerini belirttiler. Gençleri Rus konsolöslüğüne siyah çelenk bırakma talepleri ise kabul edilmedi. Temsilci seçilen 15 kadar genç, Sovyetler Birliği'nin

İstanbul Başkonsolöslüğüne, "Rus-Ermeni ve Batı'nın kanlı işbirliği'ni kınıyoruz" yazılı siyah çelenk bırakular ve Azerbaycan'ın işgalini kınayan konuşmalar yaptılar. İstanbul'daki bu yürüyüşten sonra bütün yurtta Azerbaycanın işgalini kınayan yürüyüşler mitingler tertip edildi. Ankara, İzmir, Kars'ın Aralık ve Iğdır ilçelerinde Yozgat'ta Kayseri'de Erzurum'da, Trabzon'da, Mersin'de Kahramanmaraş'ta, Erzurum'da, Bursa'da, Konya'da ve daha birçok il ve ilçede yürüyüş ve mitinglerle, kanlı işgal kınandı ve hükümetin bu konudaki politikası eleştirildi.

Uzaktan Cenaze Namazı

Azerbaycan olayları bütün Türk milletini tek yumruk haline getirirken, basında bu konuda milli tepkiyi dile getirerek, millette tercüman oldu. Azerbaycan'da şehit edilenler için Kars'ın Iğdır ilçesinde uzaktan cenaze namazı binlerce kişi katıldı.

Cezaevlerinde de Destek

Azerbaycan'daki olaylar üzerine Bursa Cezaevindeki ülkücü mahkumlar bir bildiri yayınladılar, "Azerbaycan'daki kanlı işgali kınadığımızı duyurdular, Azerbaycan'ın işgaline karşısında suskun kalan Türk devleti yabancı güçleri protesto edecek. 24 Ocak tarihinde 3 günlük greve gireceğiz. Grevimizin bittiği gün Azerbaycan'da şehit düşenler için ayrıca hatimler indirilecektir."

Azerbaycan olaylarına milli tepkiyi dile getiren ülkücü mahkumlar, "Azerbaycan'daki kanlı işgali kınadığımızı duyurdular, Azerbaycan'ın işgaline karşısında suskun kalan Türk devleti yabancı güçleri protesto edecek. 24 Ocak tarihinde 3 günlük greve gireceğiz. Grevimizin bittiği gün Azerbaycan'da şehit düşenler için ayrıca hatimler indirilecektir."

Olaylar başlamadan önce ülkemize gelen ve Azerbaycan Şenlikleri hafifasına katılan grupta olayların başlamasıyla birlikte şenliklere son verdiler.

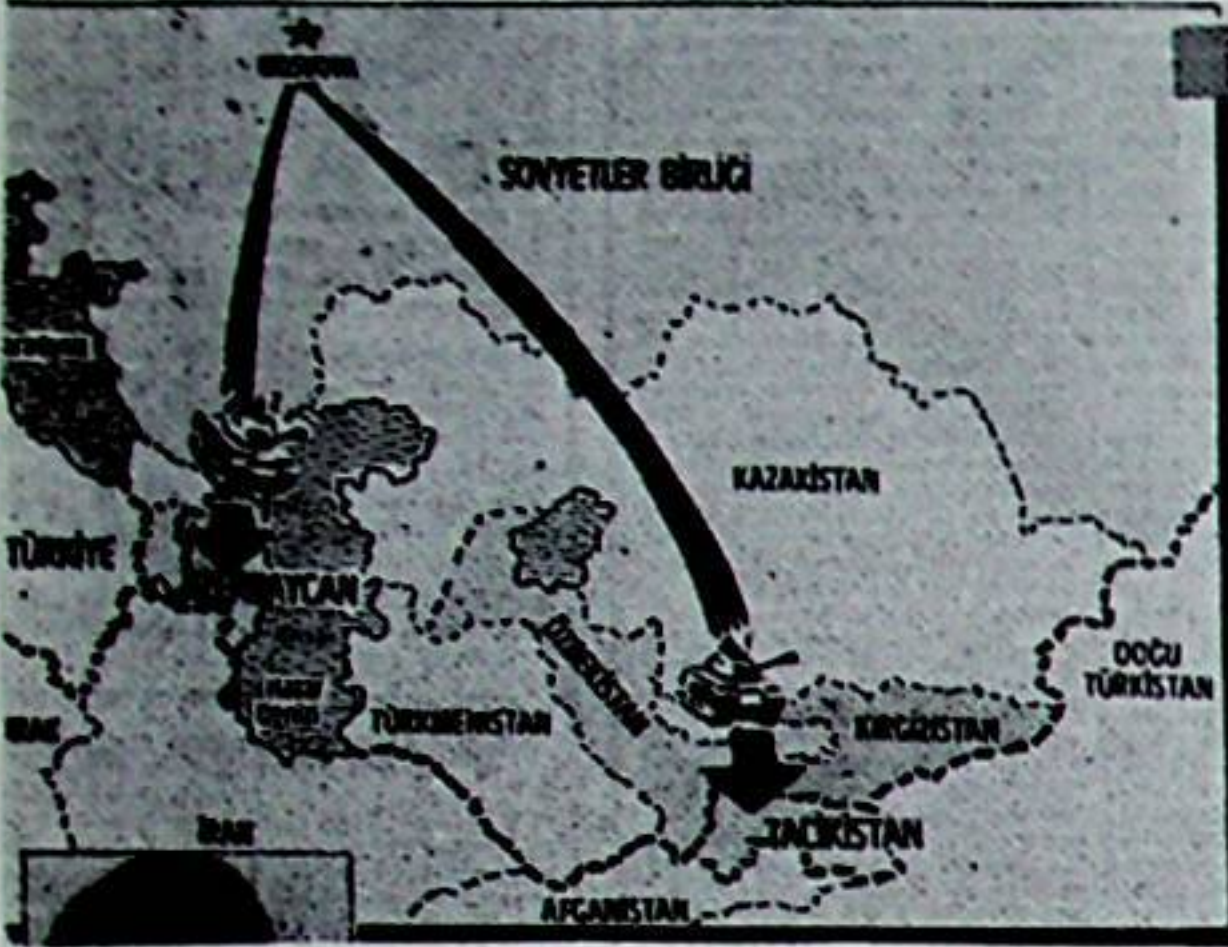
Bütün Camilerde Azerbaycan İçin Hutbe

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Azerbaycan hadiseleriyle ilgili olarak hazırladığı hutbe, 26 Ocak 1990 Cuma günü Türkiye'deki bütün camilerde okundu. Ayrıca olaylarda şehit düşenler için hatimler indirildi.

Siyah Başlıkla Çıkan Gazeteler

Azerbaycan hadiseleri üzerine TRT'den yayınlanmasını ve müzik yayınlarının kesilmesini isteyen vatandaşların isteği kabul edilmeyince, 24 Ocak tarihinde Tercüman gazetesi siyah başlıkla çıkarak, bu günlerin Türklüğün matem günleri olduğunu açıkladı. Haftalık olarak yayınlanan Yeni Düşünce Gazetesi'ndeki 23 Ocak baskı tarihli nüshasında siyah başlıklı çıkarak bütün Türk milletinin isteğine tercüman oldu.

14 Şubat 1990 KIZILORDUTACİKİSTAN'A GİRDİ

Sovyetler Birliği'ndeki milliyetçi bağımsızlık hareketlerine gün geçmiyor ki bir yeni-si daha eklenmesin. Bunlara Tacikistan'ın ve hemen onun ardından Kırgızistan'ın eklenmesi şartıcı değil, ama Sovyet askeri birliklerinin her başkaldırını silahla basturma eğilimi değişmez bir gerçeğin örneğinden başka bir şey de değildi.

Sovyetler Birliği sistemi içinde yer alan cumhuriyetler içinde kişi başına düşen gelirin ve buna bağlı eğitim, kültür ve diğer sosyal hizmetlerin en düşük olduğu Tacikistan'da merkeze karşı uzun zamandan beri hoşnutsuzluklar devam etmekteydi.

Tacik Türkleri'nin merkeze karşı muhalefet gücünü oluşturan "TACİKİSTAN RÖNESANS HAREKETİ" önderliğinde geçtiğimiz aylarda başlayan gösteriler, Tacikistan'a yerleştirilen Ermenilere ayrıcalıklı haklar verilmesiyle son noktaya ulaştı. Yöredeki halkın Sovyetler Birliği'nin en fakir kesimini teşkil etmesinin yanında işsizliğin en yüksek sınırdaki olması ve dışardan gelen Ermeniler'e ayrıcalıklı haklar verilmesi Tacikistan halkının topyekün direnişe geçmesine sebep oldu. Diğer bölge husursuzluklarında da görüldüğü gibi Sovyet askeri birlikleri olaylara müdahale etmek amacıyla Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de girerek sokağa çıkma yasakları ilan etti.

Reuter Haber Ajansı'nın Moskova bürosunu telefonla arayan Timur Kılıçev adlı bir gazeteci, Kızılordu birliklerinin 15 Şubat günü Duşanbe'ye girdiklerini, şehrin stratejik bölgelerine mevzilenen zırhlı birliklerin halka ateş açtığını fakat müdahalelere rağmen askerlerin ülkede kontrolü sağlayamadıklarını bildirdi.

Moskova radyosu durumu teyid ederek, olayların tamamen kontrolden çıktığını,

çatışmaların şehir merkezinden çevre mahallere yayıldığı ve bir süre önce ilan edilen olağanüstü durumun fiilen geçersiz olduğunu bildirdi.

15 Şubat 1990 KIRGIZİSTAN'DA GÖSTERİLER

Ard arda gelişen olaylar dumak nedir bilmiyor. Türkistan'da başlayan ayaklanmayı basturmak amacıyla giren Rus birlikleri tarihi çözümü durdurmakla güçlük çekiyorlar.

Uzun zamandır Kırgızistan'ın başkenti Fırnuz'da komünist rejime karşı başlatılan direnişlerin ve gösterilerin artması üzerine polis geniş güvenlik önlemleri aldı.

19 Şubat 1990 MOĞOLİSTAN AYAKLANDI

Sovyetler Birliği'nin içinde en eski sosyalist cumhuriyetlerden olan Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur'da Sovyet rejimine karşı gösteriler başladı.

Genel olarak, Sovyet cumhuriyetleri içinde gelişen milli nitelikli hareketlere Moğolistan'ın da katılması Sovyet sisteminde derin çatlakların artık kapanmaz boyutlara ulaştığını gösteriyordu. Daha sonra çeşitli tavizlerle olayların büyümesine engel olunmasına rağmen, gösteriler Şubat ayında değişik istemlerle devam etti.

Bu istemlerin başlangıcı olarak Ulan Batur'da ilk muhalefet partisi kurulmuş oldu. Yaklaşık iki yıldır her pazar günü düzenlenen yönetim aleyhtarı gösterilerin öncüsü Moğol Demokratik Birliği, Moğol Demokratik Partisi adıyla siyasi hayata girmiş oldu. Moğol Demokratik Birliği Kongresi'nde alınan kararla kurulan yeni parti, 69 yıldır bu yana ülkeyi tek başına yürüten Komünist Parti'nin öncü rolünü kaldırılmasını ve ülkenin BM'ler gözetiminde tarafsız, bir devlet haline gelmesini istiyordu.

20 Şubat 1990 AFGANİSTAN TÜRK CEPHESİNDE GÜLBİDDİN HIKMETYAR'IN YENİ BİR HAINLIĞI

Kuzeydeki Türk Cephesine giden malzeme konvoyu pusula kurularak eşyalar gaspedildi.

Telefaksla bildirilen haber şöyledir.

"6 kamyon ve 2 pikapın oluşan konvoyumuz 10.11.1989 tarihinde LOGAR Bölgesinin Zanghon şehir civarında, Hikmetyar'ın Hizbi İslam grubuna bağlı İmam Hüseyin karargahından kumandan Ebu Bekir'e bağlı kuvvetler tarafından durduruldu. Cihad için kuzeydeki Türk cephesine götürülen ve aşağıda miktarları belirtilen malzeme bu güçler tarafından el konulmuştur. Hizbi İslama bağlı olan bu kuvvetler yalnızca cihad malzemelerine el koymakla kalmamış konvoyda bulunan 54 mücahidin şahsi eşyalarını da gaspetmişlerdir.

El Konulan Malzemenin Listesi

- 1) RPG-7 4 takım, 2) PK(LMG) 2 adet, 3) KRİNKOV 1 adet, 4) AK-47 4 adet, 5) 122 mm. Skar Roketi 25 adet, 6) 122mm'lik Top memisi 25 adet, 7) 82 mm havan topu 560, 8) SBRL 107 mm Roket 115 adet, 9) El bombası 100 adet, 10) AK-47 memisi 270 000 adet, 11) Fener 50 adet, 12) HMG yayı 5 adet, 13) HMG ateşleme pimi 5 adet, 14) RPG ateşleme pimi 8 adet, 15) RPG dürbün 2 adet, 16) 75 mm silah dürbünü 3 adet, 17) 88 mm silah dürbünü 2 adet, 18) SBRL dürbünü 1 adet, 19) AK-47 süngüsü 47 adet, 20) PK(LMG) fişası 4 adet, 21) Walkie-Talkie 5 adet, 22) Hoperför 7 adet, 23) Uyku tulumu 153 adet, 24) Yorgan 180 adet, 25) Battaniye 110 adet, 26) İlaç 1700 kg., 27) Saat 27 adet, 28) Elbise 84 adet, 29) Çeket 55 adet, 30) Ayakkabı 92 adet, 31) Şapka 160 adet, 32) Transistörlü radyo 5 adet, 33) Kamera 2 adet, 34) Video kamera 1 adet, 35) VCR 2 adet, 36) Çanta 2 adet, 37) Jeneratör 2 adet, 38) Kazak 160 adet, 39) Mazot 13 varil, 40) Hesap makinası 5 adet, 41) Araba zinciri 150 adet, 42) İç çamaşır 150 adet, 43) Havlu 100 adet, 44) Tabak 100 adet, 45) Pirinç 23 torba, 46) Yemeklik yağ 46 kutu, 47) Buğday 357 torba, 48) Şeker 54 kutu, 49) Çay 4 torba, 50) Un 12 torba, 51) Konserve 100 Kg., 52) Halat 50 halat, 53) Para 13.340.000 Afgani ve ayrıca 27 kalem değişik eşyaya el konulmuştur.

Azad Beg Cephesine götürülen bu malzemeler Gülbiddin hikmetyar'a bağlı Peştu güçleri tarafından el konulmasına rağmen, konvoydaki 54 Türk mücahidi müslüman kanı dökmek için karşılık vermemişlerdir.

Kısa bir süre önce Ahmet Şah Mesud'a bağlı 31 kumandanı da öldürten Gülbiddin Hikmetyar'ın artık şahsi ihtirasları ve Peştu milliyetçiliği adına cihadı bölmekten, müslü-

man kanı dökmekten ve diğer mücahit gruplara karşı savaşmaktan çekinmediği açık olarak ortaya çıkmıştır.

Konuyla ilgili olarak kendisi cephede olan Azad Beg'in geçici hükümet başkanlığına ve mücahit gruplar arasında koordinasyonu sağlamakla görevli Pakistan makamlarına başvurduğu bildirilmiştir.

10 Şubat 1990 TÜRKOKAKLARI İSTANBUL ŞUBESİ "21.YY'A DOĞRU TÜRK DÜNYASI" KONULU SEMPOZYUM DÜZENLEDİ

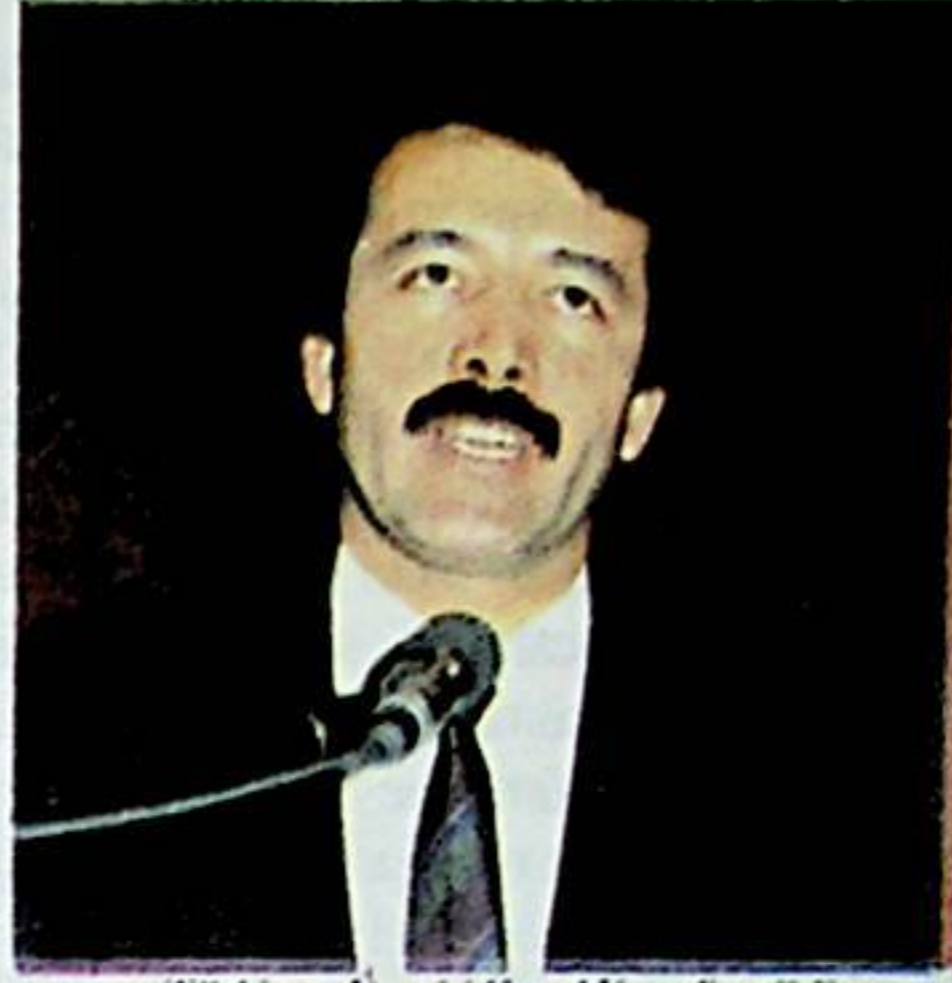

Organizasyon Başkanı Prof. Dr.
Abdülkadir Donuk

Türk Ocakları İstanbul Şubesi tarafından "21. yy'a Doğru Türk Dünyası" konulu sempozyum İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde yapıldı.

Prof. Dr. Abdülkadir Donuk'un başkanlık ettiği toplantıya, MÇP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, DYP Grup Başkanvekili Köksal Toptan, Türkistan Dergisi Genel Koordinatörü Doç. Dr. Ahat Andıcan ve Prof. Dr. Necmeddin Hacıeminoğlu konuşmacı olarak katıldılar.

"21. yy'a Doğru Türk Dünyası" konulu sempozyumun yönetmeni Prof. Dr. Abdülkadir Donuk yaptığı açış konuşmasında, "Tanrı boyunca Türk" milletinin günümüz dünyasına kadar geçirdiği süreci anlattıktan sonra, Türk milletinin bu gün içinde bulunduğu durumuna değinerek "Peygamber tarafından övülmüş" bir milletin bu gün Türkiye dışında milyonlarcasının esaret altında yaşadığını hür dünya ile birlikte iskan ülkelerinin buna kayıtsız kaldığını- son Azerbaycan olaylarının da bunun en müşahhas örneği olduğunu belirtti. Daha sonra konuşmasına devam eden Prof. Dr. Donuk, 21. yy'a girmek üzere olduğumuz günlerde artık insanların ilk çağ

Türkistan Dergisi Genel Koordinatörü
Doç. Dr. Ahat Andıcan

karanlığındaki gibi esaret altında değil, hür yaşamaları gerektiğini, bu sebepten Türkiye'nin buna kayıtsız kalamayacağını kaydetti. Salonunda bulunanların ayakta alkışlarıyla kürsüyü gelen MÇP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'te Dünya'da gelişmeleri ve yeni oluşumları Türk Dünyası açısından değerlendirdi. Bugün, Türkiye ve Kıbrıs Türklüğü dışındaki bütün Türk Dünyası'nın esaret altında olduğunu ifade eden Alparslan Türkeş, "Esir dünyası, kendini çevreleyen esaret duvarlarını her geçen gün biraz daha zorlamakta, ancak, ya içinde yaşadığı yabancı yönetimin büyük tepkisiyle karşılaşmakta ya da direnmesini devam ettirmek için ihtiyaç duyduğu Türkiye desteğini yanarda bulamamaktadır" diye konuştu. Alparslan Türkeş, Dünya Türklüğü'nün içinde bulunduğu durum hakkında da geniş bilgiler verdikten sonra, "Türkiye, Dünya Türklüğü'nün ümidli ve dayanağı olduğunu bilmeli ve anlamalıdır. Bu sebeple, İnsan Hakları Cihanşimul Beyannamesi'nin insanlığa taahhüt etmiş olduğu hakların Türk toplulukları için de kabul edilmesine çalışmalı ve bu konuda elinden gelen her çabayı göstermenin bir insanlık vazifesi, hem de Türk olmanın tabii sonucu olduğunu anlamalı ve bilmelidir"

MÇP Genel Başkanı
Alparslan Türkeş

dedi. Dünya Türkleri Dayanışma ve İşbirliği Kurultayı hazırlanmalı ve bu kurultaya tarafından Dünya Türkleri Dayanışma ve İşbirliği Daimi Komitesi teşkil olunarak, çalışır hale getirilmelidir" şeklinde konuştu. Doç. Dr. Ahat Andıcan toplantıda yaptığı konuşmada, Sovyetler Birliği'nin geri kalmış teknolojisini geliştirmek için Gorbacov'un yönetime gelmesi ile Glasnost ve Perestroika politikasını uygulamaya başladığını, batıyı arkasına alabilmek içinse, Marksist haçlılık ruhunu geliştirmeye çalıştığını söyledi.

Toplantıda konuşan DYP Grup Başkan vekili Köksal Toptan'da, hükümetin bir Dış Türkler politikası olmadığını söyleyerek

DYP Grup Başkan Vekili
Köksal Toptan

Türkiye'nin Dış Türkler konusunda bir Dış Türkler politikası olması lazımdır. Hiç kimse ortak bir Türk Devleti peşinde değildir, fakat Türkiye'nin AT'ye girmesi gerekiyorsa bunun onurlu bir şekilde yapılması gerektiğini belirtti.

Prof. Dr. Necmeddin Hacıeminoğlu'da dünya üzerinde yaşayan Türk boylarının meselelerini dile getirerek 21. yy'da Dünya Türklüğü'nün önemli bir rol oynayacağını söyledi.

Amerika Mektubu

Erges Uçkun

Bu mektup Rusların Afganistan'dan çekilmelerinden sonra Afganistan da ortaya çıkan bazı karışıklıkların belirlenmesi ve aydınlatılması konusunda yardımcı olmak amacıyla yazılmıştır. Gerçeklerin bilinmesi halinde Afganistan'daki mücahitleri destekleyen hür dünyanın gerekli önlemleri alacağını ümit ediyoruz.

Mücahit liderleri, politika analistleri ve basın-yayın organları Ruslar'ın çekilmesinden sonra Kabil'deki Necibullah rejiminin ancak bir kaç hafta dayanabileceği görüşündeydi. Buna karşın 1989 mayısında, Ruslar'ın çekilmesinden bu yana Kabil hükümeti yalnızca yaşamakla kalmamış, gücünü artırmayı da başarmıştır. Kabil rejiminin devamlılığı konusunda uzmanlar niçin yanılmışlardı? Düşüncelerindeki yanlışlık neydi?

Bu sorulara cevap verebilmemiz için Afganistan'ın bugünkü ve geçmişteki politik ortamı konusuna kısaca değinmemiz gereklidir. Afganistandaki hayatı yüzyıllardan bu yana etkileyen ve hala etkileri sürdüren koşulları da değerlendirmemiz gereklidir.

İlk olarak Pakistan da mücahitler tarafından kurulduğu düşünülen "Geçici Sürgün Hükümetinin Afgan halkının gerçek temsilcisi olmadığı" gerçeğini kabut etmemiz lazımdır. Sürgün Hükümetindeki liderlerin bazılarının Afganistan'la ilgileri bile yoktur ve Pakistan kökenlidirler.

Sürgündeki Afgan Hükümeti yabancı güçlere kontrol edilen birkaç yüz mülteci tarafından kurulmuştur. Hükümetteki 7 lider özellikle seçilmiş kişiler olup politik açıdan yabancı güçler tarafından kontrol edilmektedirler. Sürgünde Hükümet oluşturulurken Hüriyet için Ruslar'la asıl mücadeleyi veren mücahitlere danışılmadığı gibi herhangi bir bilgi de verilmemiştir. Yapılan seçime demokratik bir halk seçimi navası verilebilmek için iyi bir senaryo hazırlandığı ve bazı delegelere 3-4 kez oy kullandırıldığı daha sonra ortaya çıkmıştır. Sürgün Hükümetin başkanı Sibgatullah Mucedkiddi, Eski kural ise kötü yönetimi nedeniyle halk tarafından güvenilmeyen, poluratitesini kaybetmiş bir insandır.

Sürgün Hükümetini ikinci adamı Gülbiddin Hikmetyar'ın Afganistan içersinde bir çok mücahidin pusuya düşürülerek öldürülmesinden sorumlu olduğu bilinmektedir. Yakın zamanda, başarılı mücahit komutanı Ahmet Şah Mesud'un 30 dan fazla kumandanının öldürülmesi de bu olaylara dahildir. Hikmetyarın geçmişte Ruslar'la varolduğu bilinen ilişkisini bugünde sürdürmekte olduğu, ayrıca İran'a silah satışı bilinmektedir. Hikmetyar'ın bunları yapmak için birçok nedenleri vardır. Öncelikle kendisi için ve sürgündeki hükümet için tehlikeli kabul ettiği mücahit liderlerinin çoğunu ortadan kaldırmak istemektedir. Bir diğer neden ise Hikmetyar'ın Peştü idaresi döneminde başlatılan "Peştünizasyon" politikası sırasında oluşturulan "Nakilin" organizasyonunun kalıntılarında olmasıdır. Organizasyonun kuruluşu ve çalışma şekli II. Dünya Savaşı sırasındaki Nazi Partisi gibidir. Organizasyonun tek amacı insan hakları, insan hayatı, Hukuk kuralları gibi değerleri hiçe sayarak her ne pahasına olursa olsun Afganistan da Peştü kontrolünü ve üstünlüğünü sağlamaktır.

Rus istilasına kadar çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdüren bu teşkilat Peştü yönetimine karşı çıkan binlerce Peştü olmayan Afganistan vatandaşının ölümünden sorumludur. Meşhur işkence ve ölüm evi "Puliçarki" Peştü krallar tarafından inşa ettirilip son kral Zahir Şah döneminde dahil olmak üzere yoğun bir biçimde kullanıldı. Daha sonraları bu hapisane Ruslar tarafından aynı gaye ve uygulama için kullanılmıştır.

Afgan halkı ve Afganistan içersinde gerçek savaşı veren mücahitler sürgündeki hükümetin nasıl kurulduğunu ve hükümetteki liderlerin geçmişini çok iyi bildikleri için sürgün hükümetine destek vermemektedirler. Sonuç olarak Afgan halkı ne yapması gerektiği konusunda bir karışıklık içersindedir. Böylece Kabil'deki komünist hükümeti yerinden atacak şekilde kuvvetlerin birleştirilmesi ve yoğunlaştırılması mümkün olamamaktadır.

Özellikle ABD tarafından sağlanan dış yardım, bu hükümetin Afgan halkının çoğunluğunu temsil ettiği yanlış inancıyla hala sürdürülmektedir. Gerçekte ise bu hükümet sadece kendi çıkarlarını düşünen küçük bir peştü azınlığın temsilcisidir ve halkın çoğunluğu tarafından desteklenmemektedir. Bir diğer deyişle Sürgündeki Hükümet Afgan halkının büyük bir kısmının çıkarlarını korumakta, onların kalbini yansıtmamakta ve Hür dünyanın insan hakları vs. gibi değer yargılarını desteklememektedir.

Ben Afganistan orijinli, tarafsız bir Amerikan vatandaşım. Ayrıca başkanı bulunduğum "Çapankav" organizasyonu aracılığıyla Afganistanın Peştü olmayan halklarının savunuculuğunu yapıyorum. Amerikanın temsil ettiği "insanlar için özgürlük ve hukuk eşitliği" ilkelerine yürekten inanıyorum. Bütün bu nedenlerle Afganistan kda Rus işgalinden önce var olan ve sonra da sürdürülen adaletsizlikleri ortaya koymağa çalışıyorum. Ümidim gerçekleri öğrenen Amerikan halkının ve hükümetinin, Afganistan'ın özgürlük için mücadele eden halkını temsil etmeyen sürgün hükümetince yardımı kesmesi, buna karşın Afganistan da serbest seçimleri ve demokratik bir yapılanmayı isteyen gerçek özgürlük savaşçıları desteklemesidir.

Kuzey, kuzeydoğu, kuzeybatı ve orta Afganistan da mücadeleyi sürdüren Afganistan'ın Peştü olmayan çoğunluğu ve bunların kumandanları demokratik bir seçim sırasında hükümette yer almadıkları sürece Afganistan'daki problemlerin halledilmesi mümkün değildir. Rus işgalcilerine karşı büyük sıkıntılara ve yokluklara rağmen canlarını feda ederek yoğun bir mücadele veren bu insanlar gerçek kahramanlardır. Diğer taraftan Peştü azınlığı Sovyetler Birliği ile anlaşma imzalayarak Ruslar'ı Afganistan'a davet etmiş, bir anlamda işgalin nedeni olmuştur. Mücadele yılları boyunca da Peştular işgalci Sovyet güçleriyle yakın alaka içersinde olmuşlar ve Afganistan halkının büyük miktarda kayıp vermesine ve savaşın uzamasına yol açmışlardır.

Yukarıdaki gerçeklerin ışığında ABD'nin Afganistan'daki Peştün azınlığı desteklemeye devam etmesi Afganistan'daki demokratik güçlere ve bir anlamda hür dünyaya vurulan bir darbe olacaktır. Size bu mektubu yazarak yardımınızı istemenin nedeni bu gerçeklerin anlaşılması ve adaletin yerine getirilmesi isteğidir.

Yukarıda belirtilen konularda ilgili olarak alakalarını bekler saygılar sunarım

Erges Uçkun

Çapankav Organizasyonu Başkanı

Not: Metnin aslı İngilizce olup tarafımızdan Türkçeleştirilmiştir. Türkistan Dergisi

Nizami Şiir Günleri Kadim Gence Toprağında *

Edebiyet ve İnce Sen'et
H.Emel Aşa

Bu mevsim de ömrümüze ağır düşüncelerle, dolaşık kaygılarla, gözlenilmez heyecanlarla, hassas, kısır bulutlarıyla gelerek çatmış... Yağmur ve bulutlar yanan kalbimizi serinletmiyor. Toprağın da bağı yanık, çileme bir yağış, bu gece toprağın göğsünden körpe körpe otlar yeşertebilir, eğer yağarsa...

Eğer yağarsa... Bu gece treninde, Gence treninde oturan yazarların, şairlerin, ediblerin de göğsüne taze bir hava gelir, onların da cadar-cadar olmuş, kırı-kırı kırılmış alınlarında sıkıntılar azalabilir, yeni fikirler, yeni mısralar, artaya çıkabilir. Bana böyle geliyor... Böyle düşünüyorum. Neyse, kalbimin derinlerinde alevlenen bir istek var, yürek serinleten bir yağış isteği...

Gence'ye gidiyoruz. Gence'nin treni

bizi Ulu Nizami Gencevi'nin şiir bayramına götürmekte... Gece yarısını geçiyor, fakat bu kalem sahiplerinin hepsi sanki uzun zamandan beri birbirini görmemiş gibi uyanık. Sohbet nereden başlarsa başlasın, yine gelip en önemli noktaya Dağlık Karabağ'a çıkıyor. Fikirler, konuşmalar, görüşler birleşerek hakka, adalete, doğruluğa, halkın birliğine, inanca yöneliyor. Kötü niyetli, hainlerimiz, yalancı "akıllılar" Ulu Nizami Gencevi'yi de Azerbaycan'dan ayırmak kötülüğünü çokdan beri düşünüyor, şimdi de bu eskiden beri var olan fikri tazelemeye başlıyorlar. Düşmanlarımız akılsız değiller, öyle bir yerden yapışıyorlar ki kalbimizi kanatıp, yüreğimizin ateşini kabartıp, sınırlarımızı parça parça ediyorlar. Bu hayasız adamlara yüz verdikçe, kenara çekildikçe üstümüze geliyorlar. Ağzından çıkan sözü bilmeyeni, zamanında ağzından vur-

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

* Genceli Nizami için tertip edilen şiir bayramını anlatan bu yazı Türkiye Türkçesine Edebiyat ve İnce Senet'in 40 (2383) numaralı ve 6 Ekim 1989 tarihli nüshasından aktarılmıştır.

malı ki ne yanlış, hata yaptığını anlasın. Yoksa bu yalancı adamlar, Fuzu- li'mize, Hatai'mize de bir yalan yapış- tırlar, iftira yapan ayak tutmaz, ancak hakikat- in de derisi boğazından çıkar. Yalancıların, iftiracıların huyu, ta- biatı şöyledir, ağzına mandal tutturmasan, ağzını, mumlayıp yerinde oturmaz.

Önceleri Nizami'mize el atanlar, sonra Nizami yurdunu, dünyaya, dünya medeniyetine karşı sessiz bırakmış. Gence'mize göz dikiyorlar. Ulu medeniyet merke- zimizi GANZAH adı ile uydurma "Büyük Ermenistan" haritasına yerleştiriyorlar. Kim bilir, bu ha- yalciler her akşam yattığında uy- kusunda nereleri görecek? Şeki'yi, Leki'yi, Bakü'yü, Kazak'ı, Gedebe'yi, Gelbecer'i, Pac'ini yeni uydurma bir adla ha- ritasında göstermek isteyecek! Sabah olduğunda, öyle bir hava çalınacak ki, gün ortasından sonra gazete sahifelerinde o havaya uyanlar da yağışdan sonraki kele- bek gibi baş kaldıracaklar! Açıklığı, demokrasiyi öne süren- ler için ne olabilir ki? Öyle ki zur- na çalana dem tutanlar çabuk bulunur, zumacıyı alkışlamaya hazır beklerler.

Gence treni hızlanıyor, hareket cetvelinden geri kalmak istemi- yor, tekerlerin ahenkli takırtısı ile gecenin kulağına neler söylüyor acaba? Benim kulağıma ise sekiz yüz yılın ötesinden ulu, mukaddes bir insanın Şeyh Nizami'nin sesi geliyor.

**Gence - harut sehirli
Babil deyil, bes nedir?
Üreyim ulduzlara nur
Saçan bir zöhredir!
Zöhre kimi ucalıb
Mizan burcuna Gence,
Onu bele ucaldan**

Ulvi sözümdü, mence...

Tren hızlanıyor... Adeti üzere kesik kesik konuşan, fakat sesinde ka- tiyyet duyulan aksakal yazarımız Hüseyin Abbaszade ile Sibiryaya sürgününden manevi ağrıları taşı- yan yaşadı Gülhüseyin Hüse- yinoğlu yüz yüze oturuyorlar. Hüseyin hocanın aksine, Gülhü- sey'in hoca sözlerini heyacanla, kesmeden öyle ki, elinin hareketi ile sinesinden avucu ile çekip çıkarıyor. Gözüm onun elinin hareketlerindedir. Elini küçük ekskavatörün kolu gibi ileri atarak, "Hortum"unu -avucunun içine taraf veriyor ve oradan avu- cu ile sözünü yukarı kaldırıyor, elinin burulması sanki sözünün ağırlığını gösteriyor. Sabir Novruz ise çenesini avucuna dayayarak, arada bir sohbete kuvvet veriyor. Edebiyatşinas alimimiz Hebib Babayev sohbete katılabilmek, müdahale edebilmek için fırsat kolluyor. Komşu adaşlar Cingiz Elioğlu ile Cingiz Abdullayev Moskova'da kitap piyasasındaki durumlardan, basılabilen ve bası- lamayan kitaplarımızdan bahsediyorlar. Söz hazinesinin hazinedarı Nizami Gencevi'nin "Yazıçı" neşriyatında bundan bir kaç yıl evvel toplanmış "AFORİZM- LER" kitabını alanların sayısının çok olduğunu söylüyorlar. Duyduğum habere hem okuyucu gibi hem de yayıncı gibi sevi- niyorum. Yalnız, kalbimin bir köşesinde ise hüznün var. Bizim kitaplarımızın raflarındaki her kitabı, herkes alamıyor. Çünkü ki- tabın fiyatı 20 Manat'dır. Bu pa- halı kitabı almak için herkesin pa- rası yetişmez. Ancak, güzel ki- taptır ve herkesin evinde olması gereken bir hazinedir.

Gence treni hızlanıyor... Saçını yeni yetmelikten ağartmış Fikret Sadıq eski dostu Memmed

Kazım'a o anda aklına gelen bir letifeyi söyleyerek, onun fikrini almak istiyor. Genç şair Elisemid de Fikret'in yeni sözünü hatırına yazıyor. Nadir Cabbarov sinesin- deki bütün ağrıları, acıları birbiri- ne eklediği sigaraların dumanı ile sanki vagonun penceresinden ha- vaya üflüyor, dumanın kuyruğu uzadıkça, Nadir'in sinesi de çe- kiliyor...

Bense yağış istiyorum! Şıdırgı bir yağış, temiz bir yağış hasretin- deyim! Kalbimi soğutmak, serin- letmek istiyorum... Sabah kadim Gence toprağında bizi güneş karşıyor. Diyorlar ki dün gece burada güzel yağmur yağdı. Yazık... Geciktim biraz. Güneş ışıkları Gence treniyle gelenleri karşılayan aksakalları, genç kızların, gençlerin, çocukların yü- zünde parlıyor. Güllerin, çiçekle- rin yapraklarında göz kamaş- tırıyor. Zerreler, ışıklar dans edi- yor. Gence'ye ilk defa gelmiyo- rum. Gence halkını az çok tanı- rım, bilirim. Görüyorum ki, yüzlerde, bakışlarda Nizami bay- ramının sevincinden başka kaygı da var, keder gölgesi de var. Bir- birimizin yüzüne bakıyoruz, sorguya, izahata ihtiyaç yoktur. bu kaygı perdesi, Bu gam gölgesi halkımıza haksızlığın, yalanların, dedikoduların etkisi ile örtülmüş. Buradaki gayret ise namus, merdlik, kişilik işaretidir!

Şıh Düzü'ne (aslında Şeyh Niza- mi Düzü desek, daha doğru olur). Şeyh Nizami makberine doğru gidiyorsunuz. Uzun zamandan beri burada restorasyon ve tamirat işleri yapılıyor. Şeyh Nizami makberinin, halk ziyaretgahının yeni görünüşü tamamlanmalı, mükemmel olmalı göz okşamalı, gönül açmalıdır. Burada insan kalbi kuş gibi kanat açmalıdır. Şeyh Düzü gül-çiçek içindeki in-

san akını ile dalgalanıyor. Yeni iki taraflı şoşe yolunun açılışından sonra makberin karşısındaki asıl sanat bayramına, el şenliğine koşuyoruz. Bir taraftan kara zurna adamın kemiklerini oynatıyor, kanını fişkirtiyor, bir yanda dans eden çocuklar, gençler coşuyor... Nizami ruhlu, Nizami eserleri, resimleri sanatkarlarımızın hediyesi olarak başka yanda duruyor. Kızlarımız, oğlanlarımız, okul çocuklarımız ne güzel şiirler söylüyorlar. Makberin önüne gidip çıkana kadar okunan şiirlerden, söylenen sözlerden, şiirden doğma musikiden kalbimizin telleri titiyor. Buraya bırakılan kucak kucak güllerin rengi ile çocuklarımızın gül yanakları bir birine renk veriyor. Makberin içindeki şairin birine renk veriyor. Makberin içindeki şairin mezarı üstüne çiçek desteleri diziliyor...

Şiir bayramında ilk sözü şehir parti komitesinin birinci katibi Süleyman Memmedov alıyor. Karşından ulu sanatkarın sekiz yüz elli yıllık ruhu yakınlaşıyor. Vakit azaldıkça işleri hızlandırmak gerekir. Nizami mezarının yeniden düzenlenmesi, etrafının uygun şekilde tanzim edilmesi için iş tabep ediyor. 3 milyon 438 bin Manat değerdi olan layiha artık hazır olmuştur, oylamadan sonra tasdik edilmiştir. Cumhuriyetin emektar mimarı Ferman imamguliyev'in heykeltraş Gorkmaz Suceddinov'un konstruktör Ağaikişi Gehremanov'un mimarı Nizami Esedov'un işleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu sanatkarlarla tanıştığımızda "Nizami" adı ister istemez dikkat çekmektedir, bu ad büyük sanatkardan mirastır, neticeyi köküne, soyuna, milletine bağlayan bir işarettir. Azerbaycan Yazıcılar ittifakı idare heyetinin katibi Hüseyin Abbaszade, Nizami Bayramı'nın

1979 yılından beri devamlı olarak kutlandığından ve Nezami'nin şiir sanatının kudretinden bahsediyor. Sonra Gülhüseyin Hüseyinoğlu, Nebib Babayev, Feride Eliyarbeyli, Nadir Cabbarov, Cingiz Elioğlu, Hezangül, Akif Bayramov, Esmet Mehseti çıkıp konuşuyor. Nizami'nin karşısında konuşan bu yüce kürsülere çıkıp da konuşmuş tercübeli yazarlarımızın sesinde de gençler gibi titreyiş, heyecan var.

Günün ortasında ikiye ayrılıyoruz. Bir kısmımız Gennadi Fabrikasına, öbür kısmımız ise "Büllür" tarafında doğru giderken yol boyunca Gence'liler bize pek çok haber de veriyorlar. Şehir sovetinin karan ile Gence'de Şehriyar, Hacı Zeynelabidin Tağıyev, Cavadhan, Eli Guliyev, Elekber Seyfi adına küçeler yeni ünvanlardır.

Sahaları geziyoruz, idarecilerle, kollukçularla sohbet ediyoruz. Ekseriyeti gençler olan ve çoğunluğu kızların teşkil ettiği bu müesseselerde herkes en güzel şiirini okumaya çalışıyor.

Şehir siyasi maarif evinin kütüphanesinde Azerbaycan Yazıcılar ittifakı Gence şubasının faaliyeti konuşuluyor. Yazıcılar İttifakı idare heyetinin katipleri Hüseyin Abbaszade, Cabir Novruz, Cingiz Abdullayev, parti teşkilatının katibi "Edebiyat ve İnce Sen'et" gazetesinin baş redaktör muavinini Nadir Cabbarov, Altay Memmedov, Cingiz Elioğlu, Feride Eliyarbeyli, Mehmed Alim, Hüseyin Hatemi ve başkaları şubenin faaliyetleri hakkında arzularını, tekliflerini, memnunuyetsizliklerini belirtiyorlar. Gence'de dergi ve edebi gazete neşretmenin vaktinin çoktandır geldiğini ve kısa zamanda burada dergiler, gazeteler ve kitapların çıkarılması gerek-

tiğini söylüyorlar. Gence'de tercübeli, tanınmış yazarlar, şairler, alimler, ümit veren, yetenekli gençler vardır. Şüphesiz ki, onları birleştiren bir edebi organın neşri çok hayırlı olur. Gizli oy yolu ile Memmed Alim şubenin sorumlu katibi seçildi. kalem dostumuzun elini sıkarken ona şöyle dedik. "Şube işi kökünden güzelleştirmeli, faydalı olmalıdır"...

Cuma Mescidi'nin (Şah Abbas Mescidi'in) karşısında Nizami şiir bayramını devam ettiriyoruz. Aşıklar, muganniler, dansçılar, onuncu sınıf öğrencileri, pehlivan Revşen Genceli meydana toplanan halkın karşısına çıkıyorlar. Bu arada bayrama gelenlerin sayısı gittikçe artıyor.

Şehir parti komitesini katibi Sövil Hüseyinova meclisi idare etmek üzere sözü Cabir Novruz'a veriyor. Nizami sözünün inceliklerinden, incilerinden, Nizami sanatının çağdaşlığından bahseden Cabir Novruz sözünü bir fikirle topluyor. Nizami yurdunun, Mehseti ocağının, eski Gence'nin adı özüne uygun olarak kalmalıdır. Sonra şiir, musiki bayramı akşama kadar, hava kararana dek uzar gider. Gülhüseyin Hüseyinoğlu, Cingiz Elioğlu, Fikret Sadıq, Memmed Kazım, Nuşabe Memmedova, Memmed Kazım, Nuşabe Memmedova, Memmed Alim, Elisemid, Alemzar Elizede, Hezangül, Esmet Mehseti, Hüseyin Hatemi, Sabir Hasenov, İman, Sahib Ahundov, Bahadır Ferman mikrofon karşısından birbiri ile sesleşiyorlar.

Gence vagonuna, Gence trenine doğru yol alıyoruz. Gence'de ise hele de Nizami Bayramı devam ediyor. Kadim Gence toprağı sekiz yüz kırksekiz yaşındaki oğlu ile övünüyor, buna onun manevi hakkı vardır. □

Türk Kültür Coğrafyasının Yeniden Tanzimi

Dr. Öğt. Karıçay

Son günlerde Türk Dünyası ile ilgili haberlerin Türkiye gündemini zorlamasının da katkısıyla, bazı çevrelerde Türkiye ile Türk dünyası arasında geliştirilmesi gereken ilişkiler hususunda çok çeşitli (siyasal - kültürel - ekonomik) görüşler ileri sürülmektedir. Ancak bu fikirlerin sağlam sosyo-kültürel verilerden kopuk olması, bu konuda hayali ve ütöpik yaklaşımların egemen olması tehlikesini de ortaya çıkarmıştır.

Biz, günümüzde kolayca realize edilebilecek ve Türkiye ile Türk Dünyasının sağlıklı ilişkiler geliştirmesini sağlayabilecek bazı önerileri içeren bu yazıyı yayınlamakla bu konuda yapılabilecek çalışmalara bir katkıda bulunmayı hedefledik

Günümüz dünyasında gelişen iletişim teknolojisinin sağladığı imkanlar, ülkeler arasındaki mesafeleri küçülttüğü oranda toplumlar arasındaki her türlü ilişkiye de artırmıştır. Bu durum kültürel planda da ilişkilerin artışı ile kendisini göstermektedir. Toplumların ilişkilerinin giderek dolaysız hale geldiği bugünün dünyasında toplumlararası kimlik etkileşimi de giderek hızlanmakta ve maddi kültür sahasını ilgilendiren bir tekdüzelik yaygınlık kazanırken toplumun "kültürel kimlik alanı" geçerli belirleyici haline geçmektedir. Dolayısıyla ülke ve toplumların farklılıkları "kültürel kimlik" etrafındaki farklılıklar haline gelmektedir.

Kültürel kimlik bir yandan ülkelerin kendilerine özgün yapılanmasına rengini verirken, öte yandan dünya üzerindeki kültürel yapılar arasında ortak niteliklere veya köklere sahip kültürlerin de farkına varılmaktadır, gelecekte ulusların ortak kültürel yapı etrafında kümelenmeleriyle karakterize bir şekillenme mümkün görülmektedir.

Dünya üzerindeki kültür etkileşimlerinin artarak devam edeceği bir "yarınki dünya'da Türk kültürünün hangi kültürel yapılarla ortak paydalar etrafında yer alacağı konusu önem kazanmaktadır. Bu önemli konunun cevabı aranırken bugünün dünyasında Türk kültürünün konumunu irdeleme gereği ortaya çıkmaktadır.

Türk kültürünü Türk halkının ürettiği manevi değerler bütünü olarak kısaca tarif edebiliriz. Buna göre dünya üzerindeki

Türk topluluklarının ortaya koyduğu her tür kültür ürünü bir anlamda diğer coğrafyalardaki Türk topluluklarının da malı sayılabilir. Yani müşahhas bir ifadeyle İstanbul'da çekilen bir film Ankara'lı bir Türk'ün olduğu kadar Buhara'lı veya Kaşgar'lı bir Türk'ün de kültürel hayatını ilgilendiriyor demektir. Geçmiş bu gözle değerlendirdiğimizde coğrafi uzaklıklara ve o günlerin iletişim güçlüklerine rağmen bu kültürel ortaklığın sağlam bir şekilde oluştuğunu görebiliriz. Yine müşahhaslaştırsak, Selçuklular devrinde 11'inci yüzyıl dünyasında Bağdat'ta yazılan Doğu Türkistan'ın Kaşgar şhrinde doğmuş olan Kaşgarlı Mahmud'un Divan-ı Lügatit

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinc
1990'da ikinc
defa işgal edildi.
Ruslar'ın kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın.**

Türk'ü" bugün bütün Türkçe konuşan insan topluluklarının ortak bir varlığı olarak yaşamaktadır. Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Ancak bugünün dünyasında siyasi coğrafyasında meydana gelen tarihi mecburiyetler, bir yüzyıldan beri Türk kültür coğrafyası arasına koyduğu engeller ile kültür etkileşimlerini son derecede sınırlandırmıştır.

Coğrafi ayrılıkların derinleşmesine rağmen son yıllarda ortaya çıkan teknolojik değişme ve gelişmeler mesafeleri küçültmek suretiyle madde uzaklıkların ayırıcı etkisini minumize etmiştir. Bir diğer olumlu değişme ise Türk kültür coğrafyasını ilgilendiren devletlerarası ilişkilerinde belirgin bir yumuşama sürecini yaşamakta olduğudur.

Siyasi ilişkilerin gergin olduğu dönemlerin politik yönelişleri etkisiyle kültürel ilişkilerde de bir soğukluk dönemi yaşanmış ve dünya üzerinde Türk kültürü çerçevesinde üretilen ürünlerin önemli bir kısmının Türk kültür sahasındaki tabii yayılması yapay yollarla engellenmiştir.

Türkiye'nin dünyanın her türlü kültür ürünlerine açık olduğu günümüzde bu açıklığın her türlü örneğini "günlük hayat'ta bulmamış mümkündür. Örnek vermek gerekirse bugün A.B.D. veya İngiltere pop müzik listelerinde "hit" olan herhangi bir san'atçının en son disk kaydını temin etmek mümkündür. Yılın "Oskar" alan filmlerini filmin çekildiği ülkenin insanları ile aynı günlerde seyretmemiz artık olağan bir olaydır. Bazı "best-seller" edebi ve ilmi eserler hemen hemen anında Türkçe'ye çevrilmekte ve okunabilmektedir. Bu örnekleri isimlendirerek ayrıntılarını vermek mümkünse de gerekli görülmemektedir.

Türk kültür coğrafyasında üretilen eserlerin durumunu düşündüğümüzde aynı kolaylık ve hızın görülmemesi bir yana, genel olarak habersizlik olarak vasıflandırabileceğimiz bir "acı durum" ortaya çıkmaktadır. Yine müşahhas örneklerle gelirse, Sovyetler Birliği

**Türk kültür
coğrafyasının hem
coğrafi hem de
demografik olarak
Türkiye'den geniş bir
alandan üretilen
kültür ürünlerinden
haberdar olma
yollarımız bu
konuda en büyük
eksiklik içinde
olduğumuzun da açık
bir göstergesidir**

Devlet san'atçısı ünvanını kazanmış bir Üzeyir Hacıbeyli, bir Zeynep Hanlar(ova)'yı dinlemenin ne kadar zor bir şey olduğunu tarif etmek bile zordur. Yüzlerce orkestra eserine imzasını atmış bulunan Üzeyir Hacıbeyli'nin hiçbir Longplay'ini piyasada bulamayız. Zeynep Hanlar(ova) gibi birçok ülkede tanınan bir büyük san'atçıyı sadece özel birkaç konserini takip edebilme imkanı bulmuş olanlarımız tanıyabilmiştir. Eserleri dünyanın birçok diline çevrilmiş bulunan ünlü Kırgız romancı Cengiz Aytmat(ov)'un çevrildiği dillerden en sonuncuları arasında Türkiye Türkçe'sinin yer alması ne acıdır. Bu çevirilerin ne kadar sağlıklı olduğu da bir başka araştırma konusudur. Cengiz Aytmat(ov) ile ilgili olarak yazarın 1987 Frankfurt Kitap Fuarı -ki dünyanın en nitelikli kitap fuarıdır-nda "yılın kitabı" seçilen "Kıyamet" adlı romanının evrensel şöhratine rağmen henüz dilimize çevrilmemiş olduğunu söylersek durumu özetlemiş oluruz. Akla gelen ve çoğaltabileceğimiz bu örnekler kültürel kopuklukların hacmini yansıtmaktan uzak olsa da bir fikir verebilecektir.

Türk kültür coğrafyasının hem coğrafi hem de demografik olarak Türkiye'den geniş bir alanında üretilen kültür ürünlerinden haberdar

olma yollarımız bu konuda ne büyük eksiklikler içinde olduğumuzun da açık bir göstergesidir. Bu iletişim şekillerini özetlersek:

□ Festivaler Yoluyla: Çeşitli özel festivaller için ülkemize gelen pek çok ülke grupları yanında oran olarak çok küçük bir sayıdaki "Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti ekipleri" olarak gelen folklor grupları ve halk san'atçıları: Bu yolla Azerbaycan, Doğu Türkistan folk grupları ile Zeynep Hanlar(ova) Türkiye'de izlenebilmiştir.

Film festivalleri ve Sinema Günleri" yoluyla sinema san'atı ile ortaya konan ürünlerden haberdar olunabilmiştir. Bu yolla da özellikle son yıllarda bazı filmleri izleyebildik. Bunlar arasında "İbn-i Sina" "Gelin", "Kopar zincirlerini Gülsarı", "Cemile", "Karakum 45 °C" ilk akla gelen örneklerdendir.

□ Çeviriler Yoluyla: Uluslararası ün sahibi bazı yazarların eserleri Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir. Bunlar arasında Cengiz Aytmat(ov), Resul Hamzat(ov), Bahtiyar Vahabzade, Nabi Hazri isimleri ile sınırlı bu çeviri faaliyeti hem nitelikli hem de nicelik itibarıyla yetersiz durumdadır. Bugün alfabe farklılığı ve lehçe ayrılıklarını yarattığı güçlükler sebebiyle çevirilerin orijinal eserlerden değil Rusça veya Batı dillerindeki baskılardan yapılması önemli bir probleme sebep olmaktadır.

□ Özel İlişkilerle: Bu yolla daha çok diğer coğrafi bölgelerden Türkiye'ye göç etmiş göçmenler son yıllarda artan haberleşme imkanlarını kullanarak geldikleri bölgelere ait müzik ürünlerini -plak, kaset vs- Türkiye'ye getirebilmektedir. Bir başka yolla da çeşitli vesilelerle gidilen bölgelere ait müzik ürünleri getirilebilmektedir. Çeşitli ilmi kongreler münasebetiyle kurulan ilişkiler sonunda Türk kültürü'nün köklerine ışık tutan Manas Destanı, Alpamış Destanı, Köroğlu Destanı gibi temel eser-

lere ait "Log-play" ve ilmi eserlerin per az kişiye ulaşabilmesi mümkün olabilmektedir.

Hemen hemen mevcut iletişim kaynaklarının tamamını içine alan bu etkileşimin günümüz için ne kadar sınırlı kaldığı izaha ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır.

□ Türk kültürünün rönesansı olabilecek kapasiteyi taşıyan bir planlama ile Türkçe'nin konuşulduğu coğrafyalarda Türkçe konuşan insanların ortaya koyduğu kültür verimlerinin envanteri çıkarılarak bunların "alfabe" farklılıklarının doğurduğu ayrılıklar sebebiyle anlaşılmazlıktan kurtarılması için transkripsiyonu yapılmalıdır. Lehçe farklılıklarından doğacak anlama güçlükleri oluşturulacak ilmi hey'etler eliyle kolayca giderilebilir. Lehçeler arasındaki çeşni farklılıkları Türkçe'nin ana kaynaklarına yaslanarak zenginleşmesi için de bir vasıta olacaktır.

□ Tarihi Türk kültürünün boy attığı sahalarda olması sebebiyle Türkiye dışındaki sahalarda yapılan arkeolojik ve antropolojik çalışmalar kadim Türk kültürü ile ilgili son derece önemli verileri ortaya çıkarmıştır. Bunların açıklanması ile Türk Tarihinin karanlık devirlerine ait bilgilenmemiz artacak ve özellikle Türk Dünyasının İslamlaşması sürecine de açıklığı kavuşacaktır. Bu ise kültürel kimliğimizin sağlam bir zemin üzerinde yeniden inşasına temel olacaktır. Bunlar göz önüne alınarak ortak arkeolojik ve antropolojik çalışmalar planlanabilir.

□ Türk coğrafyasının değişik yörelerinde oluşturulmuş folklorik müzikler derlenerek veya derlenen repertuvarlar biraraya getirilerek benzerlik ve nüans farklılıklarının oluşturduğu zenginlik gözler önüne serilebilir. Yeni nesillerin kültürel kimliğinin oluşmasında belirgin bir özgüven sağlayacak olan bu çalışmalar Türk ruh dünyasının da güzel bir tablosunu teşkil edecektir. Diğer yandan son yüzyıl içinde oluşturulmuş besteler orijinal bir Türk Orkestra Müziği için zengin

Türk kültürünün rönesansı olabilecek kapasiteyi taşıyan bir planlama ile Türkçe'nin konuşulduğu coğrafyalarda Türkçe konuşan insanların kültür verimlerinin envanteri çıkarılarak bunların alfabe farklılıklarının transkripsiyonu yapılmalıdır

bir arşiv teşkil edecektir. Bu bağlamda ülkelerin konservatuvarları arasında öğrenci ve öğretici mübadelesi yapılması da mümkündür. Çeşitli müzik ve folk gruplarının karşılıklı yapacağı gösteri ve konserler ile halk düzeyinde iletişim ve etkileşim kanalları oluşturabilir.

□ Mevcut kültür anlaşmalarına işlerlik kazandırılarak veya yeni kültür anlaşmaları yapılarak kültürel ürünlerin karşılıklı değişim (kitap, plak, kaset mübadelesi), karşılıklı san'atçı mübadelesi, organize konserlerin icrası kolayca gerçekleştirilebilecek faaliyetler olarak görünmektedir. Bu ilişkilerin müşahhas hale getirilmesi için oluşturulacak "uzman kurullar" eli ile ülkeler arasındaki ideolojik farklılıkların, ortaya çıkarılabileceği sakıncaların izalesi mümkündür. Bu şekilde kurulacak ilmi heyetler eliyle tercüme veya aktarımı düşünülen eserlerin seçimi, ülkemize getirilerek çoğaltılacak plak, kaset ve video filmlerin seçim ve denetimi yapılabilir.

Kültür Eserleri Mübadelesi:

Plak, kaset, film, videokaset, kartpostal, poster gibi hazır materyalin karşılıklı bağış yoluyla mübadelesi mümkündür. Secilecek

eserlerin belirlenmesinde kurulacak kültür hey'etleri yetkili kılınmalıdır.

Kitapların Alfabeler Arasında Çevirimi:

Orijinal lehçeler korunarak ve belirlenecek transkripsiyon metodlarına uyularak kısa sürede bazı temel eserlerin transkripsiyonu kısa sürede gerçekleştirilebilir. Lehçe farklılığından kaynaklanan güçlük daha sonra lehçeler arasında yapılacak aktarma ile aşılabilir: ancak Azeri Türkçesi ile yazılmış eserler için böyle bir güçlük de söz konusu değildir.

Diğer San'atçı Grup Faaliyetleri:

Ülkelerinde tanınmış ve belirleyici özellikleri önplanda olan san'atçıların düzenlenecek programlar çerçevesinde konserler vermesi, folklor gösterileri icrası, tiyatro eserleri sahnelemesi ve bütün bu faaliyetlerin geniş halk kitlelerine ulaşabilmesi için kitle iletişim vasıtaları ile aktarımı uygun olacaktır. Burada son derecede önem taşıyan bir konu ülkemizden gönderilecek san'atçı ve ekiplerin Türkiye'yi temsil misyonuna ters düşmeyecek nitelikleri haiz olmasına azami ölçüde dikkat edilmesidir.

☆☆☆

Daha ayrıntılandırılacak bu hususların icrası Türk Kültürü yönünden bir "kabuğun çatlama hamlesi" olacak nitelik taşıyacak kapasitededir. Coğrafi ayrılıkların ve yapay "farklılaştırma siyasetleri"nin ortaya çıkardığı olumsuz yapılanmaları etkisiz hale getirebilecek bu faaliyetler Türk Kültürüne 21'inci yüzyılda aktif bir konum kazandırarak Türk Kimliği'nin sağlıklı bir şekilde yaşanmasına vesile olacaktır.

□

Defterlerde Kalan Satırlar*

Onun yazarlık iddiası yoktu. Hikaye yazıyorum diye de kimseye söz etmemişti. Fakat, edebiyatı kendince çok güzel bulur, hiç kimseye göstermeden hikayeler de yazardı.

Abdulla'nın bıraktığı bir kaç küçük hikayeyi okuyucuların görüşüne sunmayı faydalı gördük...

Abdulla Kurbanov

Serap İlaskan

HİKAYELER

KÖTÜRÜH.

Elle tutulur bir şey kalmamıştı. Hatta bahçe keranındaki baraka, ahır, odunluk, her şeyini bozup hayvanlarını satıp yemişti.

Selime akba, "Bu hale nasıl düştüm? diye başını eğip otururken, ağabeyi Kerimbay geldi.

- Nasılsınız? Üzülüp oturuyor musunuz? - dedi. Eşeğini sundurmaya bağlarken, kenisinin zarar verdiği imaretlerin toprak tepelerine bakıp, - Şimdi burayı ne yapacaksınız?

- İşte şükür yaza çıktıkta, başak toplarız, yabancı arpa yığarız. Sabir, Sabit'im de büyüdü. Onların da yanını olur...

Ölenin ruhu bekleyip, genç yaşta çile mi çekeceksin?

Selim istemediği sır ortaya çıktığı için üzülüp, etrafına baktı. Sabir içeri girdi. Babası hakkındaki sözü duyup, rengi uçtu. Dayısına selam vermeyi, annesiyle de şakalaşmayı unutup, kenara sinmişti.

- Ağabey, neler söylüyorsunuz?

- Neler değil, doğru söylüyorum.

- Ağabey.... Selime başka bir şey söyleyemedi.

Onun lafı boğazında kaldı. Çocuklarından sakladığı sını kardeşi ortaya çıkarmıştı. Bu da yetmişmiş gibi daha önce söylediği sözü tekrarlardı:

- Selime, başına geleni şöyle düşün! On gülünden biri açılmıyor. Böyle dul mu ölüp gideceksin?

- Ne yapayım?

- Köpekten olan kurbanlık yaramaz. Bu koş sözlerle ömrünü zindan mı edeceksin? Savaşın dönenler çok. Ya kolunun ya da ayağının olmadığını söylemese dağ gibi yigiler, - Mirosman, Abdulkadir, Recabalı... Herhangi birine vırp, rahat etmek istemez misin?

- Çocuklarını bırakıp ha?

- Nereye? Yetimhaneler çok, Bul. Beni dinlersen ömür insana bir defa verilir. Sonraki vizdan azabı kendine düşman...

- Ağabey, yedi-sekiz yıl önce çaresizliğinizden dolayı, çocuklarınızı kendi çocuğu gibi özenle bakan adama, bid de vatanın emniyeti için canını veriyor. Siz onun ruhuna bu sözü söylemeye utanmıyor musunuz?

- Kardeşim, canım yandığı için konuşuyorum sana. Bak. saçına ak düşmüş, yüzün de kışmış.

- Beni yalnız bırandı, - Selime mendilinin ucuyla göz yaşlarını silip ağlıyordu.

- Anne, niye ağlıyorsunuz? Ağlamayın, - dedi onun eteğine sarılıp Sabit.

- Dayı, yalnız bırakın bizi, - dedi. Sabir, annemi ağlatmak için geliyorsunuz her zaman...

- Artık, senin yetimlerinin de mi dili uzadı? - dedi sıçrayıp eşeğine binerken Kerimbay. - Son gelişim olsun. Artık ebedi mutlu yaşayın!..

O gitti. Ama üç kişilik eve gurbeti ve garipliği de bırakıp gitti...

Selim iki oğlunu yanına alıp, kocasının kardeşleriyle birlikte iki üç yıl daha geçirdi. Bu zaman zarfında Sabir at binip, çift sürüyor. Sabit ise annesine kozaların arasındaki olan toplamaya yardım ediyordu.

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

Şans, beklenmediği zaman gelmiş. Sabir'le annesi tarlada çalışırken Sabit bağıra çağıra tozu dumanı birbirine katıp gekli.

- Anne, kardeşim! - diye seslendi. - Dedemler geldiler. Halbek dayım da var. Arabayla gelmişler. Yükleri çok fazla. İşte, işte...

- Geleceklerini biliyordum. - dedi gözü yaşla dolup Selime. Sabah evin bahçesine kırlangıç konmuştu.

Sabir atından inip kardeşiyle köye gitti. Selime onlar gittikten sonra yalnız kaldı.

- Şehire arpa almaya gelmişim. Tam dönecekken bir ses yavaşça Halbek sen misin?" dedi- diyerek, övünüp- sevinerek konuşmaya başladı Halbek. - Bir de baktım ki kardeşim. Gözüme inanamadı. Sabir ve Sabit'i bağına basıp seven koltuk değnekli, perdesülü adamın gözlerinden de yaşlar akoyordu.

Selime, heyecanını yenip- erinin elini tutup:

- iyi olup geldiniz mi? Canınız sağ mı? - dedi.

- İşte, görüyorsun Seli, iki ayakla gidip dört ayakla geldim...

- Çocuklarımızın bahtı için canınızın sağ olması yeterli. İşte bu bizim için bir talih!

Ağabeyi Kerimbay da sanki aralarında hiç birşey geçmemiş gibi, işte o gün yine onlara geldi...

KÜPE

Batır, anasının üzüntüsüne ortak olup, daha sona Taşkent'e gitmeyi planladı. Zaten, fatihaya gelenlerin çoğu üzümlü kalmıştı.

Sütrenge, "Cigüli" pencerenin altında Mirsad'i bekliyordu. Gelen onun arabasıydı. Okulda birlikte okumuşlardı. Reyan'daki bir dairede şef olarak çalışıyordu. Mirsaid, o gelmiş gövdeye yakışmayan şaşkınlıkla arabadan inip, arka kapıyı açtı. İçinden yaşlıca bir kadını - halasını - indirdi. Keyvanı çıkını sol koltuğuna alıp, sağ elindeki mendili gözüne bağlayıp söylemeye başladı:

Özü yemey yedirgey halam, (1)
Özü kiymey kiyyirgey halam,
Ala sigimi iydirgen halam,
Fikrü öyü edi, balam, balam...

Pencere altında fısıldaşan kalabalığın hepsi ayağa kalktı. Onlar da yanlarındaki

mendilleri alıp, yüzlerine bağladılar. Batır da...

"Seksan üçe giren de var, gimmeyen de. Bu Hacer halanın toyu, Batırcan, Şakırcan! "diyerek üzümlü, ağlıyorlardı. Keyvanı ise merhumenin bütün faziletlerini söyleyip için için ağlıyordu. Onun mersiyesinden herkesin taş kesildiği, iyinin de kötünün de bundan uygulandığı kesindi. Batır'ın ihtiyarın göğsüne baş koyup ağlaması hepsinden üzücü oldu. İhtiyarın canlı yüzüne bakarken, Batır'ın yaşlı gözlerinde, bundan kırk yıl önce şakaklarına zülüflerini düşürüp, ippek gömlek, parlak çiçekli elbise giyip, salına salına yürüyen Kündüz Abla canlandı. Ama bu hoş bir hatıraydı. Üzücü olan Keyvan'ın kulağındaki altın küpeler!... Ay ışığında parlayıp duran sol kulağının alt kısmındaki kıpırtı ona bir şeyler hatırlattı. Bunu kimde görmüştü? Batır'ın neşesi kaçtı. Ama cevap bulamazdı. Ra'na bunun gubu anneden kalma küpe takmazdı. Kansıyla evlenmeden önce bir iki defa görüşüğü Melike, inabet denilen kızlar da takmazdı. O halde kim?

- Gidelim mi?, . Ra'na'nın sorusu onu sarstı.

- Şimdi, - Batır, kaş göz hareketiyle fısıldadı. İhtiyar çıkıp gitsin diye işaret etti. Küpe, onun zihnini hala meşgul ediyordu.

- Zavallı. Kündüz, çocuksuz öldü. - dedi Batır'a kardeşlerinden Murat

- Sönet denen büyüdüğü oğlu sayılır mı?

- Kuş evinde gördüğünü yaparmış, - dedi Murat. Öksüz büyüdüğünü öğrenmiş. İki yol oldu, işinde başarısızlığından dolayı yok olup gitti. Karısı, çocukları ihtiyarla kaldı.

O an içerinedn Keyvanı çıkıp geldi.

- Anne - baba ölümü evlada miras. Hacer halam bütün arzularına kavuşup, ölüp gitti. Allah imanını versin, - dedi gençliğindeki gibi canlı canlı. - Çocuklarım şimdi küçük, ölüp gitsem beni kim gömecek? diye söylendi. Allah'a şükür, sen, Şakir, torunlara da gelin, Batır. Eski komşu olalım - ?

Batır ihtiyar kolundan tutup, arabaya oturtmaya yardım ederken, parlak mendili koluna sarılınca, yine aklı o küpelere takıldı. Birden herşeyi hatırladı...

Şiddetli geçen bir kıştı. Annesi sağın sağıp geldikten sonra, sobaya elini uzatıp ısıttı. Onun gölgesini sezen Şakir, uykulu gözlerle yattığı yerden hafifçe doğrulup:

- Anne ekmek, - dedi.

- Şimdi, evladım. Elimi ısıtıp, ktır ktır kızartıp vereyim.

Gece o çuvalın dipindeki unu silkip, azıcık su da katıp, fırna verdiğini düşünüp, Batır annesine baktı. Annesi ise gözünü kaçırdı.

Şakir kapris yapınca, annesi örtüsüne sannıp dışarı çıktı. Pencerenin buğulu camlarından kaçak kar tanelerinin savrukluğu göze çarpıyordu. Evin bahçesine konan serçelerin uçuşmaları, kumulların gugukları duyuluyordu.

Kardeşi biraz kapris yaptıktan sonra, sobanın da sıcakıyla uyuyup kaldı. O zaman Batır'da kamının acıktığını anlamıştı. Ayaklarını sobaya değirip kıvınlı yatıktan sonra dama toplanan kırmızı eveyt kuşlarını saymaya başladı.

Annesi kamın acıkınca dama toplanan üveyt kuşlarını sayarsan, unutursun, derdi. Üveytleri ancak iki-üç defa sayan insan uyuyup kalırdı. Ama bu defa Batır uyuyaladı. Gözü sık sık kızaran ekmeğe takılıp kalıyor, yavaşça yutkunuyordu.

Kapıya göz attı. Annesinin geldiğini hisseder gibi oldu. Yine de bir güç onu yatağından kaldırdı. Yerinden kalkıp rafa çıktı, tepsiyi aldı. Sıkıca kapanmış da olsa ekmeğin kokusu geliyordu. Kokladı, ağzına alıp, kenarından dişlemek istedi ama tepsinin ortasında babasının üzgün hayali göründü. Sanki, "Benim nzkımı yersen dönüp gelmeyeceğim," diyor gibiydi. Eli düştü. Çabuk yerine dönüp, yatağa girdi.

O an annesi elinde çıkınla içeri girdi. Çok sevinçliydi:

- Un bulup geldim. Şakir uyuyup kaldın mı?

-ağlaya ağlaya uyudu. Kündüz sofraya ekmeğin koydu. İki dilimini çantama koydum" - deyip Batır'a bir dilimini verdi. İkincisinin bir kenarından azıcık koparıp ağzına atarken, kalanını yine Batır'a uzatıp, - "ekmek kızarana kadar Şakir uyanmaz, sen yiyedur", dedi.

- Anneciğim, siz yiyin, sokaktan üşüyüp geldiniz.

- Kamım tok, çekinmeden ye, ben razı...

Bir lokma ekmeğin sobanın üstünde kaldı. Ona hamuru kaldı.

İşte o gün Batır, Şakir, annesinin iki avuç undan pişirdiği kızarmış ekmeği, doyana kadar yediler. Ertesi gün ise, annesinin kulağındaki altın küpe görünmedi. Her zaman Batır'a annesi bu küpenin bir zamanlar ona dedesinden, dedesine ise büyük dedesinden yadigar kaldığını

Kazak Türkçesinin Resmi Dil Olması Hakkında Kabul Edilen Kanun Metni

*Kazak Türk Edebiyatı'ndan
Ahmet Türköz*

Dil, bir milletin en büyük hazinesi ve ayrılmaz bir parçası. Milli kültürün aydınlanması ve insanlık tarihi içinde milletlerin ortaya çıkışı ancak dil sayesinde mümkün olur. Milletin geleceği, dilin gelişmesine ve onun sosyal kullanımının genişlemesine sıkıca bağlıdır.

Milletlerin siyasi olarak kendi kendilerini idare etmesi ve diğer milletlerle eşit hakka sahip olması ancak dil ve kültürün hür olarak gelişmesi sayesinde olur. Bu kanun (Sovyetler Birliğinde) milletlerarası ilişkileri düzeltmek, Kazak SSR'inde yaşayan milletleri ve milli gruplar arasındaki dostluk ve beraberliği sağlamlaştırmak amacıyla çıkartılmış olup, ülkede konuşulan dillerin kullanılması ile gelişmesinin yasal esaslarını belirler.

Kazak SSR'i ülkede konuşulan bütün dillerin yasal sorumluluklarını üzerine alır ve her milletten kişinin kendi dili ve kültürünü geliştirmesi yönünde sahip olduğu hakları korur.

I. BÖLÜM

Genel Esaslar

1. Madde: Kazak Türkçesi Kazak SSR'inin ana dili olarak kabul edilir. Kazak SSR'i Kazak Türkçesinin ülkede yaygınlaşmasını sağlayacak önlemleri alır ve onun ülke içindeki resmi veya gayri resmi kurum ve kuruluşlarda, işyerlerinde, okullarda, üniversitelerde, iletmiş organlarında ve diğer yerlerde gönüllü olarak kullanılmasına önayak olur.

2. Madde: Kazak SSR'inde Rus dili milletlerarası (Cumhuriyetlerarası) yazışma ve anlaşma dilidir.

Kazak SSR'inde Rus dilinin ana dil ile birlikte serbest olarak kullanılmasını yeterli görür.

Cumhuriyetteki bütün öteki vatandaşların Rus dilini bilmesi kendi çıkarları içindir.

3. Madde: Kazak Türkçesinin resmi dil olması yönündeki stütü ile Rus dilinin milletlerarası anlaşma dili olması yönündeki statü, Kazak SSR'inde yaşayan milli azınlıkların dillerinin kullanılmasına engel değildir.

4. Madde: Kazak SSR'indeki azınlıkların dillerinin çok konuşulduğu yerlerde seçim yapılarak resmi dil olarak kabul edilmesi mümkündür.

Mahalli resmi dil, ana dili ve Rus dili ile birlikte denk olarak kullanılır.

5. Madde: Kazak SSR'i milli-Rus ve Rus-milli çift dillilik ile çok dilliliğin yan yana gelişmesine özen gösterir.

6. Madde: Bu kanun kişisel yazışmalarda, askeri bölüm ve binalarda bilhassa dini cemaatlerde Kazak Türkçesinin kullanılmasını gerektirmez.

7. Madde: Kazak SSR'i ülkede dillerin statüsünü ve onların kullanılması esaslarını belirleyerek, bütün herkesin kendi dilini serbestçe seçmesini ve hangi dili seçerse seçsin, o kişinin milli haysiyetini eşit olarak korumayı sağlar. Kişilerin dil

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'ra ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

doğrultusundaki sorumlulukları ile serbestliklerinden yararlanması, toplum ve ülke çıkarlarına ve başka kişilerin haklarına zarar getirmemelidir.

2. BÖLÜM

Ülke Hükümet ve İdare Organlarında, Sosyal Kurum ve Kuruluşlarda Dil'in Kullanılması

8. Madde: Kazak Türkçesi, Rus dili ve ülkedeki diğer azınlık diller Kazak SSR'inin Hükümet ve idare organlarının, hukuk organlarının, sosyal cemiyetler ile işyerlerinin kullandıkları dillerdir.

9. Madde: Ülke hükümet ve idare organlarının anlaşma ve sözleşmeleri Kazak Türkçesi ve Rus dillerinde Kabul edilir.

Mahalli hükümet ve idare organlarının anlaşma ve sözleşmeleri, sözü geçen eyaletde iş sürütmek için kabul edilen dili dikkate alarak, Kazak Türkçesi ve Rus dilleri veya mahalli resmi dillerde kabul edilir.

10. Madde: Kazak Türkçesi Rus veya mahalli resmi dil resmi veya gayri resmi kurum ve kuruluşlar ile cemiyetlerin iç yazışmalarında kullanılır.

11. Madde: Kazak SSR'inde istakikler, finans ve teknik işlemler Kazak Türkçesi ve Rus dillerinde yürütülür.

12. Madde: Kişilerin şikayet ve isteklerini bildiren dilekçelerine resmi veya gayriresmi kurum ve kuruluşların vereceği cevaplar ve belgeler Kazak Türkçesi, Rus veya mahalli resmi diller ile verilir.

13. Madde: Kazak SSR'inde mahkeme işleri Kazak Türkçesi veya Rus dillerinde veya o yerde bulunan halkın çoğunluğunun konuştuğu dilde yürütülür.

Mahkemede konuşulan dili bilmeyenlerin tercüme vasıtasıyla davayı tanıma hakkı, ayrıca mahkemede ana diliyle konuşma hakkı vardır.

Soruşturma ve mahkeme kararları

dava boyunca ilgili kişilerin koşutlukları dillere tercüme edilir.

14. Madde: İdari hakları çiğneme (Düzen Bozma) türündeki davalar Kazak Türkçesi veya o yerde bulunan halkın çok konuştuğu dilde yürütülür.

İş yürütülen dili bilmeyenlere tercüman verilir.

15. Madde: Kazak SSR'inin hükümet idare ve resmi veya gayriresmi kuruluşları, Sovyetler Birliği ve birliğin diğer cumhuriyetleriyle olan her türlü münasebetlerde milletlerarası anlaşma dilini (Rus dili) kullanır.

16. Madde: Hükümet ve idare organlarının, hukuk organlarının, sosyal hizmet organlarının, eğitim, kültür ve sağlık kuruluşlarının, ticaret, ulaştırma ve iletişim kurumlarının çalışanları istenilen dilde konuşurlarsa da, genelde muameleler Kazak Türkçesi ve Rus dillerinde yürütülür. Bunun yanısıra mahalli dillerinde bilinmesi gerekir.

Gelecekte Kazak, Rus dillerinde ve diğer diller konusunda uzman yetiştirme ve dil'in ilmi olarak gelişmesini sağlamak için görevlendirilecek kişilerin önce kabiliyet, ahlak ve siyasi durumları göz önüne alınarak, onların objektif bir biçimde teşkilatlandırılması yapılmalıdır.

17. Madde: Ülkenin siyasi ve idari organları, kurum, kuruluşlar ve işyerleri masrafları kendileri karşılamak üzere Kazak Türkçesi ve diğer dilleri öğretip yaygınlaştırmaya çalışacaklardır. (Dil Kursları düzenlemek gibi).

3 BÖLÜM

Eğitim, İlim, Kültür ve İletişim Alanlarında

18. Madde: Kazak SSR'i kişilerin eğitim ve öğretim dilini serbestçe seçme hakkını tanır.

Bu hak o yerde bulunan halkın çıkarlarını dikkate alacaktır. Kazak Türkçesinde, Rus dilinde veya başka bir dilde eğitim yapılan ana

okullarında ve diğer okullarda milli kültürel sahadaki önemli değerlerin çocuğa verilmesinin ana diliyle olacağı şüphesizdir. Bu doğrultuda tatbik edilmesi gerekir.

19. Madde: Genel bilim öğretilen okullarda, teknik ve sanat okullarında, özel orta ve lise okullarında Kazak Türkçesi ve Rusça ders olarak okutulur. Ve sınıf geçme belgelerinde (karnelerde) bu dersler belirtilir.

Kazak SSR'inin teknik, sanat ve özel orta ve yüksek okullarında, hangi bölüm olursa olsun, eğitim ve öğretim Kazak Türkçesi ve Rus dillerinde yapılır. Bunda eğitim ve öğretim dilinin birliği prensibi dikkate alınır.

Bu durum, başka dillerde konuşanlara, ülkenin gereklerine uygun olarak uygulanır.

20. Madde: Kazak SSR'i özel orta ve yüksek okullara girme sınavlarını, o okulda kullanılan dille yapılmasını kabul eder.

Herhangi bir dille yapılacak sınavın formasını (kitapçığını) Kazak SSR Milli Eğitim Bakanlığı hazırlar ve onaylar.

21. Madde: Kazak SSR'i kültür ve iletişim sahasında Kazak Türkçesi ve Rus dillerinin eşit haklarla kullanılmasını kabul ederek, bu konuda diğer azınlıkların dillerinin de kullanılmasını sağlar.

22. Madde: Kazak SSR'inde ilim sahasında Kazak Türkçesi, Rus ve diğer dillerin eşit haklarla kullanılması kabul edilir. İlmî eserlerin yazılış dili serbest olup, uzmanlaşmaya yönelik tezler Kazak Türkçesi, Rus veya başka bir dilde yazılıp savunulur.

Tezlerin savunulması yönündeki belge ve özetlerin bir nüshası SSSR Bakanlar Birliği'ne bağlı Yüksek İlimler komisyonu'na Rus dilinde gönderilir.

23. Madde: Kazak, SSR'i ilmi ve edebi çalışmaları, sanat eserlerini ve diğer yayınları yayınlamayı, kamuoyu iletimiş araçları vasıtasıyla ilmin teknik ve kültürel

gelişmelerini anlatmayı Kazak Türkçesi, Rus ve Mahalli dillerde yapar.

24. Madde: Ülke veya mahalli meselelerle ilgili ilmi konferanslar, sempozyumlar ve bunun gibi faaliyetler Kazak Türkçesi, Rus veya mahalli dillerde yürütülür.

Bu gibi toplantıların iştirakçilerine gerektiğinde tercüme yapılmalıdır.

25. Madde: Kazak SSR'i Arap harflerinin kullanıldığı eski Kazak Türkçesi yazısının ilmi maksatla okunup öğrenilmesine taraftardır. Bunun için gerekli ilmi-öğretici kuruluşlar ve yayınlar hazırlanacaktır.

26. Madde: Kazak SSR'i milli kültürel kurum ve kuruluşların, diğer sosyal derneklerin kurulmasına yardım eder. Bunların ana okulu, ilk, orta, lise, özel sanat ve teknik okullar ve yüksek okullarda bölümler açması ve ilmi-edebi topluluklar kurması doğrultusundaki isteklerine hak tanır.

Milli kültürel merkez, kurum ve kuruluşlara dil ve kültürü geliştirme maksadıyla sosyal ve siyasi meselelerin anlatılması, örf ve adetlerin yerine getirilmesi, ilmi, edebi, sosyal, sanatsal yayınları, radyo ve televizyonda program hazırlanması ve diğer sosyal hizmetlerin yapılması konularında ana dili (Kazak Türk Dili) kullanma hakkı tanınır.

IV. BÖLÜM

Yer Adları, Şahıs İsimleri, Damga ve Haberleşme

27. Madde: Kazak SSR'inde her bir yerin, köşenin ve meydanın adı veya eski adı Kazak Türkçesi olacaktır. İsimler başka dillerde kullanılan kurallara benzer şekilde yazılacaktır.

Resmi veya gayriresmi kurum ve kuruluşların, işyerlerinin ve bunların bölümlerinin adlandırılması Kazak Türkçesinde olacaktır. Rus diline veya gerekli olan durumda başka dillere de tercüme edilecektir.

28. Madde: Kişi adlarını, baba ve aile adlarını yazarken milli edebiyat dillerinin imlası göz önüne alınır. İsimler başka dillere o dillerin edebi normlarına benzer şekilde verilir.

29. Madde: Kurum, kuruluş ve işyerlerinin resmi mühür ve damgalarının metinleri Kazak Türkçesi ve Rus dillerinde yazılır.

Makbuz, çetele gibi kağıtların, adreslerin, resmi bildirimlerin, ilanların ve başka görünen bilgileri içeren kağıtların metinleri Kazak Türkçesi, Rus dilinde veya o yerdeki halkın çok konuştuğu dilde yazılır.

Ülkede üretilen malların etiketlerinde, damgalarında ve açıklamalarında Kazak ve Rus dillerinde gerekli bilgiler verilmesi şarttır.

Kullanım tarifelerinin tertibi şöyle olacaktır: Kazak Türkçesindeki açıklama sol tarafa veya yukarıya, Rus dilindeki yazı sağ tarafa veya aşağıya yazılır.

Sözlü haberler, bilgiler ve bildirimler Kazak Türkçesiyle verilir.

30. Madde: Kazak SSR'inde Posta, Telgraf ve mektup gibi haberleşme işleri Kazak Türkçesi veya Rus dilinde, ülke dışı yerlerde ise (millerlerarası mektuptan başkası) Rus dilinde yürütülür.

V. BÖLÜM

Kazak SSR'inde Kullanılan Dillerin Hukuki Bakımdan Korunması

31. Madde: Bu kanunun gücü kullanılarak, ülke dilinin yararına olacak sahalarda şimdiki Kazak Türkçesi edebi dilinin kuralları korunur ve kullanılır.

32. Madde: Rütbeli ve sorumlu kişinin, dilek ve şikayetleri dili bilmem bahanesiyle kabal etmemesi, özellikle onları önemsememesi, o kişiyi kanunlarda gösterilen tertip ile sorumlu tutar.

33. Madde: Kişilerin dili seçme haklarına sınır koyma, dili bahane ederek hor görme, bunu yapan

kişiyi kanunlarda gösterilen tertip ile sorumlu hale getirir.

VI. BÖLÜM

Kanunun Hazırlanması, Sunulması, Kuvvetlendirilmesi ve Yerine Getirilmesini Takip Etmek

34. Madde: Bu kanun kaidelerinin tatbikata konulmasının teşkilet, finans ve diğer ihtiyaçların karşılanması Kazak SSR Bakanlar Kurulu'na aittir.

35. Madde: Bu kanunun yerine getirilmesini Kazak SSR Yüksek Sovyeti ile Kazak SSR Bakanlar Kurulu üzerine alır.

Alma-Ata, 1989, 22 Eylül

KAZAK SSR YÜKSEK SOVYETİ'NİN KARARI

"Kazak SSR'inin dil hakkındaki kanunun" yürürlüğe konulması üzerine.

Kazak SSR Yüksek Sovyeti kabul eder:

1- "Kazak SSR'inin dil hakkındaki kanunu" 1990 yılının 1 Temmuzunda başlayarak yürürlüğe girecektir.

2- Kanunun kendi kaidelerinin sosyal hayatın bütün alanlarına yavaş yavaş girmesi için şu süreler tanınmalıdır:

16. Madde: kanun yürürlüğe girdiği andan itibaren başlayarak 5 yıl içinde ülkede iyice yerleşecektir.

19. Madde: yine 20. maddeler 10 yıl içinde yürürlüğe girip yaygınlaşacaktır.

3- Kazak SSR Bakanlar Kurulu'na "Kazak SSR'inde Kazak dilini ve başka milli dilleri 2000 yılına kadar geliştirilmesi için düşünülen devlet programının" pazırlanarak, 1990 yılının 1 Temmuzuna kadar kabul edilmesi için verilmelidir.

4- Kazak SSR Bakanlar Kurulu Kazak SSR Hükümetinin kararlarını adı geçen kanuna uygun hale getirmelidir.

Alma-Ata, 1989, 22 Eylül
Kanunun Kabul Edilme Tarihi
Kazak Edebiyatı, 29 Eylül 1989.

Doğu Blokunda Değişmeler ve Türk Dünyası★

Doç. Dr. A. Ahat Andıcan

Günümüzde dünya ve özellikle Avrupa'da dengeyi sağlayan güçler neredeyse bir üçüncü Dünya savaşının oluşturabileceğine benzer değişiklikler yaşıyor. Eski bloklar ve pakt oluşumları altüst olmuş durumdadır. Bu değişimlerin bu bloklar içersinde yaşayan Türk dünyasını etkilemesi kaçınılmaz bir olay olarak karşımızdadır.

Şimdi bütün merkezlerde bu değişim nereye kadar gidecek? Doğu Blokunda görülen dezenteğrasyon Sovyetleri de etkileyecek mi? Sovyetler Doğu Avrupa'dan gerçekten vaz geçtimi? NATO, VARŞOVA PAKTI gibi 40 yıldır stabilizasyonu sağlayan kuruluşların sonu geldi mi? Gorboçov giderse bu değişiklikleri durduracak yeni bir lider gelebilir mi? AET ne olacak? ve bizim açımızdan çok önemli olan bu değişiklikler Türkiye'yi ve Türk Dünyasını nasıl etkileyebilir? şeklinde sorular sorulmaktadır. Her şey bir bulanıklık ve karmaşa içersindedir.

27 Ekim 1989'da Varşova Paktı Dışişleri Bakanları toplantısında Sovyet Dışişleri sözcüsü Gernadi Gerasimov Rusya'nın Doğu Avrupa'ya yaklaşımını değiştirdiğini "Sosyalizmi korumak için asker göndermek" şeklinde özetleyebileceğimiz Brejnev doktrininden vazgeçtiğini söylemiştir. Böylece Moskova bir anlamda her devlet kendi başının çaresine baksın demiş oluyordu. Siyasi açıdan geline bu nokta bir başlangıç değil aslında bir sonuçtur. Moskova geçen yıl Varşova Paktı ülkeleriyle olan

ekonomik ilişkilerin büyük ölçüde revizyona tabi tutma kararı almıştı. Mesela Doğu Almanya'yla olan ve 1/10 oranında Sovyetler aleyhinde yürüyen dış ticaret fazlasını azaltmakla bir anlamda Doğu Almanya'ya "Kendine yeni dış pazar bul, benden bu kadar" diyordu. Sovyetleri bu noktaya getiren nedenleri anlamaksızın gelecekte olacakları kavramamız mümkün değildir.

Gorboçovun geldiği 85'li yıllarda Sovyet ekonomisine kabaca bir göz atmak olayın nedenlerini kolayca ortaya koyacaktır.

1986 yılı Sovyet dış ihracatının % 80'ini petrol, doğal gaz gibi Enerji ve Hammadde ürünleri % 15'ini silah ve ara maddeler oluştururken sadece % 5 gibi küçük bir kısmını makina ve teknolojik cihazlar oluşturmuştur.

Bu analizi günlük konuşma diline çevirirsek "Tipik bir üçüncü dünya ülkesinin ihracaat görünümü söz konusudur. Üstelik bu ihracaatın % 60'ı Comecon ülkelerine yapılmış olup Amerika, Japonya gibi gelişmiş ülkelere yapılan ihracaatın tutarının sadece 20 milyar dolar olması bu dev ekonomik potansiyelin geriliğini ortaya koymaktadır:

Sovyet rublesi resmi kurda yarışmağa çalıştığı süper gücün parasına göre resmen 1.63 dolardır. Fakat kara borsada 1 dolara 10 ruble alınabilmektedir, yani ruble 16 misli daha değersizdir. 1988'de 100 milyar doları aşan bir bütçe açığı ve içeride temel tüketim malzemelerini bile sağlayamayan bir ekonomi mevcuttur. Sonuçta Sovyet sistemi bir Amerikalı

UNUTMAYIN

**Azerbaycan
Bundan 70 yıl
önce birinci,
1990'da ikinci
defa işgal edildi.
Rusların kurbanı
milyonlarca
Türk'ü
unutmayın**

★ Bu makale 7 Kasım 1989'da Ankara Türk Ocağı tarafından düzenlenen "Doğu Avrupa'daki gelişmeler ve AET" konulu sempozyumda yapılan konuşma metnidir.

yazarın değiştiği gibi "Başlangıçta Gökteki Ay'ı vadeden fakat sonunda bir çift blucini bile üretemeyen bir rüya" olmuştur.

Bütün bunlara katlanmanın bedeli neydi. Süper güç olmayı sürdürebilmek. Peki bu başarılabilir mi?

Şimdi 1982 yılı 10 Haziran'a dönelim ve 3 yıl içerisinde Gorbaçov'u iktidara getirecek siyasi değişikliklerin nasıl başladığına bakalım.

10 Haziran'da Lübnan'a saldıran İsrail Hava Kuvvetleri elektronik üstünlüğünü kullanarak Suriyenin elindeki uçak savarları tesirsiz hale getirdi. En gelişmiş Sovyet teknolojisinin ürünlerinden olan MİG uçaklarının neredeyse % 85'i kaybedilmişti.

Seçkin bir asker olan Marşal ORGAKOV şu soruyu ortaya attı. "Dünyada bütçesinin % 40'ını ağır sanayiye yatıran ve Gayri safi milli hasılanın büyük bir kısmını askeri harcamalara ayıran tek ülke Sovyetler Birliğidir." Bütün bunlara rağmen teknolojiye giderek geri kalmaktadır ve Orgakovun vardığı sonuç şudur. "Sovyetler yeniden reorganize edilmezse 2000 yılına kadar çok gerilerde kalacaktır. Yani 21. yüzyılda Sovyetler gelişmemiş ülkelerin en gelişmiş olacaktır."

Şimdi Gorbaçov'un yerine koyun kendinizi. Merkezi ekonomiyle yürümeyeceği anlaşılmış bir sömürge imparatorluğunuz var. Merkezdeki durgunluk ve bozulma 1945'den sonra istila edilen Doğu Avrupa ekonomilerinde de üst sınırlarına ulaşmış 1950'lerde Sovyet ekonomisine güç kazandıran bu devletler şimdi desteklenmesi gereken büyük bir yük haline dönüşmüş durumdadırlar. Hızla gelişen dünya teknolojisi ile yarışabilmek için sadece devletin değil halkın da güçlü olması ve yüksek refah içerisinde olması gereği vardır.

Diğer taraftan 1960'larda çekirdeği aulan Avrupa ortak pazarı 1992'de son aşamasına gelmektedir. Ekonomik gücü ve gelişmiş teknolojisiyle AET Sovyetler açısından yarışılması gereken bir diğer büyük blok haline dönüşecektir. Bu sürecin de durdurulması lazımdır.

Avrupa'da yeni denge arayışları başlamıştır. Fransa, Benelüks ülkeleri arasında sınırların kaldırılması ve yakında bir araya gelen Avusturya, Macaristan, Yugoslav dışişleri bakanlarının bir orta Avrupa Gücü oluşturma çabaları bu düşüncenin tipik bir örneğidir.

Ayrıca Nato'nun Batı ülkelerine uzun menzilli füzelerin yerleştirilmesiyle ikinci harp sonrasında Sovyetlerle, hür Avrupa arasında konulan Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu emniyet çemberinin anlamı giderek kaybolmuştur. Zaten bu ülkelerin hiç birisi Sovyetleri hedef alan konvansiyonel bir saldırıda ön cephe olma riskini yüklenmeyeceklerdir. İkinci harpte İtalya'nın Almanya'yla olan ittifakı gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Başlangıçtan beri bunu bilen Moskova bu ülkelerde yüzbinlerce Sovyet askeri bulundurmaktadır. Bu ise ekonomiye daha fazla yük demektir.

Bütün bunlara ek olarak batağa saplanmış ekonomi için Teknoloji, taze para ve işbirliği nasıl yaratılacaktır. Totaliter rejim sürdükçe gelişmiş Batı buna yanaşmamaktadır.

İşte bu noktada Gorbaçov çok riskli fakat Sovyetler açısından gerçekçi planı uygulamaya başladı. Kendi ülkesinde çok azına izin verdiği halde Doğu Avrupa ülkelerinde neredeyse sarsıntıya yol açan değişiklikleri destekledi.

GORBAÇOVUN KAZANIMLAR

Şu anda ortaya çıkan sonuçları özetlersek şöyle bir tabloya karşılıyoruz.

□ Öncelikle Doğu Avrupa'daki kukla komünist hükümetlerin yerlerinde kalmalarını sağlayacak desteğe gerek kalmamıştır. Bu ise Sovyet ekonomisi üzerinden her yıl için 45 milyar dolarlık bir yükün kalkması demektir.

Gorbaçov'un Askeri danışmanı eski genel kurmay başkanı Sergey Akromeyev 13 Kasım'daki bir röportajında "Askeri bütçe kısılırsa askerlerin tepkisi ne olur?" şeklindeki bir soruya şöyle cevap veriyor.

"Amerika Askeri bütçesinin 230 milyar dolar veya 220 milyar dolar olmasının çok büyük bir önemi yoktur. Bu halkın hayat standartını etkilemez. Fakat Sovyetler'de 6-7 milyar ruble bile halka tüketim malzemesi temini açısından önemlidir".

Bu konuşma Sovyet gücünün son durumunu göstermesi açısından ilginçtir.

□ Doğu Almanya hariç, ekonomileri Avrupanın en fakiri kabul edilen İspanya ekonomisinin gerisinde kalmış Doğu Avrupa ülkelerinin çoğulcu sisteme geçmeleriyle birlikte AET'ye katılma istekleri başlamıştır. Polonya resmen başvurmuştur. Bu istekler 1992'de kemikleşeceği sanılan birleşik Avrupa gücünü parçalamış bu blokta şaşkın yaratmıştır.

80 milyonluk insan ve 1.4 trilyon dolarlık gücüyle kendisine en yakın Fransız ekonomisinin iki katı potansiyelle sahip bir birleşik Almanya Moskova'dan çok Batının uykularını kaçırır olmuştur. Bu Almanya'yla AET yürütülemez. Nötr bir Birleşik Almanya'nın diğer Slav Doğu Avrupa ülkeleriyle birleşmesi halinde Amerika ile birlikte Japonya ortak gücü kadar bir potansiyel doğar. Bu ise herkesi ürkütüyor.

Avrupa'da yeni denge arayışları başlamıştır. Geçen günlerde kararlaştırılan Fransa ve Benelüks ülkeleri arasında sınırların kaldırılması veya yakında bir araya gelen İtalya, Avusturya, Macaristan ve Yugoslavya dışişleri bakanlarının bir orta Avrupa gücü oluşturma çabaları bu düşüncenin tipik göstergeleridir.

□ Komünist Doğu Avrupa ekono-

mik modellerinin çoğulcu ve serbest piyasa sistemine geçişleri Sovyetler için iyi bir laboratuvar niteliği taşıyacak, olumlu yönleri gelecekte Sovyet ekonomisinde uygulanabilecektir.

□ Sovyetlerin önünde yer alacak ve en azından bir süre daha Sosyalist karakterlerini sürdürecektir bu tampon alanı, Sovyetlerin doğrudan kontak kurmakta güçlük çektiği batı ekonomileri ile iletişimde bir medyatör rolü oynayacaktır. Polonya, Macaristan, Almanya gibi ülkelere yapılan nakit yardımlar ve gelecekteki teknoloji transferlerinin bir kısmı hiç olmazsa bir süre daha dolaylı olarak Sovyet ekondomisine akacaktır. Neredeyse 45 yıldır bağımlı oldukları Sovyet ekonomisinden tamamen kopmaları beklenemez.

□ Önünde Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Doğu Almanya gibi bloklar arası ve çoğulcu sisteme geçmiş ülkeler varken Nato'nun ve onu temsil eden Amerikan varlığının gerekliliği batılı demokrasilerde tartışılan bir soru haline gelecektir. Ayrıca bu ülkeler konvansiyonel bir savaş açısından Sovyetler için tampon rolü oynayacaklardır.

Gorbaçov'un danışmanlarından OLEG OBLOMOV'un geçen ay bir Macar gazetesinde çıkan sözleri bu düşünceye doğrulamaktadır. Oblomov "Macaristan'ın batı tipi burjuva demokrasisine geçebileceğini belirttiikten sonra Avusturya veya İsveç gibi nötr bir Macaristan'ın Rusya için bir emniyet problemi yaratmıyacağını" söylemektedir.

□ Uzlaşmaya açık ve tehdit kaynağı olmayan yumuşak bir Sovyetler görüntüsü Batı dünyasında "Aman Gorbaçov giderse bu yumuşama sona erer. Ne yapıp edip onun içerdeki durumunu güçlendirmeli o halde yoğun ekonomik destek verilmeli" görüşünü güçlendirmektedir. Malta öncesi kısa bir süre uğradığı İtalya'da Gorbaçov 3 milyar dolarlık hacme varan ekonomik anlaşmalar imzalamıştır.

Geçen yıl Gorbaçov'un ortaya attığı Urallardan itibaren Avrupa ortak evi düşüncesi o dönemde

**Geçen yıl
Gorbaçov'un ortaya
attığı
Avrupa Ortak Ev'i
düşüncesi o dönem de
dikkate alınmamış
iken,
Doğu Avrupadaki
değişikliklerden sonra
tekrar ve ciddi şekilde
tartışılır hale gelmesi,
kuşkusuz
Türkiye-AET ve
NATO ilişkileri
açısından büyük önem
taşımaktadır.**

dikkate alınmamış iken, Doğu Avrupadaki değişikliklerden sonra tekrara ve ciddi bir şekilde tartışılır hale gelmiştir. Doğu Avrupadaki bu değişim Türkiye-AET ilişkileri, Türkiye - NATO ilişkileri açısından kuşkusuz büyük önemi vardır. Konuyu daha çok Türkiye dışındaki Türkler olarak aldığım için bu değerlendirmeye girmeyeceğim.

Komşumuz Bulgaristan'da ekonomisinin % 70'inin bağımlı olduğu Sovyetlerden aldığı destek azaldıkça Demokratikleşme süreci artacaktır. Bulgaristan Avrupa'da oluşan bloklara yönelecek ve bu yönelimdeki artışla birlikte Bulgaristan'da yaşayan Türkler daha serbest ve daha iyi bir konuma gelecektir. Fakat uzun dönemde oluşabilecek serbest yapının bugünkü Yunanistan ve Batı Trakya Türkleri görüntüsünden farklı olacağını sanmıyorum. Zira Bulgaristan'da bir Türk kitlesi vardır. Fakat bu potansiyel, iç dinamiklerin etkisi ve kendisini şekillendirmesi beklenen dış politikaların bugüne kadar uygulanmamış olması nedeniyle yeterince örgütlü değildir. Bir diğer deyişle 2000'li yıllara kadar, demokratikleşmiş bir Bulgaristan'da bile üst düzey politikada etkili bir Türk yapılanması beklenmemelidir.

MOSKOVA VE SOVYETLERDEKİ TÜRKLERİN GELECEĞİ

Özellikle Doğu Avrupa'ya yönelik dış politikasında ve paktlar arası denge arayışında bütün dünya kamuoyunu şaşıratan değişiklikleri başlatabilen GORBAÇOV Sovyetleri oluşturan 15 cumhuriyetle ilgili olarak nasıl bir politika izliyor? Bunun anlaşılması 50 milyon müslüman Türkü yakından ilgilendirmektedir.

Şimdi sizlere bazı insanlar ve bunların sözlerinden kısmen pasajlar aktaracağım. Daha sonra yorumu birlikte yapalım isterseniz.

Mustafa Cemiloğlu, Kırım Milli Hareketi Teşkilatı başkanı, 19 Kasım 1989'da şöyle söylüyor.

"Gorbaçov ondan öncekilere göre progressif bir adam. Lakin komünist. Halklara serbestlik vermeyi çok istemiyor. Benim fikrimce onun esas maksadı, biraz demokratiklik yapmak. Başka hükümetlerin sempatisini celbedip özüne yardım almak istiyor"

LEVKO LUKYANENKO- Ukrayna Özgürlük Hareketi (RUKH)a liderlerinden 26 yıl hapse yatmış:

"Ukrayna eldüstrisinin % 95'i Moskova tarafından yönlendiriliyor ve karın % 90'ı Moskova'ya gidiyor. Esas amacımız Sovyetlerden ayrılmak olmalı"

Bir diğer lider Mikhail Goryn."Kremline inanmıyorum. Şu anda baskı makinası dörtte bir hızla çalışıyor fakat her an % 100'e döner"

İRİNA SARİSHVİLİ Gürcistan Milli Demokratik Parti lideri. Moskova'da gözaltındayken bir yabancı basın ajansına şunları söylüyor (12 Mayıs 1989)

"Abaza problemi aslında önemli değil Moskova bağımsızlık isteyen Gürcistan politik gücünün herefini saptırmak için Abaza problemini canlı tutuyor" Ekonomik bağımsızlık, siyasi bağımsızlık olmadığı sürece bir perimaledir. Perestroika ise giderek gücü azalan Sovyet gücünü arttırmaya yöneliktir"

Ermenistan'da kurulmuş "Demokrasi ve Bağımsızlık" adlı örgütün lideri ve Sovyetler tarafından sınır dışı edilmesine rağmen Ermeni halkının dışardaki temsilcisi kabul edilen PARUYR HAYRIKYAN 24 Ekim 1989'da şunları söylüyor. "Moskova Ermenileri yüzyıllardır bahçede oynarsanız Türkler gelip sizi yutar diye korkutur. Oysa şimdi Ermenistan'da bu oyunu farkederek güçler ortaya çıkmıştır. Bu ise Moskova'yı çok rahatsız ediyor ve Türk tehlikesinin ne kadar ciddi olduğunu ispatlamak için de Karabağ olayını kullanıyor."

Türkler ile Ermeniler arasında geçmişte arzu edilmeyen çatışmalar olmuştur. Ama şu unutulmamalıdır ki son bağımsız Ermeni Devleti Türkler tarafından değil Ruslar tarafından yutulmuştur. Bugünkü Ermenistan halkı Türkiye'nin değil Moskova'nın esiridir."

Ne kadar enteresan sözler değil mi?

Abdurrahman Pulatoğlu Türkistan Cumhuriyetlerinden Özbekistanda kurulan ve kısa zamanda büyüyen halk hareketi "Birlik" in başkanı. Birlik bildirisinde şöyle diyor.

"Özbeklerin Misketlerden nefret ettiği söyleniyor ve Misketlere karşı yapılan saldırılar Özbek halkınca düzenlenmiş gibi gösterilmek isteniyor. Biz bağrımızda yaşattığımız Kırım Tatarı ve Misket Türkü biraderlerimizin vatana dönüş hareketlerini yıllardır destekledik kendilerinin teşkilatlanmalarına yardımcı olduk.

Kardeşler provakasyona gelmeyelim. Bizim tarihimiz, dilimi, örfümüz birdir."

Moskova ne söylerse söylesin pratiğe indirildiği, milliyetler politikasını kolayca yorumlayabilmekteyiz.

Bütün bunlardan sonra bir de Moskova cephesine bakalım. Yönetim nasıl düşünüyor.

1989 Eylülünde yapılan Merkez Komitesi toplantısında yeni milliyetler politikası kabul edildi. Buna göre idari ve ekonomik özerklikle birlikte ulusal kültür-

Politbüro'da siyasi açıdan liberal görüşlü hiç bir üyenin olmayışı, Gorbaçov'un en azından şimdilik Sovyetler'de gerçek bir demokratikleşmeyi istemediği, izin vermeyeceğini ve gerekirse şiddet kullanabileceğini göstermektedir.

lerin geliştirilmesi kararlaştırıldı. Fakat etnik veya kültürel hiç bir nedene dayanarak komünist partisinin bölünmemesi veya ayrı komünist parti kurulmaması prensip olarak kabul edilmiştir. Yani partinin öncü rolü devam edecektir. Aynı toplantıda Gorbaçov Rusçanın temel dil olmasının gereğini vurgulamıştır.

Milliyetlerle ilgili karışıklıklara müdahale etmek için şimdilik 20.000 kişilik bir özel askeri kuvvet oluşturuldu. Böylece orduların karşı karşıya gelmemiş olacaktır.

Ayrıca 20 Eylül'de yapılan politbüro değişiklikleri bence Gorbaçov'un iç problemlerde sıkı kontrol uygulayacağını göstermektedir.

Şerbitski, Çebrikov, Nikonov gibi tasfiye edilen konservatif üyelerin yerine bir ekonomist olan YURİ MASYLUKOV ve KGB'nin yeni başkanı Kryuçkov yedek üye olmadıkları halde doğrudan asil üye yapılmışlardır. Ayrıca bir diğer KGB yetkilisi Litvanyalı Moris PUGO politbüro yedek üyesi olmuştur. Bunlar iç güvenlik konularında doğrudan sertleşmeye gidilebileceğinin ve dizginlerin sıkı tutulmak istendiğinin işaretleri olarak yorumlanabilir.

Gorbaçov Devlet Başkanı olarak zaten Savunma ve Dışişleri Bakanlıklarının görevini Akromeyev ve Dobrinin aracılığıyla yürüt-

mektedir. Şu anda Politbüroya ve Merkez Komitesine tam anlamıyla hakim durumdadır. Yüksek Sovyet icra organı olmadığı için kendisini zorlayamaz.

Politbüroda siyasi açıdan liberal görüşlü hiç bir üyenin olmayışı Gorbaçov'un en azından şimdilik Sovyetlerde gerçek bir demokratikleşmeyi istemediğini, izin vermeyeceğini ve gerekirse şiddet kullanabileceğini göstermektedir.

Daha önceki konuşmalarında da belirttiğim gibi kişisel inancım şudur. Bu günkü politikalarıyla Sovyetlerin içinde bulunduğu ekonomik darboğazı aşabilen bir Gorbaçov Rus sömürü düzenini ayakta tutabilmek için elinden geleni yapacaktır. Gorbaçov için insan hakları ve hürriyet gibi kavramlar bir amaç değil araçtır. İdeolojik komünist sistemi kötü bulduğu için değil, üretken olmadığı için bu değişiklikleri yapıyor.

Bildiğiniz gibi geçen aylar içerisinde sırasıyla Baltık Cumhuriyetleri, Gürcistan ve Azerbaycan Anayasalarında değişiklik yaparak egemenliklerini Moskova'dan ayırma kararı aldılar. Fakat hepsi geri çevrildi ve Moskova bu kararları kabul etmedi.

Gerek Sovyetlere katılımları gerekse Doğu Avrupadaki konumları itibariyle özel bir durum arzeden Baltık Cumhuriyetleri dışında kalan Cumhuriyetlerde komünist sistem ve Moskovanın etkisi çok daha fazladır. Özellikle Türk Cumhuriyetleri açısından olayı değerlendirirsek ana hatlarıyla şunları görebiliriz.

Son zamanlara kadar Sovyetlerdeki Türk nüfusunu Sovyetizasyona uğramamasının ana nedeni bu nüfusunu müslüman olmasına bağlanıyordu. Bu düşüncenin ortaya çıkışı ve popülerize edilmesinde Amerikanın Sovyetlere yönelik politikasının da büyük rolü olmuştur. Zira Türk ve Türklük kavramı Batının da hoşlanmadığı bir unsurdur.

Burada gözler kaçırılan şey kanaatimce şudur özellikle Türkistan Cumhuriyetlerinde halk şiddetli baskı altında tutulan ve cezalandırılan milliyetçilik ve Türklük ile ilgili değerlerini dine ait değerleri halinde dönüştürmüş ve böylece muhafaza edegelmiştir.

1989 yazında Amerikan İşçi Konfederasyonları Araştırma bölüm Başkanı Adrian Koratniçki Wall Street Journal da şöyle yazıyor.

"Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan'da edindiğim izlenimler yeni Milliyetçilik hareketinin İslam dininden değil yıllardır baskı altında tutulan Türkçülük akımlarından kaynaklandığını gösteriyor"

Bu ve benzeri görüşler batının ve özellikle ABD'nin Sovyetlere yönelik milliyetler politikasının İslami Birlik temelinden Türk Birliği temeline doğru kaydırılabileceğini düşündürmektedir.

Bu olayın altında yatan tehlike şudur. Dış destekle yoğun biçimde güçlendirilen milliyetçilik akımları kısa bir sürede etnik yapılanma üzerine yoğunlaştırılırsa ekonomik problemler, yetersiz eğitim ve yetişmiş insan gücü sıkıntısı gibi problemlerle karşı karşıya olan Türk Dünyası'nda Sovyetlerin olduğu kadar batının da işine yarayacak bir parçalanmışlık tablosu ortaya çıkabilir.

Türk Cumhuriyetlerindeki halk cephelerinin bölge Komünist partileri içersindeki gücü Baltık Cumhuriyetlerindeki oranla çok daha azdır. Bir diğer deyişle onlar kadar organize olamamışlardır. Fakat giderek güçlenmektedirler.

Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik durumları 70 yıldır uygulanan politikalar gereği tek yönlü gelişmiş durumdadır ve ağır sanayiye yönelik yatırımlar çok azdır.

1981-89 arası Plan-Ecan tarafından yayınlanan verilere göre Sovyetler'deki Cumhuriyetlere düşen kişi başına gelir oranları listesi bunu çok iyi göstermektedir. Sovyetler Birliği ortalaması 100 kabul edildiğinde Baltık Cumhuriyetleri, Belorusya ve Rusya 100'ün üzerinde gelir düzeyine sahiptir. Gürcistan, Ermenistan ve Ukrayna'da 90 olan ortalama Azerbaycan ve Moldavya da 80'e Kazakistan da 70'e Türkmenistan da 60'a Özbekistan ve Kırgızistanda 50'ye düşüyor. Tacikistan da ise 40'ur, yani Baltık Cumhuriyetleri ve Rusyadakinin üçte biri kadardır. Türk Cumhuriyetlerinde fazla olan nüfus dinamiği bir yönüyle büyük bir avantaj sağlamaktadır. Söz

Gorbaçov'un Türk dünyasına ve İslam'a hoşgörüsüzlüğü devam etmektedir.

1989 Nisan'ında yapılan yüksek Sovyet seçimlerinde Leningrad ve Novograd şehirlerinin Ortadoks metropolitenları Halk temsilcileri seçilerek meclise girmişlerdir. Bu haliyle Marksizmle Haçlılık uzlaştırılmıştır.

gelimi Türkistan Cumhuriyetleri şu anda Sovyet nüfusunun % 18'ini oluşturmaktadırlar. Buna karşın bütün Sovyetlerdeki doğumların % 40 Türkistan Cumhuriyetlerinde olmaktadır. 2000'li yıllarda Türkistanın nüfusu neredeyse % 70 artış gösterecektir. Fakat bu olayın yetersiz yapıda ve geri bırakılmış bölge ekonomilerine etkisi ters yönde olabilecektir. Şu anda genç nüfusta işsizlik çok fazladır. Kırgızistan da % 18, Özbekistan da % 25 olan aktif nüfustaki işsizlik Azerbaycan da % 28'e çıkmaktadır.

Moskova yeni milliyetler politikasında "her cumhuriyetin serbest piyasa şartlarına göre kendi kaynaklarını kullanabileceği" ilkesini kabul etmiş görünmektedir. Pratik olarak gerçekleşmesinin mümkün olmadığını düşündüğüm bu politika gerçekten uygulanabilse bile, petrole sahip Azerbaycan hariç diğer Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik açıdan kendilerine yeterli hale gelebilmeleri çok zordur. Zaten böyle bir politika Moskova'nın ve hakim sınıf olan Rusya Cumhuriyetinin zorlanmasına yol açacağı için muhtemelen kağıt üzerinde kalacaktır.

Bu negatif tabloya ek olarak Gorbaçov'un Türk Dünyasına ve İslama karşı hoşgörüsüzlüğü devam etmektedir. Geçen nisan ayında yapılan yüksek Sovyet seçimlerin de Leningrad ve Nova-

grad şehirlerinin ortodoks metropolitenları Halk temsilcileri seçilerek meclise girmişlerdir. Bir diğer deyişle daha önceki yazılarımızda ve konferanslarımızda belirttiğimiz gibi Marksizm Hıristiyanlıkla kolayca uzlaştırılmış durumdadır. Diğer taraftan Türk Müslüman Cumhuriyetlerinde İslama ve milliyetçiliğe karşı mücadele yoğun biçimde sürdürülmektedir.

Bütün bu belirttiklerimizden sonra Moskova'nın Doğu Avrupa da gösterdiği yaklaşımı Kafkasya da ve Türkistan'daki Cumhuriyetlere gösterip göstermeyeceği sorusuna verilecek cevap kanaatimce kısa dönemde "Hayır" olacaktır. Doğu Avrupasız, hatta Baltık Ülkeleri olmadan Sovyetler Birliği varolabilir. Fakat Referer Cumhuriyetlerin kaybı Rus İmparatorluğunun sonu demektir.

Avrupa Ortak Evi projesiyle Avrupa ile entegrasyonu isteyen Sovyetlerin Asya için böyle bir isteği yoktur. Aksine gücünü orada toplamasını gerektiren Çin ve gelecekte militarizme hoşgörüle bakabilecek Japonya gibi iki zorlayıcı faktörle karşı karşıyadır.

YENİ DENGELER

Şimdi de Türkiye'de çok yakından ilgilendiren yeni bir dengeden bahsetmek istiyorum. Hatırlanacağı gibi Ayetullah Humeyni'nin büyük ve küçük şeytanlar diye tanımladığı iki ülke vardır. ABD ve Sovyetler Birliği.

Humeyni'nin ölümünden 40 gün bile geçmeden Haşimi Rafsancani Moskova'yı ziyaret etti. Bildiğimiz kadariyle füze, tank gibi savaş araçları konusunda anlaşmalar yapılmış, savaş uçağı satımı konusunda müzakereler gerçekleştirilmiştir. Daha önemlisi Sovyetlerden İran'ın Meşhed şhrine tren yolu açılması ve İran doğal gazının Türkiye değil, Sovyetler üzerinden Avrupa'ya nakli kararlaştırılmıştır. Bunlar anlaşmanın görünen kısımlarıdır. Görünmeyen kısımlarını ise birlikte yorumlayabiliriz.

"Bundan sonra İran Sovyetlerdeki Türk" Müslüman Cumhuriyetlere ve özellikle Azerbaycan'a radikal İslam devrimi ihracı yapmaya çalışmayacak ve belki de gelişmesi

muhtemel Türk Milliyetçiliği akımların önleyici yönde çalışmaları yapacaktır. Zaten Kuzey Azerbeycan'ının güçlenmesi İran Azerbeycanı açısından çok önemlidir. Bu ise İran'ın işine gelmeyecektir."

Sonuç olarak bu bölgede Türkiye'yi de doğrudan ilgilendiren yeni bir denge kurulmuş durumdadır.

SONUÇ

Dünya politikaları artık bipolar, yani iki merkezli olmaktan çıkmış, yeni bloklaşmalar ve yeni güç merkezleri gündeme gelmiştir. Almanya, Fransa gibi AET ülkelerinde işçi olarak, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya gibi sosyalist ülkelerde azınlık olarak, Yunanistan, Irak, İran gibi ülkelerde kendilerine özel şartlar içersinde bulunan ve nihayet SSCB ve sözde cumhuriyetler halinde yayılmış bir Türk varlığı bütün bu yeni merkezlerin oluşumundan etkileneceği gibi bölgesel olarak da bu merkezlerin şekillenmesini etkileyecektir. Kişisel inancımıza göre, Türkiye'ye düşen görev yalnızca Avrupa treninin son bir vagonu olmaya çalışmak değil, Dünyayı şekillendirebilecek güç, merkezlerinden birisi olmaya çalışmaktır. Bunun için gerekli olan en önemli şartlardan birisi 1940'lardan beri sürdürülen Türk Dünyası ile ilgili gerçekleri ve gelişmeleri yok sayan veya görmemiş gibi davranan politikalarından vazgeçmektir. Günümüzdeki gelişmeler 21.

yüzyılda, Türk Dünyasını oluşturan öğelerin kendi bölgelerinde etkili aktif ve dinamik toplumlar şekline dönüşmekte olduklarını göstermektedir. Şimdilerde başlatılacak yoğun kültürel ve özellikle ekonomik nitelikli ilişkilerin 21. yüzyıl Türk Dünyasının şekillenmesinde çok önemli rol oynayacağı ortadadır. Tarihi yapılanması ve günümüzdeki şartları gereği Türkiye'nin bu gelişimde merkez konumunda olması gerekmektedir. Doğu Avrupa'daki son gelişmelerden sonra AET'nin geleceği kuşkulu bir hal almış, istendiği şekilde gerçekleşebilse bile Türkiye'nin sisteme katılabilmesi neredeyse imkansız denilecek bir noktaya gelmiştir. Fakat uzun vadeli politikalar açısından vurgulamak istediğimiz nokta şudur. Herşeye rağmen AET'ye girebilmiş bir Türkiye, özellikle gelecekteki ekonomik ilişkileri açısından topluluğun diğer üyeleri gibi ortaklık komisyonunun seçimine uymak zorundadır. Bir diğer deyişle AET yasaları gereği tam üye bir Türkiye, ancak ortaklığın izin verdiği ölçüde ve yine ancak diğer üye ülkeler oranında blok dışı dünyayla ekonomik ve sosyal ilişki içersinde olabilecektir. Şimdi burada çok önemli sorular ortaya çıkmaktadır. Almanya, Fransa vs. gibi önde gelen üyelere oranla AET yapılanmasının geri planında kalan bir üye ülke olacağı kuşkusuz bir Türkiye, 21. yüzyıl dünyasında diğer Türk topluluklarıyla nasıl doğrudan ilişki kurabilecektir? Kendi hür

iradelerine kavuşma savaşı veren bu ülkelere nasıl yardımcı olabilecektir?

Teknolojik açıdan belki gelişmiş fakat siyasi açıdan Avrupa'yla bütünleşmiş bir Türkiye'nin yeni güç merkezlerinin ortaya çıktığı Türk Dünyasındaki ve her gün yeni bir olayın yaşandığı dinamik bir Asyadaki konumu ne olacaktır? Ve hepsinden önemlisi Milli kimliğini dezentegrasyona uğratma tehlikesine rağmen yalnızca teknolojik gelişmeyi amaçlayan ve politikalarının temelini buna göre programlamış bir Türkiye geleceğin dünyasında sosyopolitik açıdan da bir güç merkezi olabilecek midir? İncancımıza göre ekonomik gelişme uluslararası arenada saygın bir devlet olmanın çok önemli öğelerinden birisi olmakla birlikte "tek başına yeterli olamayacak" bir şarttır. Tarihi perspektif içersinde kendisine düşen görevleri ve milli varlığının temel gereklerini yerine getirmeyen devletlerin, ekonomik alanda başarılı olmaları da mümkün değildir. Birdiğer deyişle yalnızca ekonomik gelişmeye yönelik çabalak sosyo politik çözülmeyi engelleyemez. Milli bütünlüğü konusunda çok çeşitli oyunların tezgahlanmaya devam ettiği bir Türkiye için çıkış yolunun yalnızca ekonomik gelişmeyi amaçlayan tek seçenekli politikalar değil, dünyadaki değişen dengeleri ve özellikle Türk Dünyasındaki gelişmeleri de kapsayan çok yönlü ve kalıcı politikalar üretmekten geçtiğine inanıyoruz.

TÜRKİSTANLIM TÜRKİSTANLIM MERHABA

Kazım Gültepe/8102 Mittenwald

Bin bir türlü işkence ve katliamlara hedef edilen,
Buna rağmen Türk benlik ve şuurunu muhafaza eden
Uluğ Türkistanımın büyük halkına ve Uluğ Türkistan
davasının yılmaz mücahitlerine ithaf ediyorum.

Türkistan Türkistan denince bende bir hicran başlar
Damarımda kurur kanım gözümde yaşlar
Leş kargaları elinde nazlı kanaryam nasıl yaşar
Türkistanım Türkistanlım merhaba
Can kardeşim kan kardeşim merhaba

Türkistsan Türkistan Türk ırkının beşiği
Sende doğdu Türk'ün büyük dil ışığı
Her Türk olan olur elbet senin aşığın
Türkistanım Türkistanlım merhaba
Can kardeşim kan kardeşim merhaba

Kaç asırlar sizden ayrı kalmışım
Ne söyleyen olmuş ne de bilmişim
Akılsız büyükler yüzünden böyle olmuşum
Türkistanım Türkistanlım merhaba
Can kardeşim kan kardeşim merhaba

Türk'ü milli şuurla donatmak lazım
Ona tarihini öğretmek lazım
Yeni bir Ergenekon yaratmak lazım
Türkistanım Türkistanlım merhaba
Can kardeşim kan kardeşim merhaba

Hız: M.Sabir Karger

Can Azerbaycanın Kahraman halkına gazanız mübarek olsun diyor, işgalci Moskofa karşı Azerbaycan hürriyeti için mukaddes toprakları uğrunda şehit olan bacılarımıza, kardaşlarımıza Tanrı'dan rahmet, kederli Dünya Türklüğü'ne baş sağlığı dileriz.

Altta yağız yer delinmedikçe üstte mavi gök çökmedikçe bu marş söylenecektir.

Azerbaycan Marşı

Beste : Üzeyir Hacıbeyli

21 *MAESTOSO*

A_ZER_BAY_CA_AN A_ZER_BAY_CAN SON EY_KAH_RA.MAN EV.LA_DIN SAN.LI VA.TA_NI

SEN_DEN ÖT_RÜ CAN VER_ME_ĞE CÜM_LE HA_ZI_RIZ ÜÇ RENK.LI BAY.RA.GİN.LA MES_UT YA_SA
SEN_DEN ÖT_RÜ KAN DÖK_ME_ĞE CÜM_LE KA_DI_RIZ

BİN_LER_CE CAN KUR_BAN OL_DU Sİ_NEM HAR_BE MEY.DAN OL_DU SEN O_LA.SAN GÜ.Ü_LÜS_TAN
HU_KU_KUN.DAN GE_ÇEN AS_KER HE_RE BİR KAH_RA_MAN OL_DU

SA_NA HER DEM CAN KUR_BAN SA_NA BİR ÇOK MU_HAB_BET Sİ_NEM_DE TUT_MUŞ ME_KÂN

NA_NU_SU_NU HIF_ZET_ME_ĞE BAY_RA_Gİ_NI YÜK_SELT_ME_ĞE

CÜM_LE GENÇ_LER MÜŞ_TAK_TIR SAN_LI VA_TAN SAN_LI VA_TAN.

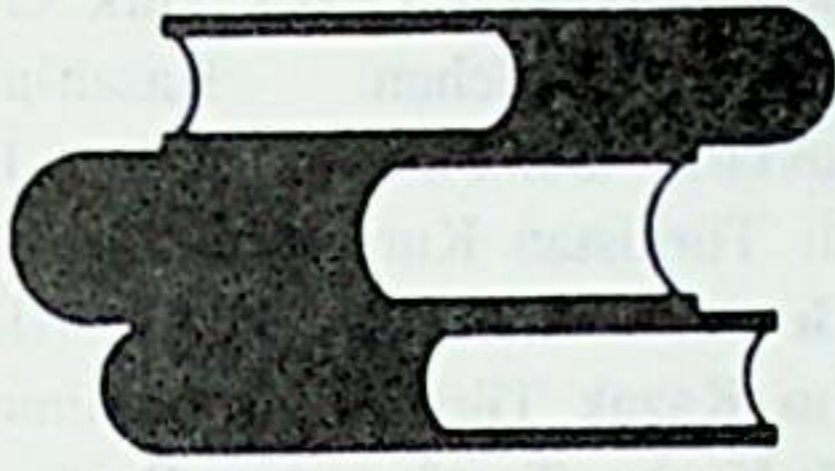
Azerbaycan Azerbaycan
Ey kahraman evladın şanlı vatani
Senden ötrü can vermeğe cümle hazırız
Üç renkle bayrağınla mesut yaşa
Binlerce can kurban oldu sinen harbe meydan oldu
Hukukundan geçen asker, here bir kahraman oldu
Sen olasan gülüstan, sana her dem can kurban
Sana bir çok muhabbet, sinende tutmuş mekan
Namusunu hıfzetmeğe, bayrağını yükseltmeğe
Cümle gençler müştaktır, şanlı vatan şanlı vatan
Azerbaycan Azerbaycan

Azerbaycan, hürriyetini kaybetmeden önceki yıllarda bu marş Azerbaycan Harbokulu'nda her sabah derse başlamadan önce söylenmekte idi.

Notası Türkiye'de ilk defa yayınlanmaktadır.

Kaynak(●) : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları 11, Seri: IV, Sayı: A3, Türk Marşları (sayfa:194) Etem Üngör (1966) Ankara

TÜRK DÜNYASINDA YAYINLAR

Derviş İlyasoğlu

olanlarından biriydi. Mutena diyoruz çünkü bir tarafta Peştu baskısı, bir tarafta komunistler ve Ruslar tarafından işgal edilmiş bir vatan, diğer tarafta inanç, cesaret ve vatan sevgisinden başka bir şeyleri olmayan bir avuç Türk mücahit yıllardan beri destanlık bir mücadele vermekte.

"Vatan"ın muhtevası, tabii olarak bir mücahit yayını olmasıyla cephe haberleri ağırlıklı. Bu sayede Afganistan'daki son duruma öğrenmiş oluyoruz.

Kuzey Afganistanın Belh vilayetine bağlı Devlet Abad ilçesinden gelen haberlere göre Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliği teşkilatının Hazret-i Eyüp Sabir Karargahına bağlı mücahit grubu, Rahmatullah Salur kumandasında 10.9.1989 tarihinde Amu nehirini geçip Sovyet topraklarında su pompalayan dört motoru tahrip edip ondört elektrik direğini yıktılar.

- 11.09.1989 tarihinde mücahitler tarafından düzenlenen saldırıda Hayratan petrol boru hattını ateşe

olan Kabil Kukla hükümetine bağlı bir askeri konvoya İmam Buhari kolordusuna bağlı mücahitler Aşur Pehlivan kumandasında saldırı düzenlediler, bu şiddetli çarpışma Andhoy ilçesi yakınlarında vuku oldu, çarpışma üç saat devam etti, Neticede Kabil hükümetine bağlı bir çok asker öldürüldü, 120 adet Kalaşnikof marka tüfek ve bir çok askeri muhimat mücahitlerin eline geçti. Bu arada mücahitlerden üç kişi şehit oldu. Samangan vilayetine bağlı Kuzey Afganistan vilayetleri İslam Birliği Teşkilatı'nın haberine göre bu teşkilata bağlı mücahitler, Kabil-Mezar şerif yolu üzerindeki bir çok Kabil hükümetine bağlı askeri karakollara 29.11.1989 tarihlerinde Mevlevi Abdülkuddus Rahmani kumandasında mücahitler saldırılar düzenlediler, sonuçta kukla hükümete bağlı 15 asker öldürüldü, 9 adet nakliye vasıtası araç mücahitlerin eline geçti bu çarpışmalarda 6 mücahit şehit oldu.

"Nerede bir Türk varsa, Vatanimizin sınırları oradan başlar" inancı ile Kuzey Afganistan Cephesinde silahıyla, kalemiyle direnen Türk ırkdaşlarımıza başarılar diler, Rabbimizin kendilerine yardımcı esirgememesini temenni ederiz.

شماره
۱- شماره ۱
۲- شماره ۲
۳- شماره ۳
۴- شماره ۴
۵- شماره ۵
۶- شماره ۶
۷- شماره ۷
۸- شماره ۸
۹- شماره ۹
۱۰- شماره ۱۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَاللَّهُ أَكْبَرُ
وَدَعَا جَمَاعَتَهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ
قَالَ اللَّهُ تَبَتَّ لِي الْإِسْلَامُ
وَمَا كُنْتُ بِمُشْرِكٍ
بِشَيْءٍ مِمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ

سال هفتم شماره (۱۸) برج جده ۱۳۶۸ هجری شمسی - ماه جمادى الثاني ۱۴۱۰ هجری قمری - جنوری ۱۹۹۰ میلادی

سالروز برافراشته شدن بیروق انجادیه زجلیل گردید

صیانت و کیفیت اسلامی مسوق
انعامیه میا تا فی السیارة
موسسه
و صیانت نهاد کارمرا ایران
سوزمرا بظرفه لسی فرا شدت
بایرغف

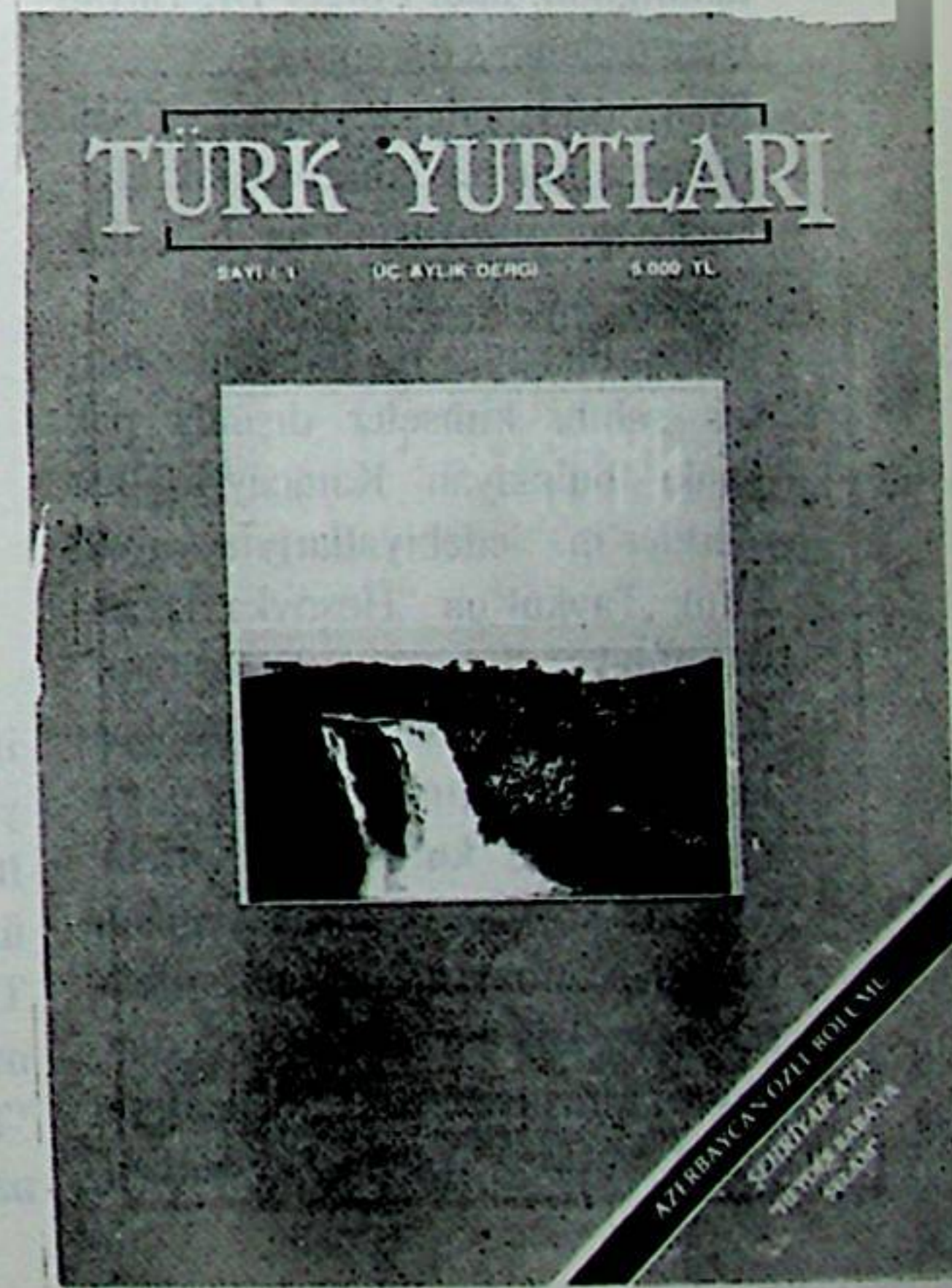
ما لوزیرا صفا ریرا فرشته
بر صفا اللقا کسرا بلا پیروز
انعامی ولایا نهاد لافغانستان
کسما ده پیروزه و نسی
۱۳۶۸/۱/۱۲ هجری قمری
فی براسم نهاد ری فرغا علی
وسوزن ارکتور تنظیم فرغیه
صفا کسما ده صفا صفا ده

KUZEY AFGANISTAN VİLAYETLERİ TÜRK MÜCAHİDİN SESİ "VATAN" GAZETESİ

OCAK:1990 Sayı: 18
"Kuzey Afganistan Vilayetleri İslam Birliği" Türk mücahitlerinin neşretmekte olduğu "Vatan" gazetesinin 18. sayısı bize gelen Türk dünyasındaki yayınların en mutena

verdiler. Yine bu teşkilata bağlı mücahitler Hayrabad askeri karakoluna 16.09.1989 tarihinde saldırıda bulundular, neticede karakol tamamen tahrip olup, iki tane zırhlı araç ateşe verildi, bir tane ağır makineli tüfek, bir tane hafif makineli tüfek ve dokuz tane Kalaşnikof marka tüfek mücahitlerin eline geçti.

- 30.11.1989 tarihinde Şıbırgan-Faryab yolu üzerinde gitmekte

TÜRK YURLARI

Yazışma Adresi: Tıp Fakültesi
Cad. No:103/3 06629 ANKARA
Üş Aylık Dergi.

Yüzyılımızın sonuna yaklaştığımız günümüz dünyasında değişen dünya siyasal konjüktüründe milyonluk esir Türk Dünyası ile ilgili gelişmeler karşısında insanımız hele hele etkili ve yetkili heriflerimizin ırkla, mezhebi birbirinden ayıramayacak kadar meselelere bigane, birazcık olsun kendini yetiştirmiş sayılanların ise işi "tarih boyunca kültürel ilişkilerimiz var" biçimindeki biçimsiz idare-i maslahatçı beyanları hatırlanınca Türk Dünyasının genç, meselelerini ilgilendiren bir yayın organının çıkması sadece sevindirici değil, aynı zamanda Tacikistan Halk Hareketi'nen adı gibi Türk'ün Rönesans'ı niteliği taşımaktadır.

Yeni neşir hayatına başlayan "TÜRK YURLARI" dergisini başıbece "belki yarından da yakın Türk Rönesansı'nın başlıklarından biri olarak değerlendiriyoruz. Tıpkı Gaspıralı İsmail Bey'in "Dilde-Fikirde-İşde Birlik" gibi.

Derginin makinistliğini dergimiz "Türkistan"da değerli makalelerinden Dr. Oğuz Karaçay adıyla tanıdığımız nam-ı diğer Dr. Hayati Bice üstlenmiş durumda.

Kısır çekişmelerden uzak, Türk Dünyası'nın bir bütün olarak algılayan ve politikasını bu bütünlük üzerine kuran "Türk Yurtları" dergisinin ilk sayısı bugüne kadar ihtisas sahibi kimseler dışında pek yankı bulmayan Karaçay-Malkar Türkler'in edebiyatlarıyla ilgili Ufuk Tavkul'un "Hosovka Destanı" oldukça ilgi çekici. Diğer taraftan bu bütüncülüğü müşahhaslaştırması bakımından kapak kompozisyonunda kullanılan "Orhun" nehrinin kaynağı derin bir mananın ifadesi Azerbaycan katliamı münasebetiyle kaleme alınan değerlendirme soruşturma ve mülakatların ağırlık taşıdığı yazıların yanında,

büyük Türk şairi "Şehriyar" adına yayınlanan şiir ve makalelerle derginin yazıcıları cender bir kadirşinaslık örneği sunuyorlar. "Türk Yurtları"nda yazan başta Dr. Hayati olmak üzere, Yusuf Özbek, Hamit Küçükbatır, Mümtaz'er Türköne, Kaysın Kuli, Ufuk Tavkul, Cafer Barlas, Mehmet So

luk ve Dr. Atilla Demir Kasımoğlu'na başarılar diler, Tanrı'nın yardımını esirgememesini temenni ederiz.

"TURKISTAN TODAY"
BU GÜNKÜ
TÜRKİSTAN

Dergimiz yazı kurulu üyesi Doç.Dr. Timur Kocaoğlu bey, halen Batı Almanya'da Radio Liberty'de "Özbek Türkçesi" seksiyonunda çalışmaktadır. Türkoloji çevrelerinde yakından tanıdığı

ünyadaki Türkistan ile ilgili olay, haber, neşir, toplantı, kongre haberlerinin dökümantasyonunu ihtiva etmektedir. Bültenin bize gelen nüshasında "Özbekistan K. Partisi Birlik Aldadı" konusunu Taşkent Yığılışı, Birliknin Tuğuluşu, Birliknin Yığılışları, Birliknin Kurultayları, Birliknin Müracaatları, Birliknin Til Qanunu, Birliknin Xabernamesi" geniş biçimiyle tanıttıktan sonra, Türk Dünyası'ndan haberlere geçiyor. Bunlar, Naresmi Güruhlar (Resmi olmayan Halk Hareketleri), Özbek Türk sanatçısı Dedehan Hasan'ın koşukları, İstanbul'da yapılan I. Milli Türkistan Kurultayı, Türkistan'lı din alimlerinden Halife Altay'ın Kazak Türkçesi'ne tercüme ettiği Kur'an Tercümesi ve Bugünkü Türkistan Toğrusun'da" yer almaktadır.

Değerli ilim adamımız Doç. Dr. Timur Kocaoğlu Bey'i tebrik eder, başarılar dileriz.

Adres: Hörwarth Str 37,8 München 40, West Germany.

C*

بیرلیکیمز، کیله جگیمز، ایرکینلیکیمز

BUGÜNKÜ
TÜRKİSTANبوگونکو
تورکیستانTURKISTAN
TODAYTürkistanlıların Xalqara
xabernamesiتورکیستانلیلارنینک خلق ارا
خبرنامهسیInternational Newsletter
of the Turkistanians

San: 1 (1.10.1989)

سان ۱ (۱۰-۱-۱۹۸۹)

No: 1 (Oct. 1, 1989)

Özbekistan K. Partisi
Birlikni AldadıUzbekistan CP Deceived
the Birlik Movement

1988-inçi yıl 11-inçi aydan beri Özbekistan'da faaliyet alib barayatğan şayrısız! "Birlik Xalq Hareketi" namli demokratik teşkilatı resmen tanış barasında Özbekistan Komünist Partisi yolbaşlıları 6.9.1989'da va'de berişdi. Biraq, Parti rehberleri bu va'delerini bugüğece becermediler. Şu sebebden Birlik hareketi Miting Teşebbüs Merkezi quyıdagi e'lanı xalq ortasında tarqatdı: "Aziz biraderler! Özbek Tili fidâyileri! 24-nçi Sentyabr Yekşenbe küni saat 11-de, Taşkentnin Lenin Meydanında, til qanunu layıhasının muhakemesige

ilim adamımız Kocaoğlu Bey, radyodaki çalışmalarının yanında İngilizce, Türkçe ve Arapça olmak üzere üç dilde "Bu günkü Türkistan" adında aylık bir bülten neşretmeğe başlamıştır.

"Türkistanlıların Xalqara Xabernamesi" alt başlığı taşıyan bülten,

On September 6, 1989, Uzbekistan Communist Party leaders promised to officially recognize the informal democratic organization "Birlik Popular Front" which has been active in Uzbekistan since November 1988. The Party leaders, however, have not fulfilled their promise until now. Therefore, Birlik's Demonstration Initiative Center distributed the following announcement among the people: "Dear Brothers! Uzbek Language Volunteers! There will be a demonstration of thousands of people at the Lenin Square in Tashkent at 11 A.M. on September 24 Sunday. The Uzbek language should be the true, sole, not competitive state language of our republic! We do not need a second state language under the pretext of international communication means."

ÇAĞDAŞ

Mimarlık Mühendislik

572 56 44 - 561 01 46

BÜLENT İLASLAN - AYTUĞ BARGU
MİMAR MİMAR

CEVİZLİK MAHALLESİ
MOR SÜMBÜL SOKAK NO: 26/2

BAKIRKÖY-İSTANBUL